

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Ε. ΤΟΜΠΑΪΔΗ

τίκας συβάση
φιλογενέσιος ταργάτων
πλεύσησης της πατριωτικής
ταξιδιώσεως από την Αθηναϊκή
μεσαιωνική περιόδου μέχρι την σύγχρονη.
Επί της πατριωτικής περιόδου της Ελληνικής Επανάστασης
την οποίαν παραπομπής την πατριωτική περιόδου της Ελληνικής
επανάστασης μετατρέπει σε έναν πατριωτικό πολιτισμό.
Επί της πατριωτικής περιόδου της Ελληνικής Επανάστασης
την οποίαν παραπομπής την πατριωτική περιόδου της Ελληνικής
επανάστασης μετατρέπει σε έναν πατριωτικό πολιτισμό.
Επί της πατριωτικής περιόδου της Ελληνικής Επανάστασης
την οποίαν παραπομπής την πατριωτική περιόδου της Ελληνικής
επανάστασης μετατρέπει σε έναν πατριωτικό πολιτισμό.
Επί της πατριωτικής περιόδου της Ελληνικής Επανάστασης
την οποίαν παραπομπής την πατριωτική περιόδου της Ελληνικής
επανάστασης μετατρέπει σε έναν πατριωτικό πολιτισμό.

ΕΠΙΤΟΜΗ
ΤΗΣ
ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΤΗΣ
ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΓΛΩΣΣΑΣ
Γ' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

002
ΚΛΣ
ΣΤ2Β
859

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ ΑΘΗΝΑ 1982

ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ

5/5 79

ΕΠΙΤΟΜΗ
ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ

ΣΤ

89

ΣΤΒ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Ε. ΤΟΜΠΑΪΔΗ

Γερμανίδης, Συγγραφέας

ΕΠΙΤΟΜΗ
ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ
Γ' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ - ΑΘΗΝΑ 1982

002
ΚΛΙΣ
ΣΤ2Β
859

Περίοδοι της γλωσσικής μας ιστορίας

1400 π.Χ. – 323 π.Χ.	Αρχαία έλληνική
323 π.Χ. – 395 μ.Χ.	Ελληνιστική ή άλεξανδρινή κοινή
395 μ.Χ. – 1453 μ.Χ.	Βυζαντινή
1453 μ.Χ. – 1821 μ.Χ.	Εποχή τουρκοκρατίας
1821 μ.Χ. – σήμερα	Νέα έλληνική

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣ
ΕΔΩΡΗΣΑΤΟ

Όρ. Σ. Σ. Β. Β. 1982
3214

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Λειτουργίες τής γλώσσας

Λέμε συχνά ότι ή γλώσσα είναι δργανό έπικοινωνίας καί μ' αύτό έννοοῦμε ότι χρησιμοποιεῖται άπό τούς άνθρώπους μιᾶς όμογλωσσης κοινότητας γιά νά άνταλλάσσουν πληροφορίες καί γιά νά κατανοεῖ ό ἔνας τὸν ἄλλο. Τά νέα ελληνικά π.χ. χρησιμοποιοῦνται άπό μᾶς τούς Νεοέλληνες γιά νά έπικοινωνοῦμε μεταξύ μας.

Έκτός θμως από τή λειτουργία τῆς έπικοινωνίας, πού είναι βασική, ή γλώσσα χρησιμεύει ώς μέσο γιά νά έκφραστεί ό άνθρωπος, δηλαδή γιά νά δώσει μορφή καί νά άναλύσει αύτό πού αισθάνεται, εύχαριστο ή δυσάρεστο, χωρίς νά ένδιαφέρεται τή στιγμή έκείνη γιά τήν υπαρξη ή γιά τίς άντιδράσεις τῶν ἀκροατῶν καί, τελικά, χωρίς νά έχει τήν έπιθυμία νά άνακοινώσει κάτι. Κατανοοῦμε ἔτοι πόσο στενά συνδέεται ή γλώσσα μέ τήν άνθρωπινη σκέψη, ἀφοῦ αύτή είναι φορέας κάθε διανοητικῆς δραστηριότητας τοῦ άνθρωπου.

Δέν είναι χωρίς σημασία καί ή λεγόμενη προστακτική λειτουργία, ὅταν ή γλώσσα χρησιμοποιεῖται ώς μέσο γιά τήν καθοδήγηση τῶν ἄλλων νά υιοθετήσουν δρισμένη συμπεριφορά.

2. Εξέλιξη τῶν γλωσσικῶν στοιχείων

Ακούμε συχνά ότι ὅλες οι θμιλούμενες γλώσσες διαρκῶς ἔξελισσονται. Αύτό είναι εύνότο, ἐφόσον, δημος εἰδαμε, ή γλώσσα παραμένει βασικά δργανό έπικοινωνίας τοῦ άνθρωπου. Μέ τήν πάροδο τοῦ χρόνου οι άνθρωπινες σχέσεις μεταβάλλονται καί νέες ἔννοιες ἔρχονται νά πλουτίσουν τήν ἐμπειρία τοῦ άνθρωπου· ή γλώσσα γιά νά έκφρασει αύτές τίς σχέσεις καί γιά νά δηλώσει τίς νέες ἔννοιες, πρέπει νά ἀποκτήσει νέα έκφραστικά μέσα. "Ετοι π.χ. βλέπουμε στήν έλληνική νά άναπτύσσεται ιδιαίτερος ρηματικός τύπος γιά νά δηλώσει τήν παθητική φωνή, ἐνώ ή ίνδοευρωπαϊκή μητέρα γλώσσα διέθετε μόνο ένεργητικά καί μέσα ρήματα. "Επίσης ἔχουμε τό παράδειγμα σύγχρονων γλωσσῶν πού γνώριζαν στήν ἀρχή μονάχα κύριες προτάσεις καί, ὅταν οι λαοί πού τίς μιλοῦσαν άναπτύχθηκαν καί δημιούργησαν ποικίλες ἀνάγκες, τότε ή γλώσσα τους ἀπόκτησε δευτερεύουσες προτάσεις.

ΡΕΜΑΦΡΑΣΤΚΛΕΙΑΣ
 ΚΟΡΕΚΕΚΛΕΙΣΟΜΑΙ
 ΑΙΕΙΑΜΤΙΛΑΜΟ
 ΠΑΡΑΘΕΩΝΤΟΥΤΟ
 ΛΑΧΟΖΟΜΟΜΑ

Εικ. 1. Ἀττική ἐπιγραφή (μεσα τοῦ 6. αι. π.Χ.)

ΣΕΜΑ ΦΡΑΣΙΚΛΕΙΑΣ
 KOPE KEKLESEMOMAI
 AIEI ANTI GAMO
 PAPRA THEON TOYTO
 LAXOS ONOMA

Μετάφραση:

Σῆμα Φρασικλείας·
 κόρη κεκλήσομαι
 αἰεὶ, ἀντί γάμου
 παρά θεῶν τοῦτο
 λαχοῦσ· ὄνομα

Τάφος τῆς Φρασίκλειας·
 θά όνομάζομαι πάντοτε
 κόρη, ἀφοῦ ἀντί γιά γάμο
 μοῦ ἔλαχε ἀπό τούς θεούς
 αὐτή ἡ όνομασία.

Ἡ ἔξυπηρέτηση τῶν ἀναγκῶν τῆς γλωσσικῆς ἐπικοινωνίας διέπεται ἀπό τὴ λεγόμενη ἀρχῇ τῆς οἰκονομίας, δηλαδή τῇ δήλωσῃ ἀπεριόριστου ἀριθμοῦ σημασιῶν μὲ τῇ χρησιμοποίηση περιορισμένου ἀριθμοῦ φωνημάτων (συνδυασμοῖ φωνημάτων δημιουργοῦν τίς λέξεις). Ἐτοι π.χ. ἐνῶ τά δργανα ἄρθρωσης τοῦ ἀνθρώπου μποροῦν νά παράγουν μεγάλο πλῆθος φθόγγων, χρησιμοποιοῦμε γιά τις ἀνάγκες τῆς ἐπικοινωνίας μας κατ' οἰκονομία ἔνα μικρό ἀριθμό φωνήντων καὶ συμφώνων.

Τά γλωσσικά στοιχεία πού ἀλλάζουν μέ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου είναι διαφόρων ειδῶν:

- α) φωνητικά: οι λέξεις άποκτοῦν νέα φωνητική μορφή, π.χ.
 άρχ. κώδων, μεταγεν. κωδώνιον, νεοελλ. κουδούνι·
 άρχ. φονεύς, νεοελλ. φονιάς·
 άρχ. πίπτω, νεοελλ. πέφτω κτλ.
- β) μορφολογικά: οι λέξεις έξελισσονται πρός νέες κλιτικές μορφές, π.χ.
 άρχ. παῖς-γεν. παιδός, μεταγεν. παιδίον-γεν. παιδίον, νεοελλ. παιδί-γεν.
 παιδιοῦ.
- γ) συντακτικά: δημιουργοῦνται νέες συντακτικές δομές, ένω άχρηστεύονται
 οι παλαιότερες, π.χ. άρχ. ἀκούω τοῦ Σωκράτους ὁμίλοῦντος-νεοελλ. ἀκούω
 τό Σωκράτη νά μιλάει.
- δ) λεξιλογικά: ἐμφανίζονται νέες λέξεις γιά την όνομασία νέων έννοιῶν, π.χ.
 ἀεροπλάνο, ή ἀλλάζει ή σημασία παλαιότερων λέξεων, π.χ. τράπεζα, χῶμα
 (= ἀνάχωμα στά ἄρχ.).

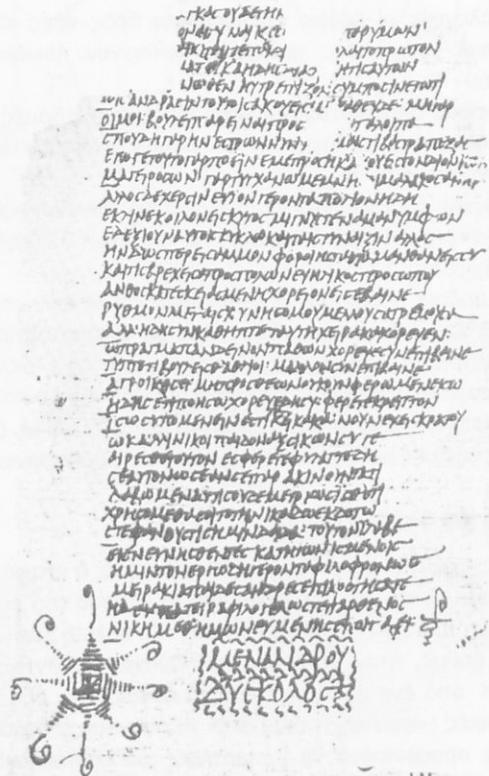
Δέν πρέπει βέβαια νά φανταστοῦμε δτι οι ἀλλαγές αύτές συμβαίνουν
 σε μικρά χρονικά διαστήματα. Συνήθως μέ έκατονταετίες (κάποτε και μέ χι-
 λιετίες) μετριέται ο ἀπαιτούμενος χρόνος γιά την ὀλοκλήρωση τῆς έξελιξης
 ένός γλωσσικοῦ στοιχείου. Π.χ. ή προφορά τοῦ *v* [= ου στά ἄρχαῖα], περνώντας
 ἀπό ένδιάμεσο στάδιο *v=ū* (ένα φθόγγο μεταξύ *i* και *u*), ἔγινε i στή νέα ἑλλη-
 νική, και ή έξελιξη αύτή χρειάστηκε πάνω ἀπό 1000 χρόνια γιά νά ὀλοκληρωθεῖ.

3. Γραφή και ἀλφάβητο

Ομως ένω ή γλώσσα έξελισσεται συνεχῶς, ή γραφή ἔχει πήν τάση νά μή
 μεταβάλλεται ή νά μήν παρακολουθεῖ πή γλώσσα στό ρυθμό έξελιξεώς της.
 Παράδειγμα τό σημερινό ἀλφάβητό μας. Τό παλαιό μυκηναϊκό ἀλφάβητο πού,
 ὅπως θά δοῦμε, ήταν συλλαβικό και δύσχρηστο ἀντικαταστάθηκε κατά τό
 10. ai. π.χ. ἀπό ένα ἀλφάβητο πού τό δανείζονται οι ἄρχαιοι "Ελληνες από
 τούς Φοίνικες («φοινική γράμματα» τά όνόμασε δ Ἡρόδοτος). Τό φοινικικό
 ἀλφάβητο, προορισμένο νά ὑπηρετήσει μιά σημιτική γλώσσα, οι "Ελληνες
 τό προσάρμοσαν στή γλώσσα τους: χρησιμοποίησαν γράμματα ἀχρηστά στήν
 ἑλληνική γιά νά παραστήσουν τά φωνήντα, τά όποια δέν παριστάνονταν στό
 φοινικικό ἀλφάβητο, ή πρόσθεταν νέα γράμματα. "Ετσι ή γραφή ἔγινε φωνη-
 τική, δηλαδή κάθε φθόγγος παριστανόταν μέ ένα ιδιαίτερο γράμμα, και αύτό
 ὑπῆρξε μιά ἐπαναστατική καινοτομία στήν ιστορία τῆς γραφῆς.

Οι ἄρχαιοι "Ελληνες ἔγραφαν στήν ἄρχη ἀπό τά δεξιά πρός τά ἀριστερά,
 δπως και οι Φοίνικες. "Υστερα ἔγραψαν «βουστροφηδόν» (ἀπό τά δεξιά πρός
 τά ἀριστερά και ξανά πρός τά δεξιά κ.ο.κ. **S**) και τέλος χρησιμοποίησαν τό
 σημερινό τύπο γραφῆς, δηλαδή ἀπό τά ἀριστερά πρός τά δεξιά.

Τό ἄρχαιο ἑλληνικό ἀλφάβητο τό δανείζονται οι Ρωμαῖοι ἀπό τούς Χαλκι-

Eik. 2. Πάπυρος μέ κείμενο τοῦ κωμικοῦ ποιητῆ Μενάνδρου (3. αι. π.Χ.)

τού πεδόντα, τάχι σπάσαμε ταύτα μείραις
 έμασσα θέμενη οστό μάγη αθέτο
 μαλίσια επιγνωμότοις αφ ταύταν τα
 κόστην ξυθιζόσιν οίκου ταύτην ταύτην
 ταύτην. Ταύτην την πατέραν την πατέραν
 παρέμεινε παρ ασφάλητοι πατέρει αφ
 γησος πατέρει αρχής. Οι στενίεργια
 περιστρέψαμε ομέρη την διόπτα
 της στην ποιητική φάση της ιδεατής χρονί^α
 αποτέλεσμαστο. Ουδέ ταύτην πα
 παρ αφέσσω ματαντόμενην από την αίρεση
 ταύτην πατέραν. αφ δε θεού παντανέστη με
 φέντε πατέρει μεταξύ της θέματος επέβη
 του αγίου θεοτοκού επικρίου, ορθότερην
 παρέμεινε την πατέραν την πατέραν την πατέραν
 μένην αφ της απότελεσματικής της. Μετά μέσαν
 λειτουργίαν την λαζαρίτην απέβησε την οστό^α
 ουαπτοράστην την πατέραν, ή μετανεμένην
 διεγέρει, μηδὲ σαμαρτιλέσσει ωρί^α
 στή την αγίαν την πατέραν του. Την
 γέρα την πατέραν την πατέραν την πατέραν
 την πατέραν την πατέραν την πατέραν την πατέραν

Eik. 3. Βυζαντινό χειρόγραφο τοῦ 10. αι. ἀπό Βιους Ἀγίων

δεῖς ἀποίκους – γι' αὐτό διαφέρουν μερικά γράμματα, π.χ. R, L – κι ἔτσι περνάει στίς νεότερες γλῶσσες. Ἀπό τὴν ἀρχή τῆς βυζαντινῆς περιόδου καὶ ὡς τὸν 9. αἰ. τὸ ἐλληνικό ἀλφάβητο διαδίδεται στούς Γότθους, Ἀρμενίους, Σλάβους καὶ ἄλλους λαούς.

Ἡ γραφή τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων εἶναι κεφαλαιογράμματη, καὶ δείγματά της ἔχουμε στίς ἐπιγραφές (εἰκ. 1) καὶ στούς παπύρους (εἰκ. 2). Ἐξέλιξη τῆς κεφαλαιογράμματης ἀποτελεῖ ἡ σημερινή μικρογράμματη γραφή, πού συντελεῖται τὸν 9. αἰ. μ.Χ., καὶ δείγματά της ἔχουμε στά βυζαντινά χειρόγραφα (εἰκ. 3).

Ωστόσο μέ τό πέρασμα τοῦ χρόνου καὶ μέ τὴν ἐξέλιξη τῆς γλώσσας ἡ γραφή μας ἔπαψε νά εἶναι φωνητική, δηλαδή σήμερα κάθε φθόγγος δέν παριστάνεται μέ ἔνα ιδιαίτερο γράμμα. Π.χ. ὁ φθόγγος [i] παριστάνεται στή γραφή μας σήμερα μέ τά γράμματα ι, η, υ, ει, οι, υι, π.χ. κυνήγι, ἀποικίει, νιοθεσία· ὁ φθόγγος [o] μέ τά γράμματα ο καὶ ω, π.χ. ὥμος, νόμων· ὁ φθόγγος [ε] μέ τά γράμματα ε καὶ αι, π.χ. κεραία· ὁ φθόγγος [u] μέ τά γράμματα ου, π.χ. οὐρά· ὁ φθόγγος [s] μέ τά γράμματα σ ἡς καὶ σσ, π.χ. συσσώρευσης, κτλ. Αύτό συμβαίνει γιατί ἐνῷ, ὅπως θά δοῦμε παρακολουθώντας τὴν ιστορία τῆς γλώσσας μας, οἱ διάφοροι φθόγγοι ἄλλαξαν προφορά, τά γράμματα πού τούς παριστάνουν ἔχουν παραμείνει τά ἴδια ἀπό τὴν ἀρχαιότητα, εἶναι δηλαδή ἡ γραφή μας ιστορική ὡς ἔνα σημεῖο.

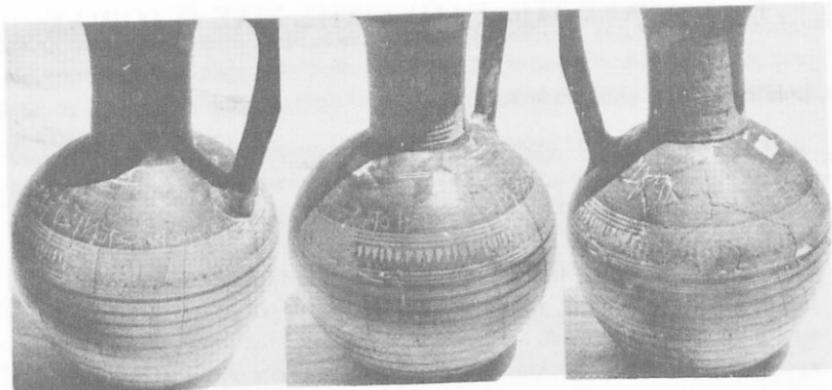
I. ΟΙ ΑΡΧΕΣ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΙΚΗΣ ΜΑΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

1. Η έλληνική, γλώσσα ίνδοευρωπαϊκή

Η έλληνική γλώσσα άνήκει, όπως και οι περισσότερες εύρωπαικές γλώσσες, σε μιά μεγάλη οικογένεια γλωσσῶν, τήν ίνδοευρωπαϊκή*. Οι προερχόμενες από τήν ίνδοευρωπαϊκή γλώσσες πού μιλιοῦνται σήμερα άποτελοῦν όμάδες, σύμφωνα με τά συγγενικά χαρακτηριστικά τους, δημοσίες ή γερμανικές γλώσσες (γερμανική, αγγλική, δλλανδική και σκανδιναβικές: δανική, σουηδική, νορβηγική και ισλανδική), οι βαλτοσλαβικές (βαλτικές: λιθουανική, λεττονική κ.α., σλαβικές: ρωσική, πολωνική, τσεχική, σερβοκροατική κ.α.), οι ιταλοκελτικές (λατινική και οι νεότερες εύρωπαικές γλώσσες πού προήλθαν από αύτήν, δηλαδή οι ρομανικές: ιταλική, γαλλική, ισπανική, πορτογαλική, ρουμανική κ.α.), και οι κελτικές: ιρλανδική, σκοτική, ούαλλική, βρετονική τῆς Γαλλίας κ.α.), ή ίνδοιρανική (ιρανική – περσική – και ίνδικη, πού άρχαία μορφή της είναι ή σανσκριτική) ύπαρχουν έπίσης μεμονωμένες γλώσσες, δημοσίες ή έλληνική, ή άλβανική και ή άρμενική. Ή ίνδοευρωπαϊκές γλώσσες πού δέ μιλιοῦνται πιά σήμερα είναι ή χεττική και ή τοχαρική.

Μέ τή συγκριτική έξέταση τῶν κοινῶν στοιχείων τῶν ίνδοευρωπαϊκῶν γλωσσῶν οἱ γλωσσολόγοι μπόρεσαν νά άποκτήσουν άρκετά σαφή γνώση τῆς μορφῆς τῆς ίνδοευρωπαϊκῆς γλώσσας. Επειδή δημοσίες άπουσιάζουν άρχαιολογικά ή άνθρωπολογικά τεκμήρια, δέν ξέρουμε γιά τήν ίνδοευρωπαϊκή γλώσσα οὔτε από ποιόν οὔτε σέ ποιό μέρος μιλήθηκε πρίν διασπαροῦν οἱ ίνδοευρωπαῖοι στήν άπέραντη περιοχή πού έκτείνεται από τήν κοιλάδα τοῦ Ίνδου και τοῦ Γάγγη ποταμοῦ ὡς τήν Ισλανδία και άργοτερα σέ άλλες ήπειρους. Οι προσπάθειες γιά τόν έντοπισμό τῆς άρχικῆς κοιτίδας τῶν ίνδοευρωπαϊκῶν λαῶν η γιά τόν προσδιορισμό τοῦ χρόνου πού οἱ ίνδοευρωπαῖοι ήταν άκόμη συγκεντρωμένοι άποτελοῦν θεωρίες άμφισθετούμενες. Μποροῦμε πάντως νά προσδιορίσουμε ποιές από τίς ίνδοευρωπαϊκές γλώσσες άποσπάστηκαν από τήν ίνδοευρωπαϊκή μητέρα γλώσσα ένωρίτερα. Οι γλώσσες αύτές, πού διασώζουν άρχαιότερα στοιχεία τῆς ίνδοευρωπαϊκῆς, βρίσκονται στίς άκρες τοῦ χώρου πού κατέλαβαν οἱ ίνδοευρωπαϊκές γλώσσες, γιατί οι λάοι πού έρχονταν άργοτερα άπωθοῦσαν άδιάκοπα τούς προηγουμένους. Ήται η ίνδοιρανική ομάδα στήν άνατολή και η ιταλοκελτική στή δύση θεωροῦνται ως ιδιαίτερα

* Άλλες γλωσσικές οικογένειες είναι ή χαμιτοσμητική (έβραική, άραβική, αιθιοπική κ.α.). ή ούραλο-αλταική (ούγγρική, φινλανδική, λαπωνική, τουρκική, μογγολικές κ.α.), ή σινομιθετιανή (κινεζική, θιβετιανή, ταϊλανδική κ.α.), ή νεγροαφρικανική και μπαντού (σουαχίλι, ζουλού κ.α.), ίνδονησιακή και πολυνησιακή κ.α.

ΙΔΑΙΩΝ ΕΓΓΥΤΩΝ ΤΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ ΜΗΤΡΟΣ ΑΧΑΙΟΥΝ ΝΟΜΟΥ

ΗΟΣ ΝΥΝ ΟΡΧΕΣΤΟΝ ΠΑΝΤΟΝ ΑΤΑΛΟΤΑΤΑ ΠΑΙΖΕΙ ΤΟΤΟ ΔΕΚΑΝ ΜΙΝ
 Εικ. 4. Πριν από τήν άναγνωση τῆς Γραμμῆς Β ἡταν ἡ ἀρχαιότερη Ἑλληνική
 ἐπιγραφή (γύρω στό 720 π.Χ.). Είναι γραμμένη σε παλαιό ἄττικό ἀλφάβητο κυκλικά
 από τά δεξιά πρός τά αριστερά. "Οπως βλέπουμε, τό γράμμα Ε παριστάνει καὶ τό Η,
 ἐνώ τό Ο παριστάνει καὶ τό Ω καὶ τό ΟΥ. Ἡ ἐπιγραφή λέει, σύμφωνα μὲν μιά
 άναγνωσθη: "Οποιος από τοὺς χορευτές χορεύει πιό χαριτωμένα ἀπό ὅλους, σ' αὐτὸν
 νά ἀπονεμηθεῖ τό ἀγγεῖο".

ἀρχαϊκές, ἀντίθετα μέ τις κεντρικές ὁμάδες, τήν τευτονική καὶ τή βαλτοσλα-
 βική, πού ἥρθαν ἀργότερα καὶ δέ διατήρησαν παλαιότερους θεσμούς.

2. Προέλληνες

Οι πληροφορίες μας γιά τήν προϊστορική περίοδο τῆς Ἑλληνικῆς, δηλαδή τήν περίοδο ἀνάμεσα στήν ινδοευρωπαϊκή ἐποχή ὡς τό πρώτο γραπτό μνημεῖο τῆς Ἑλληνικῆς, είναι φυσικά ἀλλιπεῖς. Πάντως γενικά πιστεύουμε ότι οι "Ἐλληνες ἄρχισαν γύρω στόν 20. ai. π.Χ. νά κατεβαίνουν στή χώρα αύτή, πού ἀπ' αύτούς ὀνομάστηκε Ἐλλάδα, σέ τρια κύματα: πρῶτοι οι "Ιωνες γύρω στόν 20. ai. π.Χ., ἐπειτα οι Αιολοαχαιοί γύρω στό 17. ai. π.Χ. καὶ τελευταῖοι οι Δωριεῖς γύρω στό 12. ai. π.Χ. Οι λαοί πού κατοικοῦσαν τήν περιοχή αύτή ὅταν κατέβηκαν οι ἀρχαῖοι "Ἐλληνες ἀντιπροσωπεύονται ἀρχαιολογικά στά μνημεῖα τοῦ κρητομινωικοῦ ἡ αἰγαίου πολιτισμοῦ καὶ ὀνομάζονται σήμερα συμβατικά Αιγαῖοι ἡ Προέλληνες. Είναι φυσικό ότι ἀπό τή γλώσσα τους οι "Ἐλληνες πήραν ἀρκε-

τές λέξεις, πολλές άπό τις όποιες διατηρούνται ως τις ήμέρες μας. Τέτοιες λέξεις είναι: τοπωνύμια όπως Ζάκυνθος, Κόρινθος, Παρνασσός, Λυκαβηττός, Κάλυμνος, Θάσος, "Ολυμπος κ.ä., όνδματα φυτῶν όπως ὄάκινθος, ἄνηθον, δάφνη, ἐλαία, κάππαρις, κριθή, κυπάρισσος, σέλινον, φακή κ.ä., όνδματα ζώων όπως κωβίος νεοελλ. κωβίος, σαργός, σπάρος κ.ä., ἄλλες λέξεις όπως θάλασσα, βασιλεύς, θάλαμος, θίασος, κιθάρα, κίνδυνος, τύραννος, χαλκός κ.ä.

3. Μυκηναϊκή γλώσσα

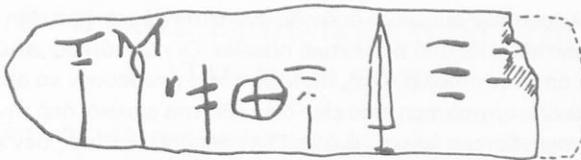
Η ιστορική περίοδος της έλληνικής γλώσσας, όπως και κάθε γλώσσας, άρχιζει άπό τότε πουύ έμφανιζονται γραπτά μνημεῖα. "Ως πρίν άπό λίγα χρόνια πιστεύαμε ότι τά πιό παλιά κείμενα της έλληνικής γλώσσας ήταν τά θύμητρια ἔπη, πού είχαν πάρει τήν τελική τους μορφή στόν 8. αι. π.Χ., και ή έπιγραφή τοῦ Διπύλου τῶν Ἀθηνῶν τῆς Ιδιας ἐποχῆς (εἰκ. 4)." Ομως τό 1952 ὁ "Ἀγγλος ἀρχιτέκτονας Βέντρις, μέ τῇ συνεργασίᾳ τοῦ συμπατριώτη του έλληνιστῇ Τσάντγουϊκ, κατόρθωσε νά διαβάσει έλληνικές ἐπιγραφές πολύ παλιές άπό τά γνωστά γραπτά μνημεῖα. Οι ἐπιγραφές αύτές ήταν γραμμένες μέ αιχμηρό δργανο πάνω σέ πήλινες πινακίδες, ξεραμένες στόν ηλιο. Κατά τήν πυρκαϊά πού κατέστρεψε τά άνακτορα ὅ πηλός τῶν πινακίδων ψήθηκε κι ἔτοι διατρήθηκε ως σήμερα. Οι πινακίδες αύτές βρέθηκαν στήν Κνωστό τῆς Κρήτης, στήν Πύλο, στίς Μυκῆνες κ.ά. και χρονολογούνται ἄλλες γύρω στά 1400 (Κρήτη) και ἄλλες γύρω στά 1200 (Πύλος) π.Χ. Οι ἐπιγραφές ήταν γραμμένες σέ γραφή ἄγνωστη ως τότε, ή όποια δονομάζεται Γραμμική Β (γιά διάκριση άπό τήν παλαιότερη Γραμμική Α, πού δέν ἔχει διαβαστεῖ ἀκόμη) και είναι συλλαβική, δηλαδή διαθέτει σημεῖα γιά τήν παράσταση ὅχι τῶν φθόγγων (όπως συμβαίνει μέ τή φωνητική γραφή) ἀλλά τῶν συλλαβῶν, π.χ. ti-ri-po=τρίπος, ku-ru-so=χρυσός, a-ko-ro=άγρος, a-ko-so-pe=ἄξονες. "Ἔτοι τό γραφικό σύστημα είναι πολύπλοκο, μέ 88 σημεία (εἰκ. 5, 6), μερικά άπό τά όποια δέν ἔχουν ἀκόμη ἀναγνωριστεῖ, και ἀποδίδει τήν έλληνική γλώσσα κατά τρόπο ἀτελή.

Ἐκτός άπό τά συλλαβογράμματα ή μυκηναϊκή γραφή περιλαμβάνει και 160 περίπου ιδεογράμματα, σύμβολα δηλαδή πού παριστάνουν ἀντικείμενα ή ἔννοιες, τά όποια διευκόλυναν τήν ἀνάγνωση τῆς γραφῆς.

Ἡ ἀνάγνωση τῆς Γραμμικῆς Β δέν ἔχει ίδιαίτερη σημασία γιά τήν έλληνική λογοτεχνία, γιατί τά κείμενα τῶν πινακίδων είναι λογαριασμοί και καταστάσεις προσώπων και πραγμάτων. "Ομως γιά τή γνώση τῆς οἰκονομικῆς και πολιτικῆς κατάστασης τοῦ μυκηναϊκοῦ κόσμου και γιά τήν ιστορία τῆς γλώσσας μας ή ἀξία τῶν πινακίδων είναι ἀνυπολόγιστη. Γιατί δέν υπάρχει ἀμφιβολία ότι ἡ γλώσσα τῶν ἐπιγραφῶν αύτῶν είναι έλληνική, πού πολλά στοιχεία της τά συναντούμε ἀργότερα στήν θύμητρη γλώσσα ή στίς έλληνικές διαλέκτους, ίδιαίτερα στήν

A 08	Η	JO 36	Ρ	ΝU 55	Η	RA2 76	ς	TI 37	Α	#22	Τ
A2 25	ΟΙU Τ	KA 77	⊕	NWA 48	ΧΙΙ	RA3 33	ων	TO 05	Τ	#34	Ω
A3 43	ΙΙΙ Δ	KE 44	ΧΧ	O 61	Π	RE 27	Ψ	TU 69	Φ	#35	Φ
AU 85	ΩΩ 67	KI 03	ΔΠ	PA 53	‡	RI 87	Ω	TWE B	Β	#47	ΩΩ
DA 01	Τ	KO 70	Ω	PE 72	Ρ	RO 02	†	TWO Θ	Θ	#49	ΤΤΤ
DE 45	ΧΧ. ΩΩ	KU 31	ΩΩ	P1 39	Π	RO2 68	—	U 10	Φ	#56	≡≡
DI 07	ΙΙΙ Ι	MA 80	ΩΩ	PO 11	Π	RU 26	ΩΩ	WA 54	ΩΩ	#63	ΩΩ
DO 14	δ	ME 13	ΩΩ	PTE 62	Ω	SA 31	Ψ	WE 75	Ω	#64	ΩΩ
DU 51	ΩΩ	M1 73	ΩΩ	PU 50	Ρ	SE 09	ΠΙΙ	WI 40	Α	#65	ΩΩ
DWE 71	ΩΩ	MO 15	ΩΩ	PU2 29	ΩΩ	SI 44	Λ	WO 42	ΩΩ	#79	ΩΩ
DWΩ 90	ΩΩ	MU 23	ΩΩ	QA 16	ΩΩ	SO 12	ΙΩ	ZA 17	Ω	#82	ΩΩ
E 38	Α	NA 06	ΩΩ	QE 78	ΩΩ	SU 58	Π	ZE 74	Ε	#83	ΩΩ
I 28	Ψ	NE 24	Ψ	Q1 21	Π	TA 59	Π	ZΩ 20	Ω	#86	ΩΩ
JA 57	Π	M1 30	ΩΩ	Q0 32	Π	TA2 66	ΩΩ	#18	ΩΩ		
JE 46	ΩΩ	NO 52	ΩΩ	RA 60	Π	TE 04	ΞΞΞ	#99	Ω		

Εικ. 5. Γραμμική Β
Πίνακας τῶν συλλαβογραμμάτων

Εικ.6. Εικόνα πινακίδας τῆς Κνωσοῦ

‘Ανάγνωσθή της με βάση τὴν ἀποκρυπτογράφηση τοῦ Βέντρις:
to-sa pa-ka-na

Μεταγραφή στά ἐλληνικά:
τόσ(ο)α φάσγανα (ξίφος) 50

Σχόλια

-**τόσ(ο)α**: ή κοινή καὶ σήμερα ἀντωνυμία εἶναι συνηθισμένη στά μυκηναϊκά κείμενα.
-**φάσγανα**: ὅν. ἐν. **τό φάσγανον**, συνηθισμένη στά ὁμηρικά ἐπη λέξη γιά τό ξίφος, τή συναντοῦμε καὶ στήν ἀρχαία κυπριακή διάλεκτο. -Τό ιδεόγραμμα γιά τήν παράσταση τοῦ ξίφους εἶναι εὐγλωττικό. -Οι πέντε δριζόντιες γραμμές δηλώνουν στό σύστημα τῆς μυκηναϊκής ἀριθμητικῆς τὸν ἀριθμό 50 (κάθε δριζόντια γραμμή ἀντιστοιχεῖ με 10 μονάδες)

(Ι.Κ. Προμπονᾶ, Σύντ. εισ. εἰς τήν μυκηναϊκήν φιλολογίαν, σελ. 103)

ἀρκαδοκυπριακή. Αύτό βέβαια δέ σημαίνει ότι ἡ μυκηναϊκή γλώσσα εἶναι ὁ ἄμεσος πρόγονος δρισμένης ἐλληνικῆς διαλέκτου. (Δέν πρέπει νά παραβλέπουμε τό γεγονός ότι ἀνάμεσα στήν ἐποχή τῆς γλώσσας αὐτῆς καὶ στίς πρῶτες μαρτυρίες γιά τίς ἐλληνικές διαλέκτους μεσολαβεῖ ἓνα χρονικό διάστημα 5-6 αιώνων.) “Ἄν θέλαμε νά ἀναζητήσουμε κάποια στενότερη σχέση, θά λέγαμε ότι ἡ γλώσσα τῶν πινακίδων συγγενεύει περισσότερο μέ τή γλώσσα τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν.

4. Η γλώσσα τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν

Οι παλιές μαρτυρίες ότι ὁ Πεισίστρατος φρόντισε γιά τήν ἀποκατάσταση ἐνός ἐπίσημου κειμένου τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν ὀδήγησαν τούς φιλολόγους νά πιστέψουν ότι τά ἐπη γράφτηκαν γιά πρώτη φορά στά χρόνια τοῦ Πεισίστρατου (τόν 6. αι. π.Χ.), ἐνώ ώς τότε παραδίδονταν μόνο προφορικά. “Ομως νεότερες ἔρευνες πάνω στήν προφορική καὶ αύτοσχέδια ἐπική ποίηση σέ ἄλλους λαούς καὶ ιδίως τό γεγονός ότι ἀπό πολύ παλαιότερα ὑπῆρχε γραφή στήν” Ἐλλάδα ἀποδεικνύουν ότι τά ὁμηρικά ἔργα είχαν καταγραφεῖ ἐξαρχῆς ἀπό τόν ποιητή στό δεύτερο μισό τοῦ 8. αι. π.Χ. καὶ οἱ ἀοιδοί καὶ οἱ ραψωδοί τά ἀποστήθιζαν καὶ τά ἀπάγγελλαν. Στήν ἐποχή τοῦ Πεισίστρατου, κατά τήν ἀνασύνταξη καὶ ἀποκατάσταση τοῦ κειμένου ἀπό τά παλαιότερα χειρόγραφα, δέν είναι ἀπίθανο νά μπήκαν στό κείμενο μερικοί ἀττικοί τύποι.

“Ομως ή γλώσσα τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν δέ συμπίπτει μὲν μά δρισμένη διάλεκτο, ἀλλὰ χαρακτηρίζεται ἀπό διαλεκτική ποικιλία. Οἱ παλαιότεροι φιλόλογοι, παρασυρμένοι ἀπό τὴν ποικιλία αὐτῆς, πίστεψαν πώς μποροῦσαν νά ἀποκαταστήσουν μά ‘Ιλιάδα ἀρχαιότερη, πού είχε συντεθεῖ στά αἰολικά, ἀπό τὴν ὥποια προϊήλθε ἡ μεταγενέστερη ιωνική Ἰλιάδα. Οἱ προσπάθειες αὐτές δέν καρποφόρησαν, γιατί ἀποδείχτηκε ὅτι ἡ ὁμηρική γλώσσα δέν ἀνήκει καθαρά σέ καμιά διάλεκτο παρουσιάζοντας στοιχεῖα κυρίως ιωνικά και αἰολικά. (‘Ο ἀποκλεισμός τῆς δωρικῆς δικαιολογεῖται ιστορικά, γιατί στά ὁμηρικά ἔπη ἔξυμνοῦνται οἱ δόξες μιᾶς αὐτοκρατορίας τὴν ὥποια κατέστρεψε ἡ δωρική εἰσβολὴ.) Δηλαδή ἡ γλώσσα τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν εἶναι τεχνητή ἀπό διαλεκτική ἀποψη, γλώσσα πού δέ μιλήθηκε ποτέ και πουθενά, εἶναι μιά γλώσσα καθαρά λογοτεχνική. Στά ἀρχαία Ἑλληνικά οἱ περισσότερες λογοτεχνικές (γραμματειακές) γλώσσες εἶχαν χαρακτήρα συμβατικό ἀλλά προσιτό στὸν καθένα πού μιλοῦσε Ἑλληνικά, ἔστω κι ἄν ἡ κατανόσθη τους ἀπαιτοῦσε προσπάθεια ἔξαιτιας κάποιας ιδιαίτερης σύνταξης ἡ ἐνός ιδιαίτερου λεξιλογίου.

Μερικοί γραμματικοί τύποι στά ὁμηρικά ἔπη δείχνουν ὅτι ἡ γλώσσα τους ἔχει ἀρκετή συγγένεια μέ τῇ γλώσσα πού ἀπεικονίζουν οἱ πινακιδες τῆς Πύλου, τῇ μυκηναϊκή, ἡ ὥποια συγγενεύει περισσότερο, ὥπως εἴπαμε, μέ τὴν ἀρκαδοκυπριακή διάλεκτο. Ἡ σχέση τῆς ἀρκαδοκυπριακῆς μέ τὴν αἰολική ἔπιβεβαιώνεται ἀπό τῇ μυθολογία γιά τίς σχέσεις τῶν πολιτιστικῶν κέντρων τῶν Μυκηνῶν τῆς Πελοποννήσου μέ τῇ Θήβᾳ και τὸν Ὀρχομενό τῆς Βοιωτίας.

II. ΑΡΧΑΙΕΣ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΔΙΑΛΕΚΤΟΙ. Η ΑΤΤΙΚΗ ΔΙΑΛΕΚΤΟΣ

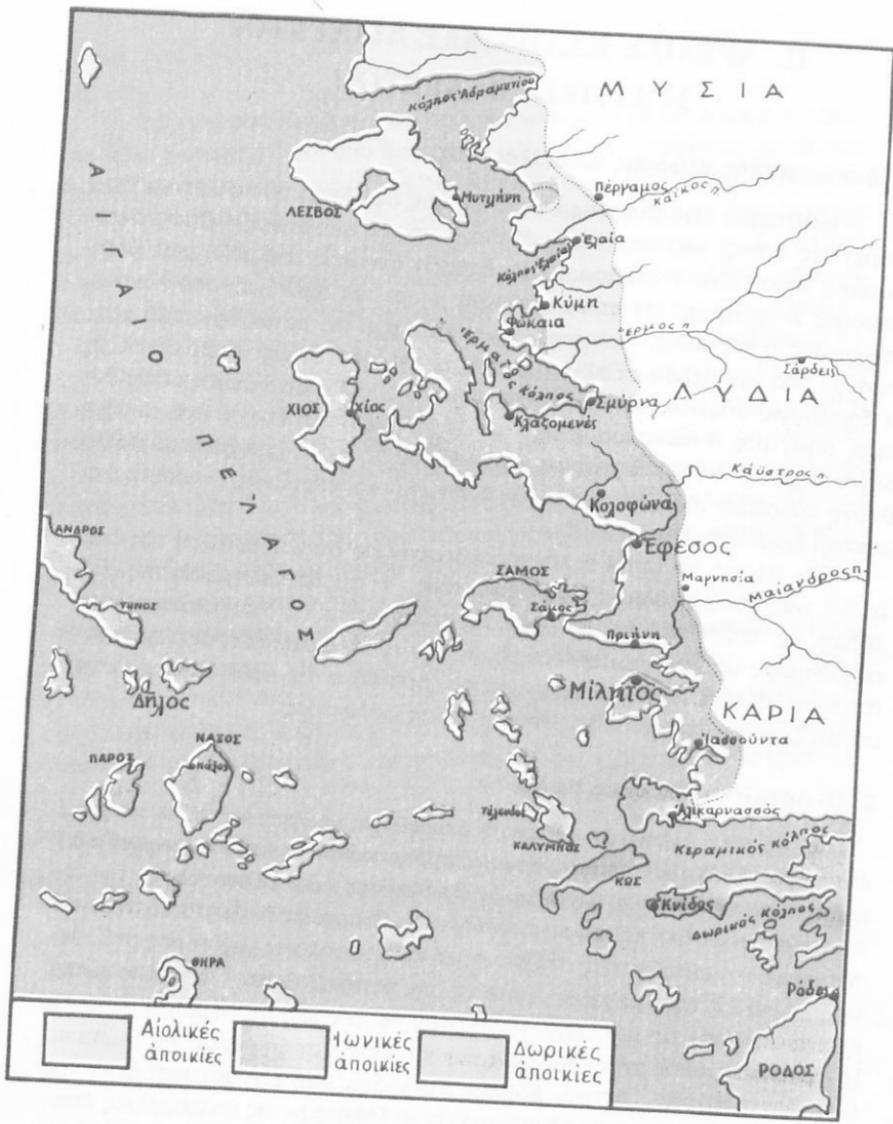
1. Διαίρεση μιᾶς γλώσσας σέ διαλέκτους

Η κατάτμηση μιᾶς γλώσσας σέ διαλέκτους όφειλεται σέ πολλές και διαφορετικές αιτίες, πού ποικίλλουν άναλογα μέ τήν περίπτωση. "Ομως ἔνας φιλόβασικός λόγος είναι ἡ χαλάρωση τῶν ἐπαφῶν ἀνάμεσα στά μέλη μιᾶς διαφορετικής γλώσσης κοινότητας. Ἡ χαλάρωση αὐτή μπορεῖ νά προκύψει ἀπό λόγους ιστορικούς ἡ φυσικούς. Ιστορικοί λόγοι είναι π.χ. μιά μετακίνηση τοῦ πληθυσμοῦ ἀπό ἄνερος σέ ἄλλο (μετανάστευση, ἀποικισμός, εισβολή κτλ.) ἢ ἡ δημιουργία νέων διοικητικῶν κέντρων μέ τά ὅποια ἐπικοινωνοῦν οἱ πληθυσμοί, ὥπως π.χ. ἡ Κωνσταντινούπολη κατά τή βυζαντινή ἐποχή, ἐνῶ φυσικοί λόγοι είναι π.χ. ἡ γεωγραφική διαμόρφωση τοῦ ἐδάφους (μιά χώρα μέ πολλά βουνά ἐμποδίζει τήν ἐπικοινωνία τῶν ἀνθρώπων και ἐπομένως εύνοει τή διαλεκτική διαφοροποίηση).

Είναι βέβαιο ὅτι αὐτοί οι λόγοι ἐπέδρασαν και στήν περίπτωση τῆς διαίρεσης τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς σέ διαλέκτους. Ἡ φυσική γεωγραφία τῆς Ἐλλείας, μέ τά ὅρη πού περιβάλλουν τίς πεδιάδες και δέ διευκολύνουν τούς πληθυσμούς νά ἔρχονται σέ ἐπαφή μεταξύ τους, ἀλλά και ἡ ἀντίληψη τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων γιά τήν πόλη-κράτος, πού ἔδινε σέ κάθε πόλη πολιτική αὐτοτέλεια, εύνόησαν τή διαφοροποίηση σέ διαλέκτους.

2. Οι ἀρχαίες ἐλληνικές διάλεκτοι

Οι ἀρχαίες ἐλληνικές διάλεκτοι διαιροῦνται γεωγραφικά σέ δυτικές και ἀνατολικές. Οι δυτικές περιλαμβάνουν τή βορειοδυτική (φωκική, λοκρική κ.ἄ.) και τή δωρική (λακωνική, ἀργολική, δωδεκανησιακή κ.ἄ.). Οι ἀνατολικές τήν ιωνοαττική, τήν αἰολική και τήν ἀρκαδοκυπριακή. Οι ἀρχαίες διάλεκτοι είχαν ἀρκετές διαφορές μεταξύ τους στή φωνητική και μορφολογία (λιγότερες στή σύνταξη) ἀλλά ὅχι τόσο μεγάλες, ώστε νά μήν καταλαβαίνουν τίποτε ἀπό αὐτές ἐκείνοι πού δέν τίς μιλοῦσαν. Μιλοῦνταν σέ ξεχωριστές περιοχές (εἰκ. 7): Ἡ ἀρκαδοκυπριακή στήν Ἀρκαδία και στό μεγαλύτερο μέρος τῆς Κύπρου· Ἡ ιωνοαττική στήν Ἀττική, Εύβοια, Κυκλαδες, στή μικρασιατική ἀκτή τοῦ Αιγαίου ἀπό τή Σμύρνη ὡς τή Φώκαια και τή Μίλητο μέ τίς πολυάριθμες ἀποκιεσ τους, και στά παράκτια νησιά τῆς Μικρασίας ἀνάμεσα στά ὅποια ἤταν Ἡ Χίος και ἡ Σάμος· Ἡ αἰολική, σέ τρεις κύριες ὁμάδες, μιλιόταν στή Βοιωτία, στή Θεσσαλία και στή Λέσβο μέ τήν ἀπέναντι μικρασιατική ἀκτή· τέλος Ἡ δωρική καταλάμβανε τό 1/3 τῆς Πελοποννήσου, μερικά νησιά τῶν Σποράδων,

Εἰκ. 7. Διαλεκτολογικός χάρτης του Αιγαίου και τῶν παραλίων τῆς Μ. Ασίας μετά τὸν πρώτο ἑλληνικό ἀποικισμό

όπως ή Μήλος και ή Θήρα, ὅλη σχεδόν τήν Κρήτη, τή Ρόδο και τά Δωδεκάνησα· όλα αύτά μέ τις πολυάριθμες ἀποικίες τους (π.χ. Κέρκυρα, Συρακοῦσες, Τάραντα, Κρότωνα κ.ἄ.).

Μερικά ἀπό τά χαρακτηριστικά γνωρίσματα τῶν διαλέκτων.

Τῆς ἀρκαδοκυπριακῆς:

- Ἡ ὄνομαστική πληθυντικοῦ τῶν ὄνομάτων τοῦ τύπου ὁ βασιλεὺς κάνει οἱ βασιλῆς.
- Διατρεῖ, ὅπως και μερικές ἄλλες διάλεκτοι, τό φθόγγο W πού γράφεται μέ F (διγαμμα), π.χ. Férgovon=έργον.
- Τήν ἀρχαία πρόθεση ἐν (τὸν μέρει) τή διατρεῖ μέ τή μορφή iv, π.χ. iv τῷ μάχᾳ (= στή μάχη), και τήν πρόθεση πρός μέ τή μορφή πός.

Τῆς αιολικῆς:

- Κοντά στά ύγρα και ἔρρινα σύμφωνα παρουσιάζει συχνά o ἀντί a, π.χ. στροτός (= στρατός), ἔνοτος (= ἔνατος).
- Τρέπει τό o σέ u, π.χ. ἄλλυ, ἄπυ, ὅνυμα.
- Ἡ ἀρχαία Ἑλληνική είχε ἑκτός ἀπό ρήματα σέ -o και ρήματα σέ -ui. Αύτά τά ρήματα είναι συχνότερα στήν αιολική, π.χ. κάλημ (= καλῶ), φίλημ (= φιλῶ), ἀδίκημ (= ἀδικῶ).
- Στήν αιολική τῆς Λέσβου (ἡ οποία γνώρισε σύντομη ἄλλα ζωηρή λογοτεχνική ἀκμή στὸν 7. αι. π.Χ.) δι τόνος ἀνεβαίνει πρός τήν ἀρχή τῆς λέξης, π.χ. βῶμος, βασίλευς, πόταμος.
- Στήν αιολική τῆς Θεσσαλίας τό ω γίνεται ou, π.χ. τοῦν ἄλλουν Ἐλλάνουν (= τῶν ἄλλων Ελλήνων).

Τῆς δωρικῆς:

- Τό ίνδοςε υρωπαϊκό a δέν τό τρέπει σέ η ὅπως ή ιωνοαττική ἄλλά τό διατρεῖ, π.χ. φάμα (= φήμη), παγά (= πηγή), μάτηρ (= μήπηρ).
- Τό τ πρίν ἀπό τό i δέν τό τρέπει σέ σ ἄλλά τό διατρεῖ, π.χ. πέρντι (= πέρυσι).
- Διατρεῖ τήν παλαιά κατάληξη τού πρώτου πληθυντικοῦ προσώπου τῶν ρημάτων -μες, π.χ. ἔχομες, λέγομες, φέρομες (= ἔχομεν, λέγομεν, φέρομεν).
- Διατρεῖ τήν παλαιά μορφή τοῦ ἄρθρου-δεικτικής ἀντωνυμίας στὸν πληθυντικό τοι γιά τό ἀρσενικό και ταί γιά τό θηλυκό, π.χ. τοΐ ἄνδρες, ταΐ γυναῖκες.

Τῆς ιωνοαττικῆς:

- Τρέπει, μόνη αὐτή ἀπό δλες τίς διαλέκτους, τό μακρόχρονο a σέ η, π.χ. φήμη, πηγή, μήτηρ, ιστορίη (ἡ ἀττική τό διατρεῖ σέ δρισμένες περιπτώσεις: ιστορία).
- Αποφεύγει, μόνη αὐτή, τήν ἀποκοπή τῶν προθέσεων, π.χ. καταθανεῖν (καὶ δχι κατ-θανεῖν).
- Σχηματίζει, μαζί μέ τήν ἀρκαδοκυπριακή, σέ -vai τό ἀπαρέμφατο τῶν ρημάτων σέ -ui, π.χ. τίθημι (= θέτω)→τιθέναι (ἐνώ ή δωρική τό σχηματίζει σέ -μεν: τιθέμεν).
- Τό μόριο πού χρησιμοποιεῖται γιά τήν ἐκφραση τού δυνατοῦ είναι στήν ιωνοαττική και τήν ἀρκαδική ἄν, ἐνώ στή δωρική είναι κα και στήν αιολική κε.

Ειδικά ή ἀττική διάλεκτος διαφέρει ἀπό τήν καθαρά ιωνική και στά ἔξης σημεία:

- Έχει ττ ἀντί σσ, π.χ. θάλασσα -άττ. θάλαττα, μέλισσα -άττ. μέλιττα.
- Τρέπει τό συμφωνικό σύμπλεγμα ρσ σέ rr, π.χ. χερσόνησος -άττ. χερρόνησος, θάρσος -άττ. θάρρος, ἄφρεν -άττ. ἄφρεν.

- Κάνει περισσότερες συναιρέσεις φωνηέντων, π.χ. ιων. *ἔθνεα* -άπτ. *ἔθνη*, *ἔθνεος*-*ἔθνους*. Δέν άποισιωπά τή δασεία (τό δασύ πνεῦμα = *h*) διώας κάνει άρκετά ένωρις ή άνατολική ιωνική, π.χ. ιων. *κατ' -άπτ. *καθ', ιων. *ἀπέντες* -άπτ. *ἀφέντες* (μετοχή), ιων. *οὐκ ἥκιστα* -άπτ. *οὐχ ἥκιστα* (τά σύμφωνα *θ*, *φ*, *χ* είναι δασέα, δηλαδή διαφέρουν από τά ψιλά *τ*, *π*, *κ* ως πρός τή δασύτητα, π.χ. τό τ προφερόταν *t*, ένω τό *θ* είχε τήν προφορά *th*).**

3. Λογοτεχνικές γλώσσες

Γιά τή γλώσσα στήν όποια γράφουν οι άρχαιοι συγγραφεῖς είναι χαρακτηριστικό τό παράδειγμα τοῦ Πινδάρου, πιού ἀν και κατάγεται από τή Βοιωτία και έχει μητρική γλώσσα τήν αιολική διάλεκτο ἐντούτοις γράφει στή δωρική τά ποιήματά του. Αύτό συμβαίνει, γιατί οι άρχαιοι γράφουν δχι στή γλώσσα τοῦ τόπου τους άλλα στή γλώσσα πού καλλιεργήθηκε τό εἰδος μέτο δόποιο άσχολοῦνται. "Εται, ἐπειδή ἡ χορική ποίηση, δηλαδή ἡ λυρική ποίηση πού προορίζεται νά ψάλεται από μιά ομάδα άνθρωπων και δχι από ἔνα ἄτομο, καλλιεργήθηκε από τούς Δωριεῖς, πού είχαν ἀναπτύξει ίδιαίτερα τό δημαδικό πνεῦμα, γι' αύτό οι ποιητές πού άσχολοῦνται μέτο εἰδος αύτό τῆς ποίησης γράφουν στή δωρική διάλεκτο. Και οι άρχαιοι κιόλας είχαν παρατηρήσει πώς δλοι οι μεγάλοι χορικοί ποιητές (Πίνδαρος, Βακχυλίδης κ.α.) είχαν μητρικές διαλέκτους διαφορετικές από τή γλώσσα τῆς χορικής ποίησης, τή δωρική διάλεκτο. "Ομως είναι σημαντικό γιά τήν κατανόηση τῆς ἔννοιας τῆς λογοτεχνικής γλώσσας δτι ἡ γλώσσα στήν όποια γράφει ο Πίνδαρος είναι δωρική μόνο ἐπιφανειακά: έχει δρισμένα συμβατικά στοιχεία τῆς δωρικής πού δίνουν στή γλώσσα ἔνα ἔξωτερικό χρῶμα γιά νά θυμίζει τήν ομιλούμενη δωρική, στήν πραγματικότητα δμως είναι ἡ γλώσσα τῆς ύψηλής ποίησης.

Λυρική ποίηση έχει γραφεῖ και στήν αιολική διάλεκτο (κυρίως από τή Σαπφώ και τόν Ἀλκαίο, πού ἔζησαν και οι δυό στά τέλη τοῦ 7. ai.) και στήν ιωνική, στήν όποια καλλιεργήθηκε ίδιαίτερα ἡ ἐλεγεία γιά τήν ἔκφραση ποικίλων προσωπικών συναισθημάτων (άπό "Ιωνες και Ἀθηναίους κυρίως).

4. Ιωνικός και ἀττικός λόγος

Ιστοριογραφία.

Τά δημητρικά ποιήματα, ἡ πρώτη λογοτεχνική γλώσσα, έμφανιζονται στό δεύτερο μισό τοῦ 8. ai. π.Χ. και ἡ λυρική ποίηση ἀκμάζει στή Λέσβο στό τέλος τοῦ 7. ai. Ἀρκετά ἀργότερα, τόν 6. ai., παρουσιάζεται ο λογοτεχνικός πεζός λόγος, δηηγματικός και ἐπιστημονικός, δημιούργημα τῶν Ἰώνων τῆς Μικρᾶς Ασίας, οι οποίοι πλούτισαν από τό ἐμπόριο και αισθάνθηκαν ισχυρή περιέργεια γιά τήν ιστορία και τή φυσική. "Εται μποροῦμε νά ποῦμε δτι οι Γενενήλογίαι τοῦ Ἐκαταίου τοῦ Μιλησίου θεωροῦνται τό άρχαιότερο ιστορικό ἔργο μέτο λογοτεχνι-

κό χαρακτήρα. Άλλα διάνοια πεζός λόγος άντιπροσωπεύεται ικανοποιητικά μέ τις Ιστορίες του Ηροδότου από τη δωρική Αλικαρνασσό και, κατά δεύτερο λόγο, από τά ιατρικά κείμενα του Ιπποκράτη πού κι αύτός καταγόταν από τη δωρική Κώ. Η γλώσσα του Ηροδότου, άντιθετα μέ τόν παραδοσιακό και τεχνητό χαρακτήρα τῆς γλώσσας του ἔπους, κυλα ἀμεσα και ἀποβλέπει στή μεγαλύτερη δυνατή σαφήνεια. Η φράση στόν Ηρόδοτο ἔχει ἀπλή δομή και προτιμᾶ τήν παράταξη: ή ὑπόταξη περιορίζεται σχεδόν μονάχα στίς χρονικές και ύποθετικές προτάσεις.

Περνώντας από τόν Ηρόδοτο στό Θουκυδίδη, πού γράφει στήν ἀπτική διάλεκτο, βλέπουμε τόν ἀπτικό πεζό λόγο νά φτάνει σέ ἀσύγκριτη ἀκριβολγία και σέ τέλεια κυριαρχία στά ἐκφραστικά μέσα, ἔτσι πού τό ἔργο του νά θεωρεῖται από καθαρά γλωσσική ἀποψη ώς ή ἀνώτερη μορφή τοῦ ιστορικοῦ εἰδους στήν Αθήνα.

Φιλοσοφία.

Η ἀπτική διάλεκτος ὑπῆρξε ή γλώσσα και τῆς φιλοσοφίας στήν Αθήνα. Η γλώσσα αύτη ἔφτασε μέ τόν Πλάτωνα στήν ὑψηστη ἀκμή τῆς γιά νά ἐκφράσει μέ δλες τίς δυνατότητές της τήν ἀφηρημένη φιλοσοφική σκέψη μέ τήν ἀκριβεία πού ταιριάζει σ' ἔνα μαθηματικό θεώρημα.

Ρητορεία.

Η ἀπτική διάλεκτος ἀκόμη ὑπῆρξε ή γλώσσα τῆς ρητορείας, και τῆς δικανικῆς και τῆς πολιτικῆς και τῆς πανηγυρικῆς. Η γλώσσα τῆς ρητορείας μέ τό Δημοσθένη φτάνει στό σημείο νά ἐκφράσει μέ πληρότητα τήν ποικιλία τῶν συναισθημάτων τοῦ ρήτορα.

Τραγωδία.

Η γλώσσα τῆς τραγωδίας ήταν κατεξοχήν λογοτεχνική γλώσσα πού βασίζεται στήν ἀπτική διάλεκτο ὅπως μιλιόταν από τούς Αθηναίους μέ ὄρισμένα χαρακτηριστικά τῆς ιωνικῆς, π.χ. ίων. πράσσω, γλῶσσα ἀντί ἄπτ. πράττω, γλῶττα. Γενικά δ τραγικός ποιητής δέν ἀποφεύγει νά χρησιμοποιεῖ στοιχεία τῆς ἀρχαίας ἀπτικῆς ή τῆς ιωνικῆς, ὅταν είναι βέβαιος ὅτι θά κατανοθοῦν από τό κοινό του, και στά χορικά και στά διαλογικά μέρη. Ειδικά γιά τά χορικά μέρη ἐπιδιώκει νά δώσει ἐντύπωση δωρίζουσας γλώσσας, π.χ. ἀποκαθιστᾶ συστηματικά τό μακρόχρονο a, πού ή ιωνοαπτική, δπως είδαμε, τό ἐτρεψε σέ η: ἀρετά, παγά ἀντί ἀρετή, πηγή: ή χρησιμοποιεῖ συχνά τήν προσωπική ἀντωνυμία νιν (= αὐτόν, αὐτήν κτλ.), πού μαρτυρεῖται στή δωρική.

Ἐπικράτηση και διάδοση τῆς ἀπτικῆς διαλέκτου.

Η ἀνάπτυξη τῶν Αθηνῶν μετά τούς περαικούς πολέμους και ή ἀνάδειξή τους σέ πολιτικό και πολιτιστικό κέντρο μέ πανελλήνιο κύρος είχαν ἐπίπτωση

καὶ στὴ διάδοση τῆς γλώσσας τους. Ἡ ἀπτική διάλεκτος, καλλιεργημένη ἀπό τὴν ιστορία, τῇ φιλοσοφίᾳ, τῇ ρητορείᾳ, τῷ θέατρῳ, ἄρχισε νά διαδίδεται σέ όλες τις ἐλληνόφωνες περιοχές, ιδίως ἀπό τότε πού ἐπιβλήθηκε ἡ ἀθηναϊκή ἡγεμονία σέ ἄλλους "Ελληνες". Ενα γεγονός μέ αποφασιστική σημασία γιά τὴν ἐπικράτηση καί διάδοση τῆς ἀπτικῆς διαλέκτου ὑπῆρξε ἡ ἐπισημοποίηση κατά τὸν 5. αι. π.Χ. τῆς ἀπτικῆς διαλέκτου στὴ Μακεδονίᾳ, ὅπου μιλοῦσαν μιά τοπική διάλεκτο συγγενική μέ τῇ δωρική καὶ τῇ θεσσαλική. Μέ τις κατακτήσεις τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἡ ἀπτική διάλεκτος διαδίδεται σέ όλες τις χῶρες τῆς αὐτοκρατορίας του.

**ΑΤΤΙΚΟΙ ΠΕΖΟΓΡΑΦΟΙ (ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΙΑ -
ΡΗΤΟΡΙΚΗ - ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ) ΚΑΙ ΠΟΙΗΤΕΣ**

1. Ο έπαινος τῶν προγόνων

Ἄρεσμαι δέ ἀπό τῶν προγόνων πρῶτον δίκαιον γάρ αὐτοῖς καὶ πρέπον δέ ἄμα ἐν τῷ τοιῷδε τὴν τιμὴν ταύτην τῆς μνήμης διδοσθαι. Τὴν γάρ χώραν οἱ αὐτοὶ αἰεὶ οἰκοῦντες διαδοχῇ τῶν ἐπιγιγνομένων μέχρι τοῦδε ἐλευθέραν δι' ἀρετὴν παρέδοσαν. Καὶ ἐκεῖνοι τε ἀξιοὶ ἐπαίνου καὶ ἔτι μᾶλλον οἱ πατέρες ἡμῶν· κτηπαρέδοσαν. Τά δέ πλειά αὐτῆς αὐτοὶ ἡμεῖς οἴδε οἱ νῦν ἔτι ὄντες μάλιστα προσκατέλιπον. Τά δέ πλειά αὐτῆς αὐτοὶ ἡμεῖς οἴδε οἱ νῦν ἔτι ὄντες μάλιστα ἐν τῇ καθεστηκιᾳ ἡλικίᾳ ἐπωμησόμεν, καὶ τὴν πόλιν τοῖς πᾶσι παρεσκευάσμεν καὶ ἔς πόλεμον καὶ ἔς εἰρήνην αὐτάρκεστά την. (Θουκυδίδου Ἰστορία 2, 36, 1-3).

Μετάφραση

Θά άρχισω πρώτα ἀπό τούς προγόνους μας. Γιατί είναι δίκαιο καὶ συγχρόνως ταιριαστό σέ μια τέτοια περίσταση νά τούς δίνεται ἡ τιμή νά μνημονεύονται. Γιατί κατοικώντας διαρκῶς οἱ ἱδιοὶ τῇ χώρᾳ μας, ἡ μιά γενιά μετά τὴν ἄλλη, τὴν παρέδωσαν ἐλεύθερην μέχρι τώρα μέ τὴν ἀνδρεία τους. Καὶ ἐκεῖνοι βέθαια είναι ἀξιοὶ τοῦ ἐπαίνου μας, καὶ ἀκόμη περισσότερο οι πατέρες μας. Γιατί αὐτοὶ, κοντά σ' ἐκεῖνα πού δέχτηκαν, ἀπόκτησαν δὴ ἐπικράτειαν ἔχουμε καὶ τὴν κληροδότησαν σ' ἐμᾶς τούς τωρινούς δχι χωρίς κόπους. Τά ἐπιπλέον, ἐμεῖς ἐδῶ δοσοὶ είμαστε ἀκόμη σέ ὥριμη περίπου ἡλικίᾳ τὰ αὐξήσαμε καὶ παρασκευάσαμε τὴν πόλη σέ ὅλα ὥστε νά είναι ἀπόλυτα αὐτάρκης καὶ γιά τὸν πόλεμο καὶ γιά τὴν εἰρήνη.

2. Η πολιτική τοῦ Δημοσθένη

Ούκοιν οὐ μόνον τό Χερρόνησον καὶ Βυζάντιον οῶσαι, ούδέ τό κωλῦσαι τὸν Ἐλλήσποντον ὑπό Φιλίππω γενέσθαι τότε, ούδέ τό τιμᾶσθαι τὴν πόλιν τούτων ἡ προαιρεοις ἡ ἐμή καὶ ἡ πολιτεία διεπράξατο, ἀλλά καὶ πᾶσιν ἐδειέκ τούτων τὴν τε πόλεως καλοκαγαθίαν καὶ τὴν Φιλίπου κακίαν. Ὁ ξεν ἀνθρώποις τὴν τε πόλεως καλοκαγαθίαν καὶ τὴν Φιλίπου κακίαν. Ὅ μὲν γάρ σύμμαχος ὃν τοῖς Βυζαντίοις πολιορκῶν αὐτοὺς ἐωρᾶθ' ὑπό πάντων. Οὐ τι γένοιτ' ἂν αἰσχιον ἡ μιαρώτερον; Ὑμεῖς δ' οἱ καὶ μεμψάμενοι πολλά καὶ δίκαιοι ἂν ἐκεῖνοις εικότως περί ὧν ἡγνωμονήκεσαν εἰς ὑμᾶς ἐν τοῖς ἐμπροσθεν

χρόνοις, οù μόνον οù μνησικακοῦντες ούδε προίέμενοι τούς ἀδικουμένους, ἄλλα και σώζοντες ἐφαίνεσθε, ἐξ ὧν δόξαν, εὗνοιαν παρά πάντων ἐκτᾶσθε. Και μήν διτὶ μὲν πολλούς ἐστεφανώκατ' ἡδη τῶν πολιτευομένων ἀπαντες ἴσασι δι' δι' ὅντινα δ' ἄλλον ἡ πόλις ἐστεφάνωται, σύμβουλον λέγω και ρήτορα, πλὴν δι' ἔμ', ούδ' ἄν εἰς εἰπεῖν ἔχοι. (Δημοσθένους Περί τοῦ στεφάνου 93-94)

Μετάφραση

Λοιπόν τό σχέδιο μου και ἡ πολιτική μου κατόρθωσε δχι μόνο νά σώσει τή Χερσόνησο και τό Βυζάντιο και νά ἐμποδίσει τόν Ἐλλήσποντο νά ύποταχθεῖ τότε στό Φιλίππο, και νά ἐκπιμάται ἡ πόλη μας γι' αὐτά· ἄλλα ἀκόμη ἔδειξε σέ δλους τούς ἀνθρώπους και τήν εὐγένεια τῆς πόλης και τήν ἀναξιοπιστία τοῦ Φιλίππου. Αὔτόν, πραγματικά, ἄν και ἤταν σύμμαχος τῶν Βυζαντίων, δλοι τόν ἔβλεπαν νά τούς πολιορκεῖ. Ἀπ' αὐτό τί μπορεῖ νά είναι πιό αισχρό ἢ πιό μιαρό; Ἔσεις πού εύλογα θά μπορούσατε νά ἔχετε για κείνους πολλά και δίκαια παράπονα για δσες ἀγνωμοσύνες ἔδειξαν σέ σᾶς στά προηγούμενα χρόνια, φανήκατε δχι μόνο δτι δέ μνησικακεῖτε ούτε ἐγκαταλείπετε τούς ἀδικουμένους ἄλλα και δτι τούς σώζετε. Ἀπό αὐτά ἀποκτούσατε ἀπ' δλους δόξα, εὕνοια. Και βέβαια δτι ἔχετε στεφανώσει ἡδη πολλούς πολιτικούς δλοι τό δέρουν. Ὄμως κανείς δέν μπορεῖ νά πει ἔχαιτιας τίνος ἄλλου ἔχει στεφανωθεῖ ἡ πόλη, ἐννοῶ συμβούλου και ρήτορα, ἐκτός ἀπό μένα.

3. Η γένεση τῶν ἀντίθετων πραγμάτων

– Μή τοινυν κατ' ἀνθρώπων, ἥ δ' ὅς, σκόπει μόνον τοῦτο, εἰ βούλει δῶν μαθεῖν, ἄλλα και κατά ζώων πάντων και φυτῶν, και ξυλλήβδην ὥσαπερ ἔχει γένεσιν, περὶ πάντων ἴδωμεν ἄρ· ούτωσί γίγνεται πάντα, ούκ ἄλλοθεν ἥ ἐκ τῶν ἐναντίων τά ἐναντία, ὅσοις τυγχάνει ὃν τοιοῦτόν τι· οίον τό καλὸν τῷ αἰσχρῷ ἐναντίον που και δίκαιον ἀδίκῳ, και ἄλλα δή μυρία ούτως ἔχει. Τοῦτο οῦν σκεψώμεθα· ἀρα ἀναγκαῖον ὅσοις ἔστι τι ἐναντίον, μηδαμόθεν ἄλλοθεν αύτό γίγνεσθαι ἥ ἐκ τοῦ αὐτῷ ἐναντίου· οίον ὅταν μειζόν τι γίγνηται, ἀνάγκη που ἔξ ἐλάπτονος δντος πρότερον ἔπειτα μειζόν γίγνεσθαι; - Nai. - Ούκοῦν καν ἐλαττον γίγνηται, ἐκ μειζονος δντος πρότερον ὑστερον ἐλαττον γενήσεται; - Ἔστιν ούτω, ἔφη. - Και μήν ἔξ ισχυροτέρου γε τό ἀσθενέστερον και ἐκ βραδυτέρου τό θᾶττον; - Πάνυ γε. - Τί δέ; "Αν τι χείρον γίγνηται, ούκ ἔξ ἀμείνονος, και ἄν δικαιότερον, ἔξ ἀδικωτέρου; - Πῶς γάρ ού; - Ἰκανῶς ούν, ἔφη, ἔχομεν τοῦτο, δτι πάντα ούτω γίγνεται, ἔξ ἐναντίων τά ἐναντία πράγματα. - Πάνυ γε. (Πλάτωνος Φαιδων 70d-71a)

Μετάφραση

– Μήν τό ἔξετάζεις λοιπόν, εἴπε αὐτός, μονάχα σέ σχέση μέ τούς ἀνθρώπους, ἀν θέλεις νά τό καταλάβεις εύκολότερα, ἀλλά καί σέ σχέση μέ δλα τά ζῶα καί φυτά, καί γενικά μέ δλα δσα ἔχουν γένεση. Ἀς δοῦμε, ἄραγε σέ κάθε περίπτωση ἔτοι γίνονται δλα, δχι ἀπό ἄλλοū ἀλλά ἀπό τά ἀντίθετα γίνονται τά ἀντίθετα, σέ δσα πράγματα τυχαίνει νά υπάρχει κάτι τέτοιο, δπως π.χ. τό ώραιο είναι ἀντίθετο στό ἀσχημό, θαρρῶ, καί τό δίκαιο στό ἀδίκο καί, φυσικά, ἀλλα μύρια είναι ἔτσι. Τοῦτο λοιπόν ἄς ἔξετάσουμε: ἄραγε ἀναγκαστικά, σέ δσα υπάρχει κάτι ἀντίθετο, αὐτό δέ γίνεται ἀπό πουθενά ἄλλοū παρά ἀπό τό ἀντίθετό του. Π.χ. δταν κάτι γίνεται μεγαλύτερο, είναι ἀνάγκη, νομίζω, ἀπό μικρότερο πού ἡταν προηγουμένως ἐπειτα νά γίνεται μεγαλύτερο; - Ναι. - Λοιπόν καί ἀν γίνεται μικρότερο, ἀπό μεγαλύτερο πού ἡταν προηγουμένως ὑστερα θά γίνει μικρότερο; - "Εται είναι, είπε. - Καί βέβαια ἀπό ἔνα ισχυρότερο γεννιέται τό ἀσθενέστερο καί ἀπό ἔνα βραδύτερο τό ταχύτερο; - Βεβαιότατα. - Τί ἀκόμη; "Αν κάτι γίνεται χειρότερο, δέ γίνεται ἀπό καλύτερο πού ἡταν, καί ἀν δικαιούτερο ἀπό πιο ἀδίκο; - Πῶς δχι, πραγματικά; - 'Ικανοποιητικά λοιπόν, είπε, τό κατέχουμε αὐτό, δπι δηλαδή δλα ἔτσι γίνονται, ἀπό τά ἀντίθετα τά ἀντίθετα πράγματα. - Βεβαιότατα.

4. Ο καλός κυβερνήτης ἀγαπᾶ πρῶτα ἀπ' δλα τήν πατρίδα του

ΚΡΕΩΝ. ἀμήχανον δέ παντός ἀνδρός ἐκμαθεῖν
ψυχήν τε καί φρόνημα καί γνώμην, πρὶν ἄν
ἀρχαῖς τε καί νόμοισιν ἐντριβῆς φανῆ.
ἔμοι γάρ ὅστις πᾶσαν εύθυνων πόλιν
μή τῶν ἀρίστων ἀπετει τουλευμάτων,
ἄλλ' ἐκ φόβου του γλῶσσαν ἐγκλήσας ἔχει,
κάκιστος είναι νῦν τε καί πάλαι δοκεῖ.
καί μειζὸν' ὅστις ἀντί τῆς αὐτοῦ πάτρας
φίλον νομίζει, τοῦτον ούδαμοῦ λέγω.
ἐγώ γάρ, ἵστω Ζεύς ὁ πάνθ' ὁρῶν ἀει,
οὔτ' ἄν σιωπήσαιμι τήν ἄπην ὁρῶν
στείχουσαν ἀστοῖς ἀντί τῆς σωτηρίας,
οὔτ' ἄν φίλον ποτ' ἀνδρα δυσμενῆ χθονός
θείμην ἐμάυτῷ, τοῦτο γιγνώσκων ὅτι
ἡδ' ἔστιν ἡ σώζουσα καί ταύτης ἐπι
πλέοντες ὁρθῆς τούς φίλους ποιούμεθα.
τοιοῖσδ' ἐγώ νόμοισι τήνδ' αὔξω πόλιν.

(Σοφοκλέους Ἀντιγόνη στ. 175-191)

Μετάφραση

Είναι άδυνατο νά μάθεις τοῦ κάθε άνθρώπου
τὴν ψυχή καὶ τά αἰσθήματα καὶ τίς ιδέες, προτοῦ
δοκιμαστεῖ στῇ διοίκηση καὶ στή νομοθεσίᾳ.
Γιατί γιά μένα, ἂν ἐκεῖνος πού κυβερνᾷ τὴν πόλη
δέν παιρνει τίς ἀριστεῖς ἀποφάσεις
ἄλλα ἀπό κάποιο φόρο ἔχει κλειστό τὸ στόμα του,
φαίνεται καὶ τώρα καὶ στὸ παρελθόν δπι είναι ὁ χειρότερος ἄνθρωπος.
Καὶ ἐκεῖνον πού θεωρεῖ κάποιον φίλο του
ἀνώτερο ἀπό τὴν πατρίδα του, δέν τὸν ὑπολογίζω καθόλου.
Γιατί ἔγώ - ἀς είναι μάρτυρας ὁ Ζεύς πού αἰώνια βλέπει τὰ πάντα -
οὔτε θά μποροῦσα νά σιωπῶ βλέποντας τὴν καταστροφή
νά ἔρχεται στούς πολίτες ἀντί τῆς σωτηρίας
οὔτε θά ἔκανα ποτέ φίλο μου ἔναν ἀνδρα ἔχθρο
τῆς πατρίδας, ἔχοντας ὑπόψη μου τοῦτο,
δπι αὐτή είναι ἐκείνη πού μᾶς σώζει καὶ πλέοντας
πάνω σ' αὐτή, δταν είναι καλά, ἀποκτοῦμε τούς φίλους.
Μέ τέτοιες ἀρχές ἔγώ αὐξάνω αὐτή τὴν πόλη.

III. Η ΕΛΗΝΙΣΤΙΚΗ KOINH

1. Ἔννοια τῆς κοινῆς

Εῖδαμε δὴτι ἡ ἀπτική διάλεκτος υἱοθετήθηκε ἀπό τούς Μακεδόνες βασιλεῖς ὡς ἐπίσημη γλώσσα τῆς διοίκησης καὶ τῆς διπλωματίας. Ἀργότερα ὁ Μ. Ἀλέξανδρος μὲ τίς κατακήσεις του ἵδρυει μιὰ τεράστια αὐτοκρατορία πού περιλάμβανε, ἔκτος ἀπό τὴν Μακεδονία καὶ τὴν κυρίως Ἑλλάδα, ὅλη τὴν παλαιὰ περσικὴ αὐτοκρατορία ὡς τὰ σύνορα τῆς Ἰνδίας καθώς καὶ τὴν πολυάνθρωπη Αἴγυπτο. Στίς περιοχές αὐτές δημιουργοῦνται μεγάλα κέντρα, δηπως ἡ Ἀλεξανδρεία στὴν Αἴγυπτο, ἡ Ἀντιόχεια στὴν Συρία, ἡ Πέργαμος στὴ Μ. Ἀσία. Ὁλοι αὗτοί οἱ πληθυσμοί, πού ἀνῆκαν σέ πολὺ διαφορετικές φυλές καὶ γλώσσες, χρησιμοποιοῦν στὸ ἔξῆς τὴν ἐλληνικὴ γλώσσα («ἔλληνιζουν») γιά ὅλες τίς ἀνάγκες τους: ὡς διοικητικὴ γλώσσα, ὡς λογοτεχνικὴ γλώσσα, ὡς γλώσσα τῶν συναλλαγῶν καὶ τῆς καθημερινῆς ἐπικοινωνίας. Ἡ γλώσσα αὐτή, πού ἦταν, δηπως εἶπαμε, ἡ ἀπτική διάλεκτος, ἔξελισσεται μέ τὸν καιρό, δηπως ὅλες οἱ ὄμιλούμενες γλώσσες. Ἐπιπλέον, ἐπειδὴ χρησιμοποιήθηκε ἀπό ἀνθρώπους πού δέν τῇ μιλοῦσαν ὡς μητρικὴ τους γλώσσα, ἤταν φυσικό νά ἀλλοιωθεῖ, νά ἀποκτήσει δηλαδὴ δρισμένα χαρακτηριστικά πού δέν τά εἰχε ἡ ἀπτική διάλεκτος. Ἡ ἀλλοιωμένη αὐτή ἀπτική ὄνομάστηκε ἀπό τούς γραμματικούς «κοινὴ διάλεκτος», δηλαδὴ κοινόχρηστη ἐλληνικὴ γλώσσα τῆς ἐποχῆς, καὶ ἀπό μᾶς σήμερα ὄνομάζεται ἀλεξανδρινὴ ἡ ἐλληνιστικὴ κοινή, καὶ ἔκτείνεται χρονικά στὴν ἀλεξανδρινή (323 - 31 π.Χ.) καὶ τὴν αὐτοκρατορικὴ ἐποχή (31 π.Χ. - 395 μ.Χ.). Ἡ γλώσσα αὐτή, ἀφοῦ παραμέρισε σιγά σιγά ὅλες σχεδόν τίς ἀρχαῖες διαλέκτους, ἔγινε τὸ κοινό γλωσσικὸ δργανο τῆς πεζογραφίας, μέ ἐλάχιστες ἔξαιρέσεις.

2. Πηγές

Οι γνώσεις μας γιά τὴν ἐλληνιστικὴ κοινή προέρχονται ἀπό διάφορες πηγές: ἀπό τὰ γραμματειακά κείμενα πού γράφτηκαν σ' αὐτήν, δηπως π.χ. οἱ Ἰστορίες τοῦ Πολυβίου: ἀπό τὴ μετάφραση στὰ ἐλληνικά τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης πού ἔγινε στὴν Ἀλεξανδρεία ἀπό τούς ἔξελληνισμένους Ἐβραίους τῆς Αἴγυπτου τὸν 3. ai. π.Χ. (Μετάφραση τῶν Ο'): ἀπό τὴν Καινὴ Διαθήκη πού κατοπτρίζει τὴν προφορικὴ κοινή τῆς ἀλεξανδρινῆς ἐποχῆς: ἀπό τὴ γλώσσα τῶν παπύρων οἱ ὅποιοι βρέθηκαν στὴν Αἴγυπτο καὶ περιλαμβάνουν ἀναριθμητες ἐπιστολές καὶ ἔγγραφα ἀπό τὸ τέλος τοῦ 4. ai. π.Χ.: καὶ τέλος ἀπό τίς παραπρήσεις τῶν γραμματικῶν τῆς ἐποχῆς οἱ ὅποιοι συμβουλεύουν τούς ἀναγνώστες τους πῶς νά μιλοῦν σωστά, δηλαδὴ σύμφωνα μέ τὴν παλιά ἀπτική διάλεκτο.

· Η σημαντικότερη πάντως πηγή μας παραμένουν οι πάπυροι, γιατί άποδιδουν μέ τρόπο φυσικό και άπροσποίητο τή μορφή τῆς γλώσσας κατά τήν περίοδο αύτή.

3. Χαρακτηριστικά

Γνωρίσματα πού ξεχωρίζουν τήν έλληνιστική κοινή από τήν άττική διάλεκτο:

Σπή φωνητική

- "Ενα βασικό στοιχεῖο τῆς άρχαιας έλληνικής γλώσσας, ὁ προσωδιακός της χαρακτήρας, δηλαδή ή διάκριση τῶν φωνηέντων σέ μακρόχρονα και βραχύχρονα, άρχισε ἀπό τό τέλος τοῦ 3. ai. π.Χ. νά άλλάζει και στό τέλος τῆς ἀλεξανδρινῆς ἐποχῆς τά φωνήεντα πήραν τή σημερινή τους προσωδιακή προφορά, δηλαδή έγιναν όλα βραχύχρονα. Αύτό τό διαπιστώνουμε ἀπό τά λάθη πού βρίσκουμε στούς παπύρους (π.χ. συγχέουν τό ο και τό ω) και ἀπό τούς λεπτομερεῖς κανόνες τῶν γραμματικῶν γιά τή μακρότητα τῶν φωνηέντων. "Ολα αύτά δείχνουν ὅτι ὁ κόσμος δέν ξεχώριζε στόν προφορικό λόγο μακρόχρονα και βραχύχρονα φωνήεντα, γι" αὐτό βρίσκουμε λάθη καθώς ἔξ αὐτόν (έξ αὐτῶν), ἔγρ (ἐγώ) κ.ἄ.
- Από τά όρθογραφικά λάθη πού βρίσκουμε στούς παπύρους και ἀπό τίς περιγραφές τῶν γραμματικῶν παρατηροῦμε – χωρίς νά είμαστε σέ θέση νά χρονολογοῦμε μέ ἀκρίβεια κάθε φαινόμενο – ὅτι οι ἀρχαῖες διφθογγοί (αι, οι, ει κτλ.), ἄλλες νωρίτερα και ἄλλες ἀργότερα, άρχισαν νά γίνονται μονόφθογγοι, δηλαδή νά προφέρονται σάν ἔνας φθόγγος (αι=ε, ει=ι κτλ.), π.χ. βρίσκουμε γραμμένα θέλι (θέλει), ήμαίραν (ήμεραν), πολλάκεις (πολλάκις), πού ἄν προφέρονταν ως διφθογγοί δέ θά παρέσυραν σέ ἐσφαλμένη γραφή.
- Η προφορά τῶν στιγμιάων μέσων και δασέων συμφώνων άλλάζει. "Ἔται τά μέσα σύμφωνα β, γ, δ – πού προφέρονταν στά ἀρχαῖα σαν τά σημερινά διψηφια μπ, γκ, ντ – γίνονται ἔξακολουθητικά και προφέρονται ὅπως σήμερα φα μπ, γκ, ντ – γίνονται ἔξακολουθητικά και προφέρονται ὅπως σήμερα καθώς και τά δασέα θ, φ, χ – πού στήν ἀρχαῖα έλληνική προφέρονταν, ὅπως εἰδαμε, μέ δασύτητα σάν τη, πη, κη.

Σπή μορφολογία

- Η ἀρχαία έλληνική είχε κληρονομήσει ἀπό τήν ινδοευρωπαϊκή και τό δυϊκό ἀριθμό, πού χρησιμοποιούνταν γιά δύο πράγματα σέ ἀντίθεση μέ τό ἔνα (ένικός) ή μέ τά περισσότερα ἀπό δύο (πληθυντικός). Ο ἀριθμός αύτός, πού είχε χαθεῖ ἐνωρίς ἀπό τήν ιωνική και τή λεσβιακή αιολική διατηροῦνταν

ὅμως στήν ἀπτική διάλεκτο, χάνεται διότελα τήν ἐποχή αύπη ἀπό πή γλώσσα μας.

Γενικά οι ἀνώμαλοι γραμματικοί τύποι ἀντικαθίστανται ἀπό ὅμαλότερους.

Ἐτοι π.χ.

τό ἀνώμαλο ούσιαστικό

ἀντικαθίσταται ἀπό τό ὄμαλό

οἰς, οἰός

πρόβατον

ὑς, ὑός

χοῖρος

μῆς, μυός

ποντικός

ναῦς, νηὸς ἢ νεώς

πλοῖον

ὔδωρ, ὕδατος

νηρόν (νεαρόν, νερό)

κλείς, κλειδός

κλειδίον

οὐς, ὡτός

ὀτίον (αὐτί)

Ἐπίσης οι ἐπιθετικοί τύποι ἔγιναν ἀπλούστεροι, ὅπως ὁ ὑγῆς τόν ὑγῆ (ἀντί ὑγᾶ), ταχύς - ταχύτερος (ἀντί θάττων) - ταχύτατος (ἀντί τάχιστος). Στά ρήματα οι ἀνώμαλοι τύποι ἔξομαλύνονται σέ πολλές περιπτώσεις, ὅπως δεικνύω (ἀντί δείκνυμι), οἴδα (= ξέρω) οἴδας οἴδε οἴδαμεν οἴδατε οἴδασι (ἀντί οἴδα οἴδε ισμεν ιστε ισασι), ἥμην (= ἥμουν) ἥσο ἥτο (ἀντί ἦν ἥσθα ἦν) κ.ἄ.

Η ἔξομάλυνση στήν κλίση τῶν ὀνομάτων ἐπεκτείνεται ἀναλογικά στίς περιπτώσεις πού κάποια πτώση σχηματίζονταν διαφορετικά. Ἐτοι ἔχουμε

ἡ δόξα - τῆς δόξας (ἀντί ἡ δόξα - τῆς δόξης),

ὁ ταμίας - τοῦ ταμίᾳ (ἀντί ὁ ταμίας - τοῦ ταμίου).

τόν πατέραν, τήν νύκταν και ἀργότερα ὁ πατέρας, ἡ νύκτα (ἀντί ὁ πατήρ, ἡ νύξ).

οἱ ταμίες, οἱ Πέρσες (ἀντί οἱ ταμίαι, οἱ Πέρσαι),

τούς μῆνες, τούς Πέρσες (ἀντί τούς μῆνας, τούς Πέρσας) κ.ἄ.

Σχετικά μέ τό ρήμα παραπτροῦμε μιά ἀναδιάρθρωση πούτα κύρια γνωρίσματά της είναι τά ἀκόλουθα:

Οι τρεῖς φωνές τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς (ἐνεργητική, μέση, παθητική) στήν κλίση τοῦ ρήματος ἔγιναν δύο (ἐνεργητική και παθητική), δηλαδή ἡ μέση φωνή ἔξαφανίζεται.

Ο παρακείμενος και ὁ ἀόριστος συγχέονται και συγχωνεύονται, π.χ. ἐποιήκατε (= ἐκάματε, ἀπό τόν ἀρχαῖο παρακείμενο πεποιήκατε και τόν ἀρχαῖο ἀόριστο ἐποιήσατε), διεθήκασι (= διέθεσαν, ἀπό τόν ἀρχαῖο παρακείμενο διατεθήκασι και τόν ἀρχαῖο ἀόριστο διέθεσαν). Αύτό είναι τό πρῶτο βῆμα γιά τήν ἔξαφάνιση τῶν τύπων τοῦ ἀρχαίου παρακειμένου και τή δημιουργία τῶν νέων περιφραστικῶν τύπων.

Ἡ ἀρχαία ἐλληνική είχε κληρονομήσει ἀπό τήν ινδοευρωπαϊκή μιά ιδιαίτερη ἔγκλιση, τήν εύκτική, γιά τήν ἐκφραση εὐχῆς ἢ δυνατότητας. Ἡ εύκτική χάνεται ως ιδιαίτερη γραμματική κατηγορία, ἐκτός ἀπό μερικά λεξιλογικά

άπολιθώματα, και τίς λειτουργίες της τίς άνέλαβε ή ύποτακτική και οι περιφραστικές έκφρασεις.

- ▲ Μετά τή σύμπτωση τῆς προφορᾶς δρισμένων φωνηέντων ό όνεστώτας τῆς ύποτακτικῆς ταυτίζεται τυπολογικά μέ τὸν όνεστώτα τῆς δριστικῆς (λύης καὶ λύεις, λύη καὶ λύει, λύωμεν καὶ λύσμεν κτλ.) καὶ ό όνεστος τῆς ύποτακτικῆς ταυτίζεται συχνά μέ τὸ μέλλοντα τῆς δριστικῆς (λύσης καὶ λύσεις, λύσωμεν καὶ λύσμεν κτλ.), χωρὶς ὅμως αὐτό νά σημαίνει ότι ή ύποτακτική έξαφανίζεται, γιατί οι δύο αύτές έγκλισεις, δριστική καὶ ύποτακτική, έξακολουθοῦν ώς σήμερα νά λειτουργοῦν ξεχωριστά στή γλώσσα.
- Η άρχαια ήλληνική είχε κληρονομήσει άπό τήν ίνδοςευρωπαϊκή ένα σύστημα 5 πτώσεων. 'Απ' αύτές παραμερίζεται σιγά σιγά ή δοτική σέ δλες τίς λειτουργίες της, άρχιζοντας άπό τίς πιό συγκεκριμένες (τοπική, δργανική), καὶ ή έξαφανίσῃ της άπό τόν προφορικό λόγο διοκληρώνεται στό 10. ai. Στή χρήση τῆς άρχαιας δοτικής παρατηροῦμε κάποιο διαφορισμό στά Εύαγγελια άναμεσα στό Μάρκο, πού στέκει πιό κοντά στήν δημιούμενη γλώσσα, τό Ματθαίο, πού είναι πιό μορφωμένος άπό τό Μάρκο, καὶ τό Λουκά, πού είναι πιό καλλιεργημένος άπό τούς άλλους:

Μάρκος

ό εἰς τὸν ἄγρόν ὡν
μή ἐπιστρεψάτω εἰς
τά δπίσω (13, 16)

Ματθαῖος

ό ἐν τῷ ἀγρῷ
μή ἐπιστρεψάτω
δπίσω (24, 18)

Λουκάς

ό ἐν τῷ ἀγρῷ ὁμοίως
μή ἐπιστρεψάτω εἰς
τά δπίσω (13, 71).

Στή θέση δοτικῆς έμμεσου άντικειμένου ή προσωπικῆς βρίσκουμε άλλες πτώσεις, αιτιατική καὶ γενική, άπό τόν 1. ai. π.χ. σέ φράσεις καθώς: γράφομαι σε (= σοῦ γράφω), ἀποστελῶ σε (= θά σοῦ στείλω), σέ δίδω, είπες με, δώσω σου, ἔπεμψά σου κ.ἄ.

Στή σύνταξη

- Η ύποτακτική σύνδεση τῶν προτάσεων, πού ήταν βασικό χαρακτηριστικό τῆς άρχαιας ήλληνικῆς, άντικαθίσταται σιγά σιγά άπό τήν παρατακτική σύνδεση κύριων προτάσεων. "Ετοι ό κατεξοχήν παρατακτικός σύνδεσμος καὶ άποκτά πολλές σημασίες ἐκτός άπό τή συμπλεκτική, ὅπως καὶ στά νέα ήλληνικά, π.χ. οὕτω ποίησον καὶ συμφέρει (καί=γιατί), ἐάν τολμήσωσι καὶ καταβῶσι (καί=vά), ό θεός έβοήθησε καὶ ού γέγονε σφάλμα (καί=ώστε), τί μοι παρέχεις καὶ παρέχω σοι τίποτε... (= τί μοῦ δίνεις γιά νά σοῦ δώσω κάτι' καί=για νά) κ.ἄ.

Στό λεξιλόγιο

- Στήν περίοδο αύτή τό λεξιλόγιο πλουτίζεται μέ ποικίλους τρόπους. "Ετοι

έχουμε παραγωγή νέων λέξεων, όπως δερμάτινος, πρωινός, καθημερινός, φυλακίων, μεγαλωσύνη, ταπεινοφροσύνη κ.ά., καθώς και άφθονα ύποκοριστικά σε -ιον: σανίδιον, όψάριον, ξυράφιον, κοράκιον, ριάκιον κ.ά.

• Άλλες άρχαιες ελληνικές λέξεις άποκτούν, μετά τήν έμφανιση τού χριστιανισμοῦ, στενότερη σημασία: πίστις, πιστεύω, ἐκκλησία, ἄγγελος, διάβολος, διάκονος, ἀπόστολος, βάπτισμα, ἐπίσκοπος κ.ά.

- Επίσης εισάγονται στήν ελληνική ξένες λέξεις, έβραικές μέ τήν Ἀγία Γραφή και λατινικές μέ τή ρωμαϊκή διοίκηση. Έβραικές λέξεις τῆς ἐποχῆς αυτῆς είναι: ἀμήν, ἀλληλούα, Γολγοθάς, Μεσσίας, Πάσχα, Σάββατον, σατανᾶς και ὄνόματα όπως Ἰωάννης, Μαρία, Μιχαὴλ κ.ά. Οι λατινικές λέξεις είναι στρατιωτικοί και διοικητικοί όροι, ἐμπορικοί κ.ά. και μπήκαν στή γλώσσα κυρίως ἀπό τὸν προφορικό λόγο (ἢ φιλολογική γλώσσα τῆς ἐποχῆς γενικά τις ἀποφεύγει). Είναι κυρίως ούσιαστικά και ἐπιθετα, ἐνῶ τά ρήματα είναι ἐλάχιστα, π.χ. κεντυρίων, κουντωδία, δηνάριον, λεγεών, πραιτώριον, ὁσπίτιον, φαμίλια κ.ά.
- Κατά τήν περίοδο αυτή δρισμένες άρχαιες λέξεις αντικαταστάθηκαν γιά διάφορους λόγους ἀπό ἄλλες, πού λέγονται και σήμερα. Ἐτσι π.χ.

ἡ ἀρχαία λέξη	ἀντικαταστάθηκε ἀπό τή λέξη
σκίμπους	κράββατος
ἔρωθρός	κόκκινος
χλωρός	πράσινος
λευκός	ἄσπρος
μέλας	μαῦρος
ūω	βρέχω
էσθίω	τρώγω

- Τέλος δίνονται νέες σημασίες σε παλιές λέξεις, π.χ.

ἡ ἀρχαία λέξη	πού σήμαινε	πήρε τή σημασία
κηδεία	συγγένεια ἀπό γάμο	κηδεία, πένθος
μνημεῖον	άνάμνηση	τάφος
παιδεύω	ἐκπαιδεύω	τιμωρῶ
δψάριον	προσφάγι	ψάρι
στόμαχος	λαιμός, οἰσοφάγος	στομάχι

ΠΑΠΥΡΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ - Π. ΔΙΑΘΗΚΗ - Κ. ΔΙΑΘΗΚΗ

1. Ο ναύτης Ἀπίων γράφει στόν πατέρα του Ἐπίμαχο

Ο Ἀπίων, ἔνας νέος ἀπό τή Φιλαδέλφεια τοῦ σημερινοῦ Φαγιούμ τῆς Αἰγύπτου, κατατάχτηκε τό 2. ai. μ.Χ. στὸ ρωμαϊκό στόλο. Καθώς ταξιδεύει γιά τὴν Ἰταλία, ἀπό τοὺς Μισηνούς, ἔνα ρωμαϊκό ναύσταθμο κοντά στὴ Νεάπολη, γράφει στόν πατέρα του γιά τὴν τρικυμία στό ταξίδι, ἀπό τὴν ὅποια τὸν ἔσωσε ὁ θεός Σεράπης, γιά τὰ ὀδοιπορικά ἔξοδα πού ἐλαβαν, γιά τὸ λατινικό ὄνομα πού πήρε, ὅπως ὅλοι οἱ ἔνοι πού ἔμπαιναν στὸ ρωμαϊκό ναυτικό.

Ἀπίων Ἐπιμάχῳ τῷ πατρὶ καὶ κυρίῳ πλεῖστα χαιρεῖν. Πρό μὲν πάντων εὐχόμαι σε ύγιαινειν καὶ διὰ παντὸς ἐρωμένον εύτυχεῖν μετά τῆς ἀδελφῆς μου καὶ τῆς θυγατρός αὐτῆς καὶ τοῦ ἀδελφοῦ μου. Εὐχαριστῶ τῷ κυρίῳ Σεράπιδι, ὅτι μου κινδυνεύσαντος εἰς θάλασσαν ἔσωσε εύθεως. "Οτε εἰσῆλθον εἰς Μησηνούς, ἐλαβα βιατικόν παρά Καίσαρος χρυσοῦς τρεῖς, καὶ καλῶς μοι ἐστιν. Ἐρωτῶ σε οὖν, κύριέ μου πατήρ, γράψον μοι ἐπιστόλιον, πρῶτον μὲν περὶ τῆς σωτηρίας σου, δεύτερον περὶ τῶν ἀδελφῶν μου, τρίτον ἵνα σου προσκυνήσω τὴν χέραν, ὅτι μὲ ἐπαίδευσας καλῶς καὶ ἐκ τούτου ἐλπίζω ταχύ προκόψαι τῶν θεῶν θελόντων. "Ασπασαι Καπίτωνα πολλά καὶ τούς ἀδελφούς μου καὶ Σερηνίλλαν καὶ τούς φίλους μου. "Ἐπεμψά σοι εἰκόνιν μου διά Εὔκτήμονος. "Εστι δέ μου ὄνομα Ἀντώνιος Μάξιμος. Ἐρρωσθαί σε εὐχομαι.

Μετάφραση

Ο Ἀπίων στόν Ἐπίμαχο τὸν πατέρα του καὶ κύριο πολλούς χαιρετισμούς.

Πρίν ἀπ' ὅλα σοῦ εὐχομαι νά ἔχεις ύγεια καὶ νά είσαι δυνατός κι εύτυχισμένος, μαζί μέ τὴν ἀδελφή μου καὶ τὴν κόρη τῆς καὶ μέ τὸν ἀδελφό μου. Εὐχαριστῶ τὸν κύριο τό θεό μου Σεράπη πού μέ ἔσωσε ἀμέσως, δταν κινδύνεψα στὴ θάλασσα. "Οταν μπῆκα στοὺς Μισηνούς, ἐλαβα ὀδοιπορικά ἀπό τὸν Καίσαρα τρία χρυσά νομίσματα, καὶ εἶναι καλά γιά μένα. Σέ παρακαλῶ λοιπόν, κύριε πατέρα μου, γράψε μου ἔνα γραμματάκι, πρώτα γιά τὴν ύγεια σου, δεύτερον γιά τὴν ύγεια τῶν ἀδελφῶν μου, τρίτον γιά νά προσκυνήσω τὸ χέρι σου, γιατί μέ ἀνάθρεψες καλά κι ἐτοί ἐλπίζω νά προκόψω γρήγορα, ἀν θέλουν οἱ θεοί. Πολλούς ἀσπασμούς στὸν Καπίτωνα καὶ τ' ἀδέλφια μου καὶ τὴ Σερηνίλλα καὶ τούς φίλους μου. Σοῦ ἔστειλα μιά μικρή εἰκόνα μου μέ τὸν Εὔκτήμονα. Τ' δνομά μου εἶναι Ἀντώνης Μάξιμος. Σοῦ εὐχομαι νά είσαι καλά.

Λεξιλόγιο

Έρωτῶ παρακαλῶ σωτηρία ὑγεία καλῶς ὅπως σήμερα (άρχ. ενδ) εὐχαριστῶ ὅπως σήμερα (άρχ. οἴδα χάριν)

Φωνητική

‘Η ύπογεγραμμένη συνήθως παραλείπεται: ‘Επιμάχω, κυρίω - ἐρωμένον μὲ ἔνα ρχέραν μέ ε στό θέμα (άρχ. χεῖρα) εἰκόνιν, ‘Αντώνις δπως και στά βυζαντινά και τά νεότερα χρόνια, δχι εἰκόνιον, ‘Αντώνιος.

Μορφολογία

τήν χέραν ἀντί τήν χείρα πατήρ κλητ. ἀντί πάτερ ἔλαβα ὅπως και σήμερα ἀντί ἔλαβον.

Σύνταξη

εις θάλασσαν ἡ ἔννοια τῆς στάσης δηλώνεται στά ἀρχεῖα μὲ τό ἐν θαλάσσῃ - ἔλαβα... και καλῶς μοι ἔστιν παρατακτική σύνταξη ἐλπίζω προκόψαι ἀντί ἐλπίζω προκόψειν.

2. Δύο λίθινες πλάκες

‘Ἐν ἐκείνῳ τῷ καιρῷ εἶπε Κύριος πρός με: λάξευσον σεαυτῷ δύο πλάκας λιθίνας, ώσπερ τάς πρώτας, και ἀνάβηθι πρός με εἰς τό δρος· και ποιήσεις σεαυτῷ κιβωτόν ξυλίνην· και γράψεις ἐπί τάς πλάκας τά ρήματα, α ἦν ἐν ταῖς πλαξὶ ταῖς πρώταις, ας συνέτριψας, και ἐμβαλεῖς αὐτάς εἰς τήν κιβωτόν. Και ἐποίησα κιβωτόν ἐκ ξύλων ἀσήπτων και ἐλάξευσα τάς πλάκας λιθίνας, ώς αἱ πρώται· και ἀνέβην εἰς τό δρος και αἱ δύο πλάκες ἐπί ταῖς χερσὶ μου. Και ἐγγράψεν ἐπί τάς πλάκας κατά τήν γραφήν τήν πρώτην τούς δέκα λόγους, οὓς ἐλάλησε Κύριος πρός ὑμᾶς ἐν τῷ δρει ἐκ μέσου τοῦ πυρός, και ἐδωκεν αὐτάς Κύριος ἐμοί. Και ἐπιστρέψας κατέβην ἐκ τοῦ δρους και ἐνέβαλον τάς πλάκας εἰς τήν κιβωτόν, ἦν ἐποίησα, και ἤσαν ἐκεῖ, καθά ἐνετείλατο μοι Κύριος. /.../ Κάγω εἰστήκειν ἐν τῷ δρει τεσσαράκοντα ἡμέρας και τεσσαράκοντα νύκτας, και εἰσήκουσε Κύριος ἐμοῦ και ἐν τῷ καιρῷ τούτῳ, και οὐκ ἡθέλησε Κύριος ἔξιολοθρεῦσαι ὑμᾶς. Και εἶπε Κύριος πρός με: βάδιζε, ἄπαρον ἐναντίον τοῦ λαοῦ τούτου, και εἰσορευέσθωσαν και κληρονομήτωσαν τήν γῆν, ἦν ὅμοσα τοῖς πατράσιν αὐτῶν δοῦναι αὐτοῖς. (Παλαιά Διαθήκη, Δευτερονόμιον Ι' 1-11)

Μετάφραση

‘Ἐκείνῳ τόν καιρό μοῦ εἶπε ὁ Κύριος: Πελέκησε ἐσύ ὁ ἴδιος δύο λίθινες πλάκες, δπως τίς πρώτες, και ἀνέβα στό δρος πρός ἐμένα. Ἐπίσης νά φτιάξεις ἐσύ ὁ ἴδιος ἔνα ξύλινο κιβώτιο. Θά γράψεις στίς πλάκες τίς ἐντολές, πού ἤταν

στίς πρώτες πλάκες, πού τις συνέτριψες, και θά τις θάλεις μέσα στό κιβώτιο. Και κατασκεύασα ένα κιβώτιο άπό ξύλα πού δέ σαπίζουν και πελέκησα τίς λιθίνες πλάκες, δπως ήταν οι πρώτες. Και άνεβηκα στό δρος κρατώντας στά χέρια μου τις δύο πλάκες. 'Ο Κύριος έγραψε πάνω στίς πλάκες, σύμφωνα μέ τήν προηγούμενη γραφή, τις δέκα έντολές, τις όποιες είπε ο Κύριος πρός έσας στό δρος μέσα άπό τό πύρ, και μοῦ τις έδωσε ο Κύριος. Τότε έπεστρεψα, κατέβηκα άπό τό δρος και ἔβαλα τίς πλάκες μέσα στήν κιβωτό πού κατασκεύασα, και ήταν έκει, καθώς μέ διέταξε ο Κύριος. /.../ 'Εγώ έμεινα στό δρος σαράντα ήμέρες και σαράντα νύχτες. Και ο Κύριος ἄκουσε τήν προσευχή μου τόν καιρό έκεινο και δέ θέλησε νά σᾶς έξολοθρεύσει. 'Αλλά μοῦ είπε ο Κύριος: Πήγαινε, ξεκίνα ἐπικεφαλῆς τοῦ λαοῦ αύτοῦ, και ἀς πορευθοῦν μέσα στή χώρα και ἀς κληρονομήσουν τή γῆ πού δρκίστηκα στούς πατέρες τους δτι θά τή δώσω σ' αύτούς.

3. Παραγγελίες στούς μαθητές του

Τούτους τούς δώδεκα ἀπέστειλεν ο Ἰησοῦς παραγγείλας αύτοῖς λέγων· εἰς δόδον ἔθνῶν μή ἀπέλθητε και εἰς πόλιν Σαμαρειτῶν μή εἰσέλθητε· πορεύεσθε δέ μᾶλλον πρός τά πρόβατα τά ἀπολωλότα οἴκου Ισραὴλ. Πορευόμενοι δέ κηρύσσετε λέγοντες δτι ἡγγικεν ή βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Ἀσθενοῦντας θεραπεύετε, λεπρούς καθαρίζετε, νεκρούς ἐγείρετε, δαιμόνια ἐκβάλλετε· δωρεάν ἐλάβετε, δωρεάν δότε. Μή κτήσησθε χρυσόν μηδὲ ἄργυρον μηδὲ χαλκόν εἰς τάς ζώνας ὑμῶν, μή πήραν εἰς δόδον μηδέ δύο χιτῶνας μηδὲ ὑποδήματα μηδέ ῥάβδον· ἀξιος γάρ ἐστιν ὁ ἐργάτης τῆς τροφῆς αύτοῦ. Εἰς ἣν δ' ἄν πόλιν η κώμην εἰσέλθητε, ἔξετάσατε τίς ἐν αὐτῇ ἀξιός ἐστι, κάκεῖ μείνατε ἔως ἄν ἔξελθητε. Εἰσερχόμενοι δέ εἰς τήν οἰκιαν ἀσπάσασθε αὐτήν λέγοντες· εἰρήνη τῷ οἰκῳ τούτῳ. Και ἔάν μεν ἡ ή οἰκία ἀξια, ἔλθέτω ή εἰρήνη ὑμῶν ἐπ' αὐτήν· ἔάν δέ μη ἡ ἀξια, ή εἰρήνη ὑμῶν πρός ὑμᾶς ἐπιστραφήτω. Και ὅς ἔάν μη δέξηται ὑμᾶς μηδέ ἀκούσῃ τούς λόγους ὑμῶν, ἔξερχόμενοι ἔξω τῆς οἰκίας ή τῆς πόλεως ἐκείνης ἔκτινάξατε τόν κονιορτόν τῶν ποδῶν ὑμῶν. 'Αμήν λέγω ὑμῖν, ἀνεκτότερον ἔσται γῆ Σοδόμων και Γομόρρας ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως η τῇ πόλει ἐκείνῃ. 'Ιδού ἐγώ ἀποστέλλω ὑμᾶς ως πρόβατα ἐν μέσῳ λύκων· γίνεσθε οὖν φρόνιμοι ως οι ὄφεις και ἀκέραιοι ως αἱ περιστεραί· Προσέχετε δέ ἀπό τῶν ἀνθρώπων· παραδώσουσι γάρ ὑμᾶς εἰς συνέδρια και ἐν ταῖς συναγωγαῖς αὐτῶν μαστιγώσουσιν ὑμᾶς· και ἐπὶ ἡγεμόνας δέ και βασιλεῖς ἀχθήσεσθε ἔνεκεν ἐμοῦ εἰς μαρτύριον αὐτοῖς και τοῖς ἔθνεσιν. 'Οταν δέ παραδώσουσιν ὑμᾶς, μή μεριμνήσητε πῶς η τί λαλήσετε· δοθήσεται γάρ ὑμῖν ἐν ἐκείνη τῇ ὥρᾳ τί λαλήσετε. Ού γάρ ὑμεῖς ἔστε οι λαλοῦντες, ἀλλά τό Πνεῦμα τοῦ

πατρός ύμῶν τό λαλοῦν ἐν ύμῖν. (Καινή Διαθήκη, Εὐαγγέλιον κατά Ματθαίον
Ι' 5-20)

Μετάφραση

Αύτούς τούς δώδεκα ἔστειλε ὁ Ἰησοῦς σέ περιοδεία καὶ τούς παράγγειλε: «“Οπου είναι εἰδωλολάτρες μήν πηγαίνετε καὶ σέ πόλη Σαμαρειτῶν νά μήν μπεῖτε. Πηγαίνετε μᾶλλον στά χαμένα πρόβατα τοῦ λαοῦ τοῦ Ἰσραὴλ. Καὶ πηγαίνοντας, νά κηρύξτε καὶ νά λέτε δτι ἔφτασε ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Ἀρρώστους νά θεραπεύετε, λεπρούς νά καθαρίζετε, νεκρούς νά ἀνασταίνετε, δαιμόνια νά βγάζετε. Δωρεάν πήρατε, δωρεάν νά δίνετε. Νά μήν ἔχετε οὔτε χουσάφι οὔτε ἀσῆμι οὔτε χάλκινα νομίσματα στή ζώνη σας οὔτε δισάκι γιά τρόφιμα στό δρόμο οὔτε δύο πουκάμισα οὔτε ύποδήματα οὔτε ραβδί. Γιατί ἐργάτης ἔχει δικαίωμα νά τρέφεται. Σπήν πόλη ἡ τό χωριό πού θά μπεῖτε, νά ἔξετάστε ποιός σ' αὐτήν είναι ἄξιος καὶ μείνετε ἐκεῖ μέχρι νά φύγετε. Μπαίνοντας στό σπίτι χαιρετίστε λέγοντας: «Ἐιρήνη στό σπίτι αὐτό». Καὶ ἂν τό σπίτι είναι ἄξιο, ἃς ἔρθει ἡ ειρήνη σ' αὐτό. “Αν δμως δέν είναι ἄξιο, ή ειρήνη ἃς ἐπιστρέψει σ' ἑσάς. “Αν κάποιος δέ σᾶς δεχτεῖ μήτε ἀκούσει τά λόγια σας, τότε βγανοντας ἀπό τό σπίτι ἢ ἀπό τήν πόλη ἐκείνη τινάξτε τή σκόνη ἀπό τά πόδια σας. Σᾶς βεβαιώνω, τά Σόδομα καὶ τά Γόμορρα θά κριθοῦν τήν ήμέρα τῆς κρίσεως μέ μεγαλύτερη ἐπιείκεια παρά ἡ πόλη ἐκείνη. Σᾶς στέλνω σάν πρόβατα μέσα σέ λύκους. Νά είστε λοιπόν φρόνιμοι σάν τά φίδια καὶ ἄκακοι σάν τά περιστέρια. Φυλάγεστε ἀπό τούς ἀνθρώπους. Γιατί θά σᾶς παραδώσουν στά δικαστήρια καὶ θά σᾶς μαστιγώσουν στίς συναγωγές τους. Θά δηγηθεῖτε ἀκόμη μπροστά σέ ἡγεμόνες καὶ βασιλιάδες γιά χάρη μου, γιά νά δώσετε μαρτυρία σ' αὐτούς καὶ στά ἐθνη. “Οταν σᾶς παραδώσουν, μή σκεφτεῖτε πώς θά μιλήσετε ἡ τί θά πεῖτε. Γιατί δέ θά είστε ἑσείς αύτοί πού θά μιλοῦν ἀλλά τό Πνεῦμα τοῦ πατέρα σας πού μιλᾶ μέσα σας».

IV. Η ΔΗΜΩΔΗΣ BYZANTINΗ ΓΑΩΣΣΑ

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΔΙΑΛΕΚΤΟΙ - ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΟΙΝΗ

A. Η δημώδης βυζαντινή γλώσσα

Ρωμαιϊκή έπιδραση

Κατά τήν προηγούμενη έποχή, όπως είδαμε, άρχισε ή ρωμαιϊκή έπιδραση που δέχτηκε στή γλώσσα ό βυζαντινός κόσμος. Ή έπιδραση αύτή ύπηρξε άρκετά σημαντική, γιατί τό βυζαντινό κράτος είναι στήν άρχη του τό άνατολικό τμήμα τής ρωμαιϊκής αύτοκρατορίας και έχει έπισημη γλώσσα τή λατινική ώς τόν 6. ai., όποτε ή έλληνική γλώσσα άρχιζε νά τήν άντικαθιστά. Ή έπιδραση τής λατινικής έκδηλωνται και στή δημόσια και στήν ιδιωτική ζωή και φτάνει ώς τις ήμερες μας μέ πλήθος λατινικές λέξεις και παραγωγικές καταλήξεις:

● "Οροι τής δημόσιας ζωής: βήγλα, κάστρο, πρίγκιψ, κόμης, παλάτιον, καικελάριος, λάβαρον, βούλα, μανουάλιον, σακελάριος κ.α. Τά όνδοματα τῶν μηνῶν: Ιανουάριος, Φεβρουάριος, Μάρτιος κτλ.

● Λέξεις τής καθημερινής ζωής: ἄσπρος, βάρκα, βερίκοκον, καλαμάριον, κάρβουνον, κουβούκλιον, μάγουλον, μανίκιον, μαρούλιον, μουλάριον, πόρτα, σκάλα, σκαμνίον, στάβλος, ταβέρνα, τσεκούρι, φοῦρνος κ.α.

● Λατινικές παραγωγικές καταλήξεις
-άτος: πιπεράτος, άμυγδαλάτος, καρυδάτος,
-άριος: βιβλιοθηκάριος, σακελάριος, πρωτοσπαθάριος, σχολάριος,
-ίσιος: καστρίσιος, βουνίσιος,
-πουλός: ἀρχοντόπουλος.

Πηγές

Οι πληροφορίες μας γιά τήν όμιλούμενη γλώσσα κατά τήν πρώτη περίοδο (395-1100) προέρχονται σχεδόν άποκλειστικά άπό λογοτεχνικά κείμενα. Αύτά είναι κείμενα συγγραφέων οι άποιοι, είτε γιατί δέν μποροῦν νά γράφουν στήν παλιά άπτική γλώσσα είτε γιατί θέλουν νά τούς καταλαβαίνουν και οι άπαιδευτοι, γράφουν σέ λαϊκή ή λαϊκότροπη γλώσσα. Τέτοιοι συγγραφεῖς είναι οι χρονογράφοι Μαλάλας, Θεοφάνης κ.α., οι συγγραφεῖς βίων τῶν ἀγίων και ἄλλων θρησκευτικῶν κειμένων 'Ιωάννης Μόσχος, δ ἐπίσκοπος Λεόντιος, και ἄλλοι όπως ο αύτοκράτορας Κωνσταντίνος Ζ' Πορφυρογέννητος.

Στή δεύτερη περίοδο (1100-1453) οι πληροφορίες μας γιά τήν όμιλούμενη γλώσσα είναι άφθονότερες. Ή έχουμε τώρα, άναμεσα στά ἄλλα, μιά παραλλαγή τοῦ έπικου ποιήματος «Διγενής Ακρίτας» (10. ή 11. ai.) – βασισμένη κι αύτή, όπως και οι λόγιες παραλλαγές, στά παλαιότερα ἀκριτικά τραγούδια,

τά πρώτα δείγματα της νεοελληνικής λαικής μούσας –, τά ποιήματα του Μιχαήλ Γλυκά και του Θεοδώρου Προδρόμου (μέσα του 12. αι.), τό «Χρονικόν του Μορέως» (γύρω στα 1300), τά διάφορα έμμετρα ιπποτικά μυθιστορήματα (13. και 14. αι.): Λίβιστρος και Ροδάμνη, Καλλίμαχος και Χρυσορρόη, Βέλθανδρος και Χρυσάντζα κ.α.

Στή δεύτερη αύτή περίοδο παρατηροῦμε μιά συστηματικότερη καλλιέργεια της ζωντανής γλώσσας, που γράφεται μέση συνέπεια και δίχως προσποίηση, άπαλλαγμένη γενικά από την έπιδραση της λόγιας γλώσσας, έτσι που νά βρίσκουμε σέ μερικά κείμενα (π.χ. στα Προδρομικά ποιήματα) τή νεοελληνική γλώσσα σχεδόν μέ τή σημερινή της μορφή (γι' αύτό είναι έντελως συμβατικό δριό τό έτος 1453).

Οι λόγοι γιά τήν έμφανιση και καλλιέργεια της βυζαντινής κοινῆς γλώσσας στήν περίοδο αύτή συνδέονται μέ τά ιστορικά γεγονότα της έποχής: Ξεπέφτει τό κύρος της λόγιας γλώσσας μέ τόν κλονισμό τού κρατικού μηχανισμού κατά τήν ἄλωση της Πόλης από τούς Φράγκους τό 1204: τό έπαιδευτικό σύστημα, που διατηρούσε και διέδιδε τή λόγια γλώσσα, έξαρθρώνεται στούς τελευταίους αἰῶνες· ή κεντρική διακυβέρνηση τού κράτους έξαφανίζεται· οι ξένοι συμμετέχουν στήν καλλιέργεια της γλώσσας κτλ.

Τά κύρια γνωρίσματα τής βυζαντινής κοινῆς γλώσσας

Στή φωνητική

- Μετά τή σύμπτωση τῶν διαφόρων *i*, *η*, *ει*, *υι*, *οι* και *υ* στήν προφορά τού *i* (τά δύο τελευταῖα, τό *οι* και τό *υι*, από τό 10. αι.), τού *ω* και *ο* στήν προφορά τού *ο*, τού *ε* και *αι* στήν προφορά τού *ε* τό φωνητικό σύστημα παίρνει τή σημερινή μορφή του:

- Στά σύμφωνα παρατηροῦμε άπλοποίηση τῶν δύο όμοιων συμφώνων, δηλαδή παύουν νά προφέρονται και τά δύο, οπως συμβαίνει και σήμερα στήν κοινή νεοελληνική: *ἄλλος* (προφ. *ἄλος*), *θάλασσα*, *κόκκινος*. Έπισης διάφορα συμφωνικά συμπλέγματα άφομοιώνονται και άπλοποιούνται. Έτσι τό άρχαίο

γίνεται και νεοελληνικό

πενθερός	πεθθερός	πεθερός
ψεῦμα	ψέμμα	ψέμα
νύμφη	νύφφη	νύφη
πρᾶγμα	πράμμα	πράμα
δμφαλός	δφφαλός	άφαλός
κτλ.		

- Τά απότα άρκτικά φωνήνεντα κλονίζονται και άποβάλλονται, π.χ. *Έρωτῶ-ρω-*
τῶ, δλήγος-λίγος, ύψηλός-ψηλός, ουδέν-δέν, ώσάν-σάν. Τό φαινόμενο αύτό είχε τις άκολουθες συνέπειες:
 - ▲ τή δημιουργία τῶν άδύνατων τύπων τῆς προσωπικῆς άντωνυμίας τοῦ γ' προσώπου τον, την, το, του, της κτλ. ἀπό τις άντωνυμίες αὐτόν, αὐτήν κτλ.
 - ▲ τήν άποβολή τῆς ἄτονης ουλλαβικῆς αὔξησης στά ρήματα: φέραμε, δώσαμε (ἄλλα ἔφερα, ἔδωσα).
 - ▲ τή δημιουργία τῶν τύπων στόν, στήν κτλ. ἀπό τούς παλαιούς εἰς τόν, εἰς τήν κτλ.
 - ▲ τή δημιουργία νέων μορίων ξε-, ξανα-, π.χ. *ἔξεκοψα* → *ξέκοψα* → *ξεκόβω*. Ετσι καὶ τό σύνθετο μόριο *ἔξανα-* → *ξανα-*; *ἔξανά-στησα* → *ξανάστησα*, *ἔξανάστρεψα* → *ξανάστρεψα*

Στή μορφολογία

- Η κλισή τῶν όνομάτων ἔξομαλύνεται:

ο πατέρας	τή μητέρα
τοῦ πατέρα	τῆς μητέρας
τόν	

- Η παλιά δοτική πτώση σβήνει ἀπό τό 10. αι. ἐκτός ἀπό στερεότυπες ἐκφράσεις, π.χ. δόξα τῷ Θεῷ.
- Οι νέοι τύποι τῶν άντωνυμιῶν ἔσεις ἔσας σας ἔμεις ἔμας μας ἐμφανίζονται ἀρκετά νωρίς (τήν ἀγίαν βασιλείαν σας στόν Πορφυρογέννητο) καθώς καὶ οι τύποι ἔμέν, ἔσέν, ἔμέναν, ἔσέναν.
- Πρός τό τέλος τῆς περιόδου παρουσιάζεται καὶ ἡ νεοελληνική μετοχή σε -οντα(ς), π.χ. ἀκούοντα ὁ Βέλθανδρος ουδέν ἀπολογήθη – βλέποντας τούς ἀγούρους (= τούς ἄνδρες).
- Στά ρήματα χάνεται ἡ χρονική αὔξηση ἀπό νωρίς (π.χ. *ἔξευγένισε*, *ἔρήμωσαν*) καὶ ἐμφανίζονται οἱ περιφραστικοὶ τύποι γιά τό μέλλοντα, τόν παρακείμενο καὶ τόν ύπερσυντέλικο: θέλω γράψειν, θέλει ἔλθειν, πού θά δώσουν στά νέα ἐλληνικά τό μέλλοντα: θά γράψω, θά ἔρθει εἰχεν πεθάνειν, εἰχεν πιάσειν, ἀπό ὅπου θά προέλθουν οἱ νεοελληνικοί ύπερσυντέλικοι εἰχε πεθάνει, εἰχε πιάσει εἰχει κατακλιθῆν, ἀπό ὅπου ὁ νεοελληνικός παρακείμενος ἔχει κατακλιθεῖ.
- Η προστακτική σχηματίζει τό γ' πρόσωπο, δημιουργία καὶ στά νέα ἐλληνικά, μέ τό ἀς: ἀς μέ λιθάση (= λιθοβολήσει) δ λαός, ἀς μ' ἀποκεφαλίσῃ.
- Τό ἀρχαϊο ρήμα είχε τέσσερα χρονικά θέματα, τοῦ ἐνεστώτα, παρακειμένου, μέλλοντα, ἀσπρίστου. Ἀπό αύτά ἀπομένουν μόνο τά δύο, τό ἐνεστών, μέλλοντα, ἀσπρίστου.

τικό και τό άοριστικό, όπως και στά νέα έλληνικά: ένεστ. λύν-ω, άοριστ. ἔ-λυσ-α και λύθ-ηκα.

- Πρωτοεμφανίζονται οι τύποι εἰμαι, εἰσαι και ἔνι γιά τό γ' ένικό (πού θά δώσει τό νεοελλ. εἰναι), ήμουν παρατατικός (ἄν ήμουν παραζυμωτής στόν Πρόδρομο).
- Αρχίζουν νά έμφανίζονται καταλήξεις τού ρήματος όπως -ιέσαι, -ιέται (π.χ. ἀγωνίέσαι, πουλειέται), -οῦσα και -αγα στόν παρατατικό (ἔτιμοῦσα, δυαποῦσα και ἀγάπαγα), -ώνω άρκετά νωρίς (φορτώνει) κ.α.

Σήμα σύνταξη

- Η σύνταξη γίνεται πιό παρατακτική και ή γλώσσα πιό άναλυτική, δηλαδή τώρα έκφραζε μέ περισσότερες λέξεις, άλλα και μέ μεγαλύτερη ισως άκριβεια, ίτι πρίν τό έξεφραζε μέ ιδιαίτερους γραμματικούς συντακτικούς τύπους, π.χ. Ἐφάγασιν και ἔπιασιν (= ἤπιαν) εἰς τήν χαράν ἐκείνην, ἤφεραν και δικάσιμον ἀπάνω εἰς τό τραπέζιν (ὅπου έχουμε τρία ρήματα πού συνδέονται παρατακτικά άντι φαγόντες και πιόντες, μετ., ἤνεγ.ον).
- Οι προθέσεις περιορίζονται και συντάσσονται κανονικά μέ αιτιατική: ἀπό τόν ὅρθρον, ἐκ τόν φόβον.

Στό λεξιλόγιο

- Εκτός άπό τίς λατινικές λέξεις και καταλήξεις, τίς όποιες κληροδότησε στή βυζαντινή γλώσσα ή ρωμαϊκή κατάκτηση, ή δημιουργία νέων λέξεων άπό τήν έλληνική μέ τήν παραγωγή και τή σύνθεση πλουτίζει λεξιλογικά και μορφολογικά τή γλώσσα μας. "Ετοι πρωτοεμφανίζεται ή κατάληξη τών ρηματικῶν οὐσιαστικῶν -σιμο (βράσιμο, πλύσιμο, ψήσιμο), ή κατάληξη -ισα (νυχίτσα, καρφίτσα) κ.δ. και ιδιαίτεροι οι έλληνιστικές καταλήξεις -άς (ύπναράς, ἀλευράς) και -ισσα (αὐτοκρατόρισσα, ἐκκλησιάρχισσα) κ.α. Νέες σύνθετες λέξεις κάθε ειδούς ένισχύουν τήν έκφραστική δύναμη τής γλώσσας μας:
 - ούσιαστικά ἀνδράδελφος, καλεκαίριον, σκουπόραβδον, ἀκροκτύπημα
 - ἐπίθετα καλοκτένιστος, δλογέματος
 - ρήματα ψυχοκρατῶ, λογομαχῶ, ρουχολογῶ κ.α.
- Ή κατοχή και διακυβέρνηση έλληνόφωνων περιοχῶν άπό δυτικούς και ή χρησιμοποίηση τής γαλλικής και ιταλικής γλώσσας στή διοικηση είχαν ώς άποτέλεσμα νά γίνουν άπό τίς δύο αύτές γλώσσες περιορισμένοι διανοισμοί (μέ έξαρτηση τή ναυτική όρολογία όπου έπικράτησε ή ιταλική).

Έπιδράσεις τής έλληνικής σέ άλλες γλώσσες

- Από τά χρόνια αύτά και ώς τή νεότερη έποχή ή έλληνική γλώσσα άσκησε μεγάλη έπιδραση στίς γλώσσες λαϊνην μέ τούς διοίους ό έλληνισμός ήρθε

οε έπαφή. Κατά τη βυζαντινή έποχή, μέ τή διάδοση τοῦ χριστιανισμοῦ ἀπό τήν ἐλληνόγλωσση ἑκκλησία, πέρασαν στὶς γλώσσες τῶν Ἀρμενίων, Βουλγάρων, Ρώσων, Σέρβων κ.ἄ. πολλές ἐλληνικές λέξεις καθώς και γραμματικοὶ τύποι καὶ ἔκφρασεις. Στά νεότερα χρόνια ἡ ἐλληνική γλώσσα χρησιμοποιήθηκε εύρυτατα ἀπό τίς δυτικοευρωπαϊκές γλώσσες (γαλλική, ἄγγλική κ.ἄ.), ιδίως στὸν τομέα τῆς ὁρολογίας.

B. Νεοελληνικές διάλεκτοι

1. Ορισμός

Οι ὅροι διάλεκτος καὶ ιδίωμα χρησιμοποιοῦνται γιά νά δηλώσουν μιά τοπική γλωσσική μορφή. Συχνά, καὶ πιό πολὺ στό παρελθόν, ἐκαναν διάκριση ἀνάμεσα στούς δύο αὐτούς ὅρους. Σύμφωνα μ' αὐτή, ὀνόμαζαν διάλεκτο τή γλωσσική μορφή πού μιλιέται σε μιά περιοχή καὶ διαφέρει σημαντικά ἀπό τήν κοινή γλώσσα, ἐνώ ιδίωμα ἦταν ἡ γλωσσική μορφή ἐνός τόπου πού δέν παραλλάζει πολύ ἀπό τήν κοινή. Σήμερα διάλεκτο ὀνομάζουν συνήθως ἕνα ιδίωμα μέ μεγάλη ἔκταση, π.χ. ποντιακή, κυπριακή κ.ἄ.

2. Χρονολόγηση

Τά νεοελληνικά ιδίωματα γεννιοῦνται κατά τή βυζαντινή έποχή, ὅταν ἀποσπάνται ἀπό τό κράτος ἐλληνόφωνες ἑπαρχίες (Νότιας Ἰταλίας, Καππαδοκίας, Εὔξεινου Πόντου, Κύπρου κ.ἄ.), ιδίως μετά τήν Δ' σταυροφορία (13. ai.). Ἡ ἀπόσπαση τῶν ἑπαρχιῶν τίς ὀδηγεῖ σε γλωσσική διαφοροποίηση καὶ σε χωριστή γλωσσική ἔξελιξη. Στά χρόνια τῆς τουρκοκρατίας τά ιδιώματα διαφοροποιοῦνται πιό πολύ, ἀπό ἐλλειψη ἐπικοινωνίας καὶ ἐντονης οἰκονομικῆς ζωῆς, ἀπό τήν ἀπουσία τῆς παιδείας κ.ἄ. Στήν ἀρχή τοῦ περασμένου αιώνα τά νεοελληνικά ιδίωματα είχαν πάρει τή σημερινή περίπου μορφή τους. Ἐπό τότε, μέ τή διάδοση τῆς νεοελληνικῆς κοινῆς, τά ιδιώματα ἀρχισαν νά ύποχωροῦν μπροστά στήν κοινή καὶ μέ τήν ἀνταλλαγή τῶν πληθυσμῶν στά 1922 οι λεγόμενες περιφερειακές διάλεκτοι (ποντιακά, καππαδοκικά, θρακικά) συγκεντρώνονται στήν ἡπειρωτική Ἑλλάδα καὶ δέχονται καὶ αὐτά πήν ἐπιδραση τῆς κοινῆς.

3. Σχέση τῶν νεοελληνικῶν μέ τίς ἀρχαῖες διαλέκτους

Ὑπάρχει ἄραγε ἀντιστοιχία, ἡ ἐστω σχέση, τῶν νεοελληνικῶν διαλέκτων μέ τίς ἀρχαῖες; Ἐπί πολύ καιρό είχε ἐπικρατήσει ἡ ἀποψη σύμφωνα μέ τήν δόπια ὅλες οι ἀρχαῖες διάλεκτοι δέν μπόρεσαν νά ἀντισταθοῦν στήν ίσοπε-

δωτική δύναμη τῆς Ἑλληνιστικῆς κοινῆς, συγχωνεύηκαν καὶ ἔδωσαν, μέ βάση τὴν ἀπτική διάλεκτο, τὸν κοινὸν γλωσσικὸν τύπον πού ἐμφανίζεται πρῶτα στὴν Ἑλληνιστικὴ καὶ ύστερα στὴ βυζαντινὴ ἐποχὴ. Κατὰ τὴν ἄποψη αὐτῆς ὅλες οἱ νεοελληνικές διάλεκτοι – ἐκτός ἀπό τὴν τσακωνική, πού προέρχεται ἀπό τὴν ἀρχαία λακωνική δωρική – κατάγονται ἀπό τὴν Ἑλληνιστική κοινή διαμέσου τῆς βυζαντινῆς.

Ωστόσο ἡ προσεκτικότερη ἔρευνα τῶν νεοελληνικῶν διαλέκτων ἐνισχύει τὴν πεποίθησή μας ὅτι ἡ Ἑλληνιστική κοινή δέν ἔξαφάνισε κάθε ἵχνος ἀπό τις ἀρχαῖες διαλέκτους, ἀρκετά στοιχεῖα ἀπό τις ὁποῖες κατόρθωσαν νά ἐπιβιώσουν στὶς σημερινές γλωσσικές μορφές, π.χ. τὸ δωρικὸ διχάλι (= ἐργαλεῖο μέ δύο χηλές, δόντια) στὴν κοινή, ἡ ιωνική προφορά τοῦ η σάν ε στὴν ποντιακή (π.χ. ἡ νύφε, ὁ κλέφτες) κ.ἄ.

4. Κατάταξη

Ἡ μελέτη τῶν νεοελληνικῶν διαλέκτων δέν ἔχει ὀλοκληρωθεῖ καὶ γι' αὐτό δέν μπορεῖ νά γίνει ἀκόμη ὄριστική κατάταξή τους. Ἐχουν ἐπιχειρηθεῖ βέβαια κατά καιρούς διάφορες ταξινομήσεις, πού κατατάσσουν τίς διαλέκτους σέ δόμαδες μέ βάση εἰτε ὄρισμένα κοινά φωνητικά χαρακτηριστικά τους, ὅπως είναι ἡ ἀποβολὴ ἡ τὸ κλεισίμω φωνηέντων (κώφωση, π.χ. μισ' μέρ' =μεσημέρι, πιδεύουμι=παιδεύομαι), εἰτε ἄλλα κοινά χαρακτηριστικά, ὅπως είναι ἡ διατήρηση ἡ ἀποβολὴ τοῦ τελικοῦ ν (π.χ. παιδίν-παιδί) ἢ ἄλλα (π.χ. σέ δίνω - σοῦ δίνω - δίνω σε).

Μέ βάση τὴ διατήρηση τοῦ τελικοῦ ν οἱ νεοελληνικές διάλεκτοι μποροῦν νά καταταχθοῦν σέ δύο κυρίως δόμαδες, πού χωρίζονται ἀναμεταξύ τους μέ κάθετη περίπου γραμμή (τὸν 240 μεσημβρινό), σέ δυτικές, πού ἀποβάλλουν τὸ τελικὸν τῶν ὀνομάτων (παιδί), καὶ σέ ἀνατολικές, πού τὸ διατηροῦν (παιδίν) ἢ τὸ προσθέτουν (χῶμαν, στόμαν). Ἔτσι ἔχουμε

● Δυτική δόμαδα

Ἐδῶ ἀνήκουν τά πελοποννησιακά, τά στερεοελλαδίτικα, τά ἡπειρωτικά, τά ἑφτανησιώτικα, τά θεσσαλικά, τά μακεδονικά, τά θρακικά, τά κυκλαδοκρητικά, τά κατωιταλικά κ.ἄ. Ἡ κατωιταλικὴ διάλεκτος μιλιέται στὴ νότια Καλαβρία καὶ στὴν περιοχὴ τοῦ Ὀτράντο τῆς Ἰταλίας, καὶ είναι τὸ τελευταῖο ἀπομεινάρι τῆς γλώσσας τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἀποίκων τῆς Μεγάλης Ἑλλάδας.

● Ανατολική δόμαδα

Ἐδῶ ἀνήκουν τά δωδεκανησιακά καὶ ἄλλα (Χίου, Ἰκαρίας), τά κυπριακά καὶ τά μικρασιατικά, δηλαδὴ τά καππαδοκικά καὶ τά ποντιακά. Οἱ δύο τελευταῖες διάλεκτοι μετά τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν πληθυσ ἓν (τὸ 1922) μιλιοῦνται σέ διάφορα μέρη τῆς Ἑλλάδας ὅπου ἔχουν ἐγκατασταθεῖ Πόντιοι καὶ Καππαδόκες.

Στή Μικρά Ασία ή ποντιακή διάλεκτος μιλιόταν σέ όχτακόσια περίου χωριά τῶν νότιων παραλίων τοῦ Εὔξείνου Πόντου, ἐνῶ ή καππαδοκιή μιλιόταν ἀπό ἐλληνόφωνους χριστιανικούς πληθυσμούς σέ εἰκοσι χωριά στήν περιοχή τῆς Ναζιανζοῦ.

Τσακωνική διάλεκτος

Δέ συγγενεύει μέ τίς ἄλλες νεοελληνικές διαλέκτους. Μιλιέται σέ ἐννέα χωριά τῆς Κυνουρίας τῆς Πελοποννήσου ἀνατολικά ἀπό τὸν Πάρνωνα.

Γ. Νεοελληνική κοινή

1. Διαμόρφωση μιᾶς κοινῆς γλώσσας

Εἶπαμε ὅτι ἡ χαλάρωση τῶν ἔπαφῶν δόηγεῖ μιά γλώσσα σέ διαλεκτική διαφοροποίηση, ὅπως συνέβη π.χ. μέ τὴν ἀρχαία ἐλληνική. Στήν ιστορίᾳ τῶν γλωσσῶν ὅμως παρουσιάζεται καὶ ἡ ἀντίθετη τάση: ἀπό μιά κατάσταση διαλεκτικής διαφοροποίησης διαμορφώνεται καὶ ἐπιβάλλεται, πλάι στίς τοπικές γλωσσικές ποικιλίες, μιά κοινή γλώσσα. Ἡ γλώσσα αὐτή βασίζεται συνήθως σέ μιά γλώσσα πού μιλήθηκε ἡ μιλιέται σέ Ἑνα μέρος, εἰναι δηλαδή Ἑνα τοπικό ιδίωμα, ὥπως π.χ. ἡ ἀπτική διάλεκτος γιά τὴν ἐλληνιστική κοινή. Τό ιδίωμα τότε ἀποκτᾶ γιά διαφόρους λόγους (πολιτιστικούς, οίκονομικούς κτλ.) μεγάλο γόνητρο καὶ ἡ χρήση του ἐπεκτείνεται καὶ γενικεύεται. Μέ τὴν ἐξάπλωση αὐτή χάνει τὴν ἀρχική του καθαρότητα καὶ μπορεῖ νά προσλάβει στοιχεῖα ἀπό ἄλλα ιδίωματα. Ὁ ρόλος τῆς λογοτεχνίας στήν περίπτωση τῆς κοινῆς γλώσσας εἰναι πάντοτε σημαντικός: ἡ διαμορφώνει τό γλωσσικό τύπο τῆς κοινῆς ἡ τὸν ἐπικυρώνει.

2. Η νεοελληνική κοινή

Στά χρόνια τῆς τουρκοκρατίας ἀρχίζει, ἀρκετά νωρίς, νά διαμορφώνεται μιά κοινή νεοελληνική γλώσσα. Ἀπό τούς πρώτους πού προσπαθοῦν νά τὴν περιγράψουν εἰναι ὁ Κερκυραῖος Νικόλαος Σοφιανός πού στά 1540 περίπου γράφει τή «Γραμματική τῆς κοινῆς τῶν Ἐλλήνων γλώσσης» (εἰκ. 8). Τήν ἐποχή αὐτή παρουσιάζεται καὶ ἡ πρώτη νεοελληνική λογοτεχνική γραπτή γλώσσα στήν Κρήτη σέ ἀξιόλογα λογοτεχνικά ἔργα (Θυσία τοῦ Ἀβραάμ, Ἐρωφίλη, Ἐρωτόκριτος κ.ἄ.), ἀλλά ἡ ἀνθιση τῆς κρητικής λογοτεχνίας σταματᾶ ἀπότομα μέ τὴν τουρκική κατάκτηση τῆς Κρήτης τό 1669.

Ἡ νεοελληνική κοινή διαμορφώνεται ὀριστικά τὸν 20. aι. ἀπό τή λογοτεχνία καὶ τή χρήση τῆς γλώσσας στά ἀστικά κέντρα. Στηρίζεται στό γραμματικό τύπο τῶν πελοποννησιακῶν ιδιωμάτων, τά όποια στάθηκαν ἀρκετά συντηρητικά, διατήρησαν δηλαδή στήν ἀκεραιότερη μορφή καὶ τὸν ἀρχαίο φωνητισμό

ΝΙΚΟΛΑΟΥ
ΣΟΦΙΑΝΟΥ

τοῦ Κερκυραίου

ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ

τῆς κοινῆς τῶν Ἑλλήνων γλώσσης
νῦν τὸ πρῶτον
κατὰ τὸ ἐν Παρισίοις χειρόγραφον

ΕΚΔΟΣΕΙΣ

ἐπιμελείᾳ καὶ διερθύσει

ΔΙΜΥΔΙΟΥ ΛΕΓΡΑΝΔΙΟΥ

ΕΝ ΠΑΡΙΣΙΟΙΣ
LIBRAIRIE MAISONNEUVE ET Ce
15, QUAI VOLTAIRE, 15

—
1870

Eik. 8.

καὶ τὸν ἀρχαῖο συμφωνισμό, σέ ἀντίθεση μὲν ἄλλα νεοελληνικά ιδιωματα πού ἄλλοιώσαν σοβαρά εἴτε τὰ φωνήντα (βόρεια) εἴτε τὰ σύμφωνα (νοτιοανατολικά).

Ἡ νεοελληνική κοινή, ὡπας περιγράφεται στὴ Γραμματικὴ καὶ τὸ Συντακτικό, δέν ἔχει τὴν ἀπόλυτη ὁμοιογένεια τῆς λαϊκῆς δημοτικῆς τοῦ Ψυχάρι, ὃ ὅποιος προσάρμοσε στὴ φωνητικὴ καὶ στὴ μορφολογία τῆς δημοτικῆς ὅλους τούς λόγιους τύπους, π.χ. περίφτωση, πλεοφορῶ, βνωμοσύνη, τὸ μέλλον-τοῦ μέλλουν, οἱ καθηγητάδες. Ἡ σημερινή κοινή ἀποδέχεται τίς λόγιες λέξεις μὲ τὴ φωνητική μορφή που ἔχουν, π.χ. πταῖσμα, πραγματεία, παλινδρομικός, συγχορδία, διθύραμβος, ἀπόφθεγμα, εὐθύνη. Ἡ μόνη προσαρμογή στίς λόγιες λέξεις είναι ἡ μορφολογική, δηλαδὴ κανονίζεται ἡ κλίση τους σύμφωνα μὲ τὸ νεοελληνικό κλιτικό σύστημα, π.χ. ἡ κοτυληδόνα - τῆς κοτυληδόνας ὥπως ἡ ἡμέρα - τῆς ἡμέρας (ἀρχ. ἡ κοτυληδόνων - τῆς κοτυληδόνος), ὁ τελαμώνας - τοῦ τελαμώνας ὥπως ὁ ἀγώνας - τῶν ἀγώνων (ἀρχ. ὁ τελαμών - τοῦ τελαμῶνος).

Δέν ύπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἡ ἀποδοχὴ τῶν λόγιων λέξεων ἔδωσε στὴ νεοελληνική κοινή κάποια διφύτα (διμορφία) στὴ φωνητική (π.χ. φτερό ἀλλά περίπτερο, νύφη-νύμφη, συχαρίκια-συγχαρητήρια) καθὼς καὶ μερικούς διπλούς γραμματικούς τύπους (π.χ. κάθετοι καὶ κάθετες, μεσολαβητές καὶ πραματευτάδες, ὁ μήνας οἱ μῆνες καὶ ὁ συγγραφέας οἱ συγγραφεῖς). Οἱ διπλοτυπίες ὀφείλονται κάποτε καὶ σέ διαλεκτική ποικιλία (π.χ. ἀγαποῦσα-ἀγάπαγα, ἔχομε-ἔχουμε, ἀκοῦν-ἀκοῦνε, ἀγαποῦσα-ἀγαπούσανε).

ΚΕΙΜΕΝΑ ΔΗΜΩΔΗ ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ

ΚΕΙΜΕΝΑ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ

1. Η άπονομή τῆς δικαιοσύνης

“Η μόνον δέ ρήξ ἐγένετο ὁ αὐτός Θευδερίχος, προσῆλθεν αὐτῷ μία χήρα, συγκλητικὴ Ρώμης, ὀνόματι Ἰουβεναλίᾳ, διδάσκουσα αὐτὸν ὅτι τριάκοντα ἔτη ἔχω δικαιομένη μετά τοῦ πατρικίου Φίρμου· ἀλλά εὐλύτωσόν με. Καὶ ἐνεγκών τούς δικολόγους τῶν ἀμφοτέρων μερῶν εἶπεν αὐτοῖς, Εἰ μὴ διά τῆς αὔριον καὶ τῆς μετ' αὐτῆς δώσετε αὐτοῖς τὸν ὄρον καὶ ἀπαλλάξετε αὐτούς, ἀποκεφαλίζω ύμᾶς. Καὶ καθίσαντες διά τῶν δύο ἡμερῶν εἶπαν τά δοκοῦντα τοῖς νόμοις, δεδωκότες αὐτοῖς ὄρον καὶ ἀπαλλάξαντες αὐτούς. Καὶ ἄψασα κηρούς Ἰουβεναλίᾳ προσῆλθεν αὐτῷ, εύχαριστοῦσα ὅτι εὐλυτώθη τῆς δίκης· καὶ ἡγανάκτησεν διά τοῦ Θευδερίχου κατά τῶν δικολόγων, καὶ ἀγαγών αὐτούς εἶπεν αὐτοῖς, Διά τί, ὁ ἐποιήσατε εἰς δύο ἡμέρας καὶ ἀπηλλάξατε αὐτούς, εἰς τριάκοντα ἔτη οὐκ ἐποιήσατε; Καὶ πέμψας ἀπεκεφάλισε τούς δικολόγους τῶν ἀμφοτέρων μερῶν, καὶ ἐγένετο φόβος πολὺς. (Ι. Μαλάλα, Χρονογραφία 95d-ε)

Μετάφραση

Μόλις ἔγινε βασιλιάς αὐτός ὁ Θευδερίχος, τὸν πλησίασε μία χήρα, πατρίκια Ρωμαίᾳ, ὀνομαζόμενη Ἰουβεναλίᾳ λέγοντάς του ὅτι «ἔχω δικαιοστήρια τριάντα τώρα χρόνια μέ τὸν πατρικίο Φίρμο· ἐσύ γλίτωσό με». Καὶ ἀφοῦ ἔφερε τούς δικηγόρους καὶ τῶν δύο μερῶν τούς εἶπε: «Ἄν μέσα στήν αύριανή μέρα καὶ τῇ μεθαυριανή δέν τούς δώσετε τὴν ἀπόφασην καὶ δέν τούς ἀπαλλάξετε, οἱ ἀποκεφαλίζω». Καὶ κάθισαν στὶς δύο ἡμέρες καὶ εἰπάν τὰ σχετικά μέ τούς νόμους, καὶ τούς ἔδωσαν ἀπόφασην καὶ τούς ἀπάλλαξαν. Τότε ἡ Ἰουβεναλίᾳ ἀναψε κεριά καὶ ἥρθε σ' αὐτὸν καὶ τὸν εύχαριστησε γιατί ἀπαλλάχηκε ἀπό τὴ δίκη. Ὁ Θευδερίχος δημάστησε αὐτός ἀγανάκτησε ἐναντίον τῶν δικηγόρων, τούς ἔφερε μπροστά του καὶ τούς εἶπε: «Γιατί αὐτό πού κάματε σέ δύο ἡμέρες καὶ τούς ἀπαλλάξατε, δέν τὸ κάματε σέ τριάντα χρόνια;» Ἐτσι δέστειλε καὶ ἀποκεφάλισε τούς δικηγόρους καὶ τῶν δύο μερῶν ἀπ' αὐτὸν φοβήθηκαν πολύ οἱ ὑπόλοιποι.

2. Τά βάσανα τοῦ νέου καλόγερου

“Οταν ἐξέλθω γάρ μικρόν ἀπό τῆς ἐκκλησίας,
ἄν ραθυμήσω πώποτε καὶ λείψω ἀπό τὸν ὄρθρον
οὐ φέρειν δλως δύναμαι τάς προσταγάς ἐκείνων·
τό «ποῦ ἦτον εἰς τὸ θυμιατόν; ἃς βάλῃ μετανοίας».”

τό «ποῦ ἦτον εἰς τό κάθισμα; ψωμίν μηδέν τόν δώσουν· ποῦ ἦτον εἰς τόν ἔξαψαλμον; κρασίν μηδέν τόν δώσουν· ποῦ ἦτον εἰς τόν ἐσπερινόν; ἄς τόν ἐκβάλουν ἔξω· τό στήκε, ψάλλε από ψυχῆς καὶ φώναζε μεγάλως· τί μουρμουρίζεις; πρόσεχε, μηδέν ξηροχασμᾶσαι, μή τριβεσαι, μή κνήθεσαι, μή περισσοψωρίζης, ἔξάφεις τά συχνά λουτρά, καλόγερος τυγχάνεις, βαθεά καλίγια ἀγόρασε καὶ φόρει τα εἰς τήν μέσην, καὶ μή φορῆς τά χαμηλά μετά μακρέας τάς μύτας· μή ζώνου χαμηλούτσικα καὶ μή συχνοκτενίζου, ἀπέσω τά μανίκια σου, ἀπέσω ἡ τραχηλεά σου, ἔξαφεις τό νά κάθεσαι ποσῶς εἰς τόν πυλῶνα, ἔξαφεις τά προγεύματα καὶ τά διπλά σφουγγάτα [...]. Μή βλέπῃς τό τρανώτερον τό μερτικόν ἐκείνου, μή συντυχαίνης πρόσεχε κάν ὅλως τόν δδεῖνα· ἐκείνος ἐν· πρωτοπαπᾶς, σύ δέ παρεκκλησιάρχης, ἐκείνος ἐν· δομέστικος, τεχνίτης χειρονόμος, σύ δέ τυγχάνεις πάρηχος καὶ ψάλλειν οὐκ ισχύεις, ἐκείνος ἐν· λογαριαστής κ· ἐσύ εἰσαι θερμοδότης, ἐκείνος δοχειάριος, σύ δέ κρομμυδοφύλαξ· ἐκείνος ἐν· γραμματικός, τεχνίτης ἀναγνώστης, σύ δέ οὐδέ τήν ἀλφάβητον ἔξεύρεις συλλαβίσαι· ἐκείνος ἔχει εἰς τήν μονήν κάν δεκαπέντε χρόνους, κ· ἐσύ ἀκμήν οὐκ ἐπλήρωσες ἔξαμηνον δτὶ ἥλθες». (Προδρομικά ποιήματα στ. 38-67)

Λεξιλόγιο

γάρ γιατί μικρόν λιγό δν ραθυμήσω πώποτε δν ἀμελήσω κάποτε οὐ φέρειν ὅλως δύναμαι δέν μπορῶ καθόλου νά ύποφέρω θυμιατόν... κάθισμα... ἔξαψαλμον... ἐσπερινόν διάφορα μέρη τών θρησκευτικών ἀκόλουθων μηδέν τόν δώσουν νά μή τοῦ δώσουν στήκε, ψάλλε από ψυχῆς στάσους, ψάλλε μέ τήν ψυχή σου ξηροχασμᾶσαι χασμουριέσαι κνήθεσαι ξύνεσαι ἔξάφεις δφησε καλόγερος τυγχάνεις τυχαίνει νά είσαι καλόγερος καλίγα παι:ούτοια, ύποδήματα ποσῶς καθόλου εἰς τόν πυλῶνα στή μεγάλη ἔξωτερική πύλη σφουγγάτα δμελέτες συντυχαίνης συνομιλεῖς κάν δλως σέ καμιά περιπτωση τόν δδεῖνα τόν δποιδήποτε (συχνή πρόθεση τοῦ ο, καθώς δκάτι, δκάπον) πρωτοπαπᾶς πρωτοπρεβύτερος παρεκκλησιάρχης ἐκκλησιαστικό ἀξίωμα δομέστικος ἀνώτερο ἀξίωμα στή βυζαντινή αύλη και στό βυζ. στρατό· ἐδώ τίτλος ἐκκλησιαστικοῦ ἀξιώματος τεχνίτης χειρονόμος πού κινεῖ τά χέρια του μέ μαεστρία πάρηχος παράφωνος ούν Ισχύεις δέν μπορεῖς θερμοδότης αύτός πού κουβαλούσες ζεστό νερό στά λουτρά δοχειάριος, στά μοναστήρια, δ ἐπιμελητής τοῦ δοχείου, τοῦ ξενώνα, δ σκευοφύλακας δκμήν ἀκόμη ἐπλήρωσες συμπλήρωσες.

3. Η κατάληψη τῆς Πάτρας

Τόν Μάρτιον μῆναν ἥλθασιν κι ἀπέρασσαν ἀπέκει
κ' εἰς τὸν Μορέαν ἐφτάσσασιν εἰς τοῦ Μαῖου τὴν πρώτην.
ἐκεῖσες ἀποσκάλωσαν στήγῃ Ἀχαίαν τὸ λέγουν,
ὅπου ἔνι ἐδῶθεν τῆς Πατροῦ καν δεκαπέντε μίλια·
εὐθέως καστέλλιν ἔχτισαν ὅλον μέ τὰ πλιθάρια.
Ἐτότε γάρ ὅπου λαλῶ κ' εἰς τὸν καιρὸν ἐκεῖνον
ὅ τόπος ὅλος τοῦ Μορέως, ὅσος καὶ περιέχει
τὸ λέγουν Πελοπόννεον, οὕτως τὸν ὄνομάζουν,
οὐδένεν εἶχεν καταπαντοῦ, μόνον δώδεκα κάστρη.

Λοιπόν ἀφότου ἐπέζεψαν ἐκεῖ εἰς τὴν Ἀχαίαν,
ἐξέβησαν τὰ ἄλογα ἀπ' ἔσω ἐκ τὰ καράβια,
καν δύο ἡμέρες ἐνέμειναν ἔως οὐ νά τὰ ἀναπάψουν.
Κ' ἐνταῦτα ἐκαβαλλίκεψαν, ἀπῆλθαν εἰς τὴν Πάτραν·
τὸ κάστρον ἐτριγύρισαν, ωσαύτως καὶ τὴν χώραν,
τὰ τριπουτσέτα ἐστήσασιν γύρῳ καταπαντόθεν,
τούς τζαγρατόρους ἔβαλαν, τὸν πόλεμον ἀρχίσαν·
κι ἀπό τοῦ πλήθους τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ θαρσέου πολέμου,
ἀπό τοῦ πρώτου ἑσέβησαν στὴν χώραν τὴν ἀπ' ἔξω.
Κι ἀφῶν τὴν χώραν ἀπήρασιν, ἐκεῖνοι γάρ τοῦ κάστρου
καὶ εὐθέως ἐσυμβιβάστησαν, τὸ κάστρον ἐπαρεδῶκαν
μετά συνθήκας κι ἀφορμήν νά ἔχουσιν τὰ ἐδικά τους,
ὅ κατά εἰς τὸ ὄστιτι του δόμοιως καὶ τό ἐδικόν του.
Κι ἀφῶν τὴν Πάτραν ἀπήρασι, τές φύλαξες ἔβαλαν,
τὸ κάστρον ἐσωτάρχισαν, εἴθ' οὕτως καὶ τὴν χώραν
ἀπό λαόν καὶ ἄρματα, ώς ἐπρεπεν κι ἀρμόζει·
κι ἀπαύτου ὅπισαν ἐστράφησαν ἐκεῖ εἰς τὴν Ἀχαίαν.

(Τό χρονικόν τοῦ Μορέως στ. 1398-1423)

Λεξιλόγιο

ἀποσκάλωσαν ἐπιασαν σκάλα, σραξαν τὸ λέγουν αὐτό πού λένε εὐθέως ἀμέσως καστέλλιν
μικρό κάστρο ἐπέζεψαν ἐπιασαν ξηρά ἐτριγύρισαν ἔζωσαν, πολιόρκησαν χώραν πόλη τρι-
πουτσέτα ὅπλα ἡ μηχανές γιά πολιορκία τζαγρατόροι ὅπλισμένοι μέ τζάγγρα, είδος βα-
ριοῦ τόξου δρό τοῦ πρώτου εὐθύς ἔχαρχης μετά συνθήκας κι ἀφορμήν μέ συμφωνίες καὶ
ὅρους ὁ κατά εἰς ὁ καθείς, καθένας φύλαξες φρουρές ἐσωτάρχισαν ἐφεραν μέσα τροφές
καὶ ἐφόδια εἵνεις ὁὕτως ἐπειτα ἀπαύτου ἀπ' αὐτοῦ.

4. Οι ύπερήφανοι έχθρεύονται παρά Θεοῦ

Ἐννόησον ὅτι οἱ ύπερήφανοι οὐ μόνον παρά Θεοῦ ἔχθρεύονται καὶ ἔχουσι καὶ τάς ἄλλας ζημίας, ὅπού ἐγράψαμεν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ζωήν ταύτην τοὺς μισοῦσιν οἱ ἄνθρωποι. Ὁτι ἄλλον δέν συγχένονται τόσον, δσον τὸν ύπερήφανον, ὅστις μή ἔχων ἐδῶ φίλους καρδιακούς, ἔχει θλιψεις πολλάς εἰς τάς ἐργασίας. Παίρνεται διά μεγάλος, καὶ ἔαν δέν τὸν τιμῆσουν, ταράσσεται καὶ θλίβεται ἐσωθεν. Οἱ ύπερήφανοι εύρισκονται εἰς φόβους καὶ κινδύνους πολλούς, εἰς φιλονίκιας καὶ μάχας, διατὶ συνερίζονται μὲ τούς ὁμοίους αὐτῶν καὶ συζηλώνει ἔνας τοῦ ἄλλου των. Ὁθεν εἰς τάς Ἱστορίας τῶν Ῥωμαίων φαίνεται ὅτι ἐδωσαν ἐνός Βασιλέως ἔνα στέφανον πολυτίμητον, ὃ δέ λαβών αὐτὸν εἰς τάς χειράς του, εἶπε ταῦτα: Ὡ διάδημα εὐγενικὸν μᾶλλον ἡ καλότυχον, ὅτι ὅστις γνωρίζει πόσους περισπασμούς, φροντίδας τε καὶ κινδύνους εἰσαι γεμάτον, ἔαν σέ εὑρισκεν εἰς τὴν γῆν χαμαί, σέ ἐκαταφρόνει. Τοῦτο, ὅπού εἴπεν ὁ σοφός Βασιλεὺς διά τὸ διάδημα, εἶπε καὶ διά τὴν ἀξιαν καὶ τὰ πολύτιμα πράγματα, ὅπού ποθοῦσιν ἐδῶ εἰς τὸν κόσμον οἱ ύπερήφανοι, τὰ ὅποια δσον εἰναι ἐκλεκτά καὶ χρήσιμα, τόσον ἔχουσι κινδύνους καὶ περισπασμούς περισσότερον, ὅτι ἡ ύπερηφανία εἰναι ἔνα δένδρον πεφυτευμένον καὶ ἀναχυμένον ὑπὸ τοῦ Δαιμονος. Οἱ κλῶνοι του εἰναι πολλά ὑψηλοί καὶ δείχνουσι εῦμορφοι, ἀμὴ εἰναι ἀδύνατοι, καὶ δσον ἀνέβης ὑψηλότερα, τοσοῦτον πίπτεις ἐλεεινότερα. (Ἀγαπίου, Ἀμαρτωλῶν σωτηρία, α' ἔκδ. Βενετία 1664)

Λεξιλόγιο

ἔχθρεύονται εἰναι μισητοὶ συγχένονται σιχαίνονται παίρνεται θεωρεῖ τὸν ἐαυτὸ του συζηλώνει ζηλεύει εὐγενικὸν μᾶλλον ἡ καλότυχον δεῖγμα εὐγένειας περισσότερο παρά καλοτυχίας ὅστις ὅποιος σέ ἐκαταφρόνει σέ περιφρονοῦσε, δέ σοῦ δίνε σημασία περισπασμούς σπενοχώριες χαμαί κάτω πεφυτευμένον καὶ ἀναχυμένον φυτεμένο καὶ μεγαλωμένο πολλά ὑψηλοί πολὺ ψηλοί ἀμὴ ἄλλα ἐλεεινότερα ἀθλιότερα.

5. «Διδε ἐκεῖ ὅπού πρέπει»

Πρῶτον, διδε ἐκεῖ ὅπού πρέπει: ἔνας φιλόσοφος, Κράτης ὁ Θηβαῖος, θέλοντας νά δοθεῖ ὅλος εἰς τὴν φιλοσοφίαν, διά νά μήν ἔχει καμιαν φροντίδα, ἔρριψεν ὅλα του τά ὑπάρχοντα εἰς τὴν θάλασσαν· τί μωρός σοφός! δέν ἡτον καλύτερα νά τά μοιράσει εἰς τοὺς συγγενεῖς ἡ εἰς τοὺς φίλους! Μωρότερος ἐστάθη Ξέρχης ὁ Βασιλεὺς τῶν Περσῶν αὐτός ἡγάπησε μίαν πλάτανον, ἐπότιζε τὴν ρίζαν της μέ ευοσμία νερά, ἐστόλιζε τούς κλώνους της μέ μαργαρίτας καὶ λιθάρια πολύτιμα· δέν ἡτον καλύτερα νά κάνει τέτοιας εὐεργεσίας εἰς τούς στρατιώτας του ἡ εἰς τούς συμβούλους του; ἡ εἰς ἄλλα ἀξια ὑποκείμενα τῆς αύλης του; Ἡ αὐτή μωρία εἰναι νά χαρίζεις τό τίποτέ σου εἰς ἔνα

μεγάλον ἄρχοντα, ὅπού δέν ἔχει χρείαν· ἐσύ τό εὕριψες εἰς τήν θάλασσαν.
Πάλιν νά ἀγαθοποιεῖς ἔνα ἀχάριστον και ἀχρεῖον, εἶναι τό αὐτό, ώσάν νά ἀγα-
θοποιεῖς ἔνα ξύλον ἀναισθητον· ἐσύ δίδεις ἔκει, ὅπού δέν πρέπει.
(΄ Ηλ. Μηνιάτη, Διδαχαι και λόγοι, α΄ ἑκδ. Βενετία 1727)

Λεξιλόγιο

ἡτον ἡταν εῦσσμα ἀρωματισμένα ὑποκείμενα ἀτομα τό τίποτέ σου τό ύστερημά σου χρεία
ἀνάγκη.

V. Η ΚΑΘΑΡΕΥΟΥΣΑ

1. Αττικισμός

Πρός τό τέλος τοῦ 1. αι. μ.Χ. έμφανιζονται μερικοί συγγραφεῖς, γραμματικοί καὶ ρητοροδιδάσκαλοι, πού δέ γράφουν τήν ἐλληνιστική κοινή, τήν γλώσσα τῆς ἐποχῆς τους, ἀλλά τήν γλώσσα τῶν ἀττικῶν συγγραφέων τῆς κλασικῆς ἐποχῆς. Στήν ἐνέργειά τους αὐτή παρακινοῦνται ἀπό τήν πίστη τους στήν ἀνυπέρβλητη ἀνωτερότητα τῆς ἀττικῆς διαλέκτου καὶ ἀπό τήν ἀντίληψη ὅτι ἡ γλώσσα τῆς ἐποχῆς τους, κοινὴ καὶ σχεδόν παγκόσμια, εἶναι προϊόν ἄγνοιας καὶ ξεπεσμοῦ, καὶ γ' αὐτὸ δέν πρέπει νά γράφεται. Τό κίνημα αὐτό ὀνομάστηκε ἀττικισμός, καὶ οἱ συγγράφεῖς πού ἔχουν ὡς ιδανικό πρότυπό τους τήν ἀττική διάλεκτο ἀττικιστές. Ὁ πολὺς λαός φυσικά δέν παρακολούθησε τά διδάγματα τῶν ἀττικιστῶν καὶ ἔξακολούθησε νά μιλάει καὶ νά γράφει τή γλώσσα τῆς ἐποχῆς του. Οἱ περισσότεροι δῆμοις συγγραφεῖς στούς πρώτους μεταχριστιανικούς αἰώνες ἀττικίζουν, δηλαδή μιμοῦνται συνειδητά τό γραμματικό τύπο καὶ τή συντακτική δομή τῆς ἀττικῆς διαλέκτου, κι ἔτσι ὁ ἀττικισμός ἐπικρατεῖ στό γραπτό λόγο. Οἱ ἀττικιστές συγγραφεῖς δίνουν συχνά συμβουλές στούς συγχρόνους τους: «Νά λέτε τοῦτο», «Νά μή λέτε ἐκεῖνο» ἢ «Νά λέτε τοῦτο ἔτσι». Λέξεις καὶ καταλήξεις ἀπαρχαιωμένες ἢ σημασίες λέξεων λησμονημένες ἀνασύρονται ἀπό τό παρελθόν καὶ προβάλλονται ὡς δείγματα πολιτισμένης γλώσσας. «Ἔτσι ὡς κριτήριο ὀρθῆς χρήσης θεωρεῖται τό ἄν μιά λέξη ἢ ἔνας τύπος βρίσκεται στά κείμενα τῶν ἀττικῶν συγγραφέων τοῦ 5. καὶ 4. αι. π.Χ., καὶ δχι τό ἄν χρησιμοποιεῖται στή γλώσσα τῆς ἐποχῆς τους.

Τά συγγράμματα τῶν ἀττικιστῶν εἶναι πολύ ἐνδιαφέροντα γιά μᾶς σήμερα, δχι μόνο γιατί παρατηροῦμε ὅτι οἱ συγγραφεῖς αὐτοὶ δέν πετυχαίνουν πάντα νά γράφουν σωστά τήν ἀττική διάλεκτο καὶ συχνά χρησιμοποιοῦν τύπους πού δέν ὑπῆρχαν ποτέ σ' αὐτήν, ἀλλά καὶ γιατί μᾶς δίνουν ἄφθονες πληροφορίες γιά τήν ἐλληνιστική κοινή, τήν ὀμιλούμενη γλώσσα τῆς ἐποχῆς τους. Αὐτό συμβαίνει ὅταν καταδικάζουν κάποια λέξη καὶ συμβουλεύουν τούς συγχρόνους τους νά μή χρησιμοποιοῦν αὐτήν ἀλλά τήν ἀντίστοιχη ἀττική. «Ἔτσι μποροῦμε νά βροῦμε στήν Καινή Διαθήκη πολλά παραδείγματα λέξεων ἢ τύπων πού καταδίκασαν οἱ ἀττικιστές, δπως π.χ. κράββατος, σίναπι, κλίβανος, σαρῶνα, σκουπίζω), εὐχαριστῶ κ.ἄ.

2. Βυζαντινή γραπτή γλώσσα

“Οταν ὁ χριστιανισμός προσείλκυσε τίς λαϊκές τάξεις καὶ ἀρχισε νά κατατά τούς μορφωμένους ἐλληνόφωνους, ἐγκατέλειψε τή λαϊκή γλώσσα τῆς

έποχης και χρησιμοποίησε άρχατζουσα φιλολογική γλώσσα. Αύτό έκαναν οι πατέρες της έκκλησίας, και μάλιστα οι μεγάλοι πατέρες του 4. αι. οπως ο Μ. Βασιλειος, ο Ι. Χρυσόστομος, ο Γρηγόρ. ο Θεολόγος, και ή άπτικιζουσα γλώσσα τους ύπηρξε για χίλια χρόνια τό πρότυπο όλης σχεδόν της έπομενης γραμματείας.

Η διγλωσσία πού έγκαινιάζεται μέ τόν άπτικισμό θά συνεχιστεί σέ όλη τη βυζαντινή περίοδο όπου ή γραπτή γλώσσα, έκτος από τις λίγες έξαιρέσεις που έχουμε δεῖ, είναι άπτικιζουσα όσο έπιτρέπει ή γλωσσική κατάρτιση και έλληνομάθεια τού κάθε συγγραφέα. Βυζαντινοί συγγραφεῖς πού άρχατζουν είναι ο Προκόπιος, ο Θεοφύλακτος Σιμοκάττης, ο Μιχαήλ Ψελλός, ή "Αννα ή Κομνηνή κ.α., και τό παράδειγμά τους θά τό άκολουθόσουν κατά τήν τουρκοκρατία οι περισσότεροι συγγραφεῖς τοῦ έθνους.

3. Η καθαρεύουσα

a. Ιστορική έρμηνεια

Η καθαρεύουσα είναι ή γλώσσα πού πρωτοεμφανίζεται στά χρόνια τῆς τουρκοκρατίας σάν συμβιβαστική μορφή άναμεσα στό βυζαντινό άρχαιοσμό και στήν θμιλούμενη γλώσσα. "Ετσι ή γλώσσα αυτή νεωτερίζει στή σύνταξη, άρχαζει όμως στή φωνητική, στή μορφολογία και στό λεξιλόγιο.

Λίγες δεκαετίες πρίν από τήν έπανάσταση τοῦ 1821, όταν δυναμώνει ή συνείδηση τῆς έθνικης ένότητας, ή σημασία τῆς γραπτῆς γλώσσας γίνεται μεγάλη και οι πνευματικοί δόηγοι τοῦ έθνους μας άναζητοῦν μιά γλώσσα κατάλληλη νά ύπτηρεται τό έθνος στήν ξειδό του από τό πνευματικό σκοτάδι. Και μολονότι ύπτηρεν και συγγραφεῖς πού χρησιμοποιήσαν άρκετά άπλή γλώσσα (μέ κάποιους ιδιωματισμούς και άρχαιοσμούς), οπως ήταν ο Γρηγόριος Κωνσταντάς, ο Αθανάσιος Ψαλίδας, ο Αθανάσιος Χριστόπουλος, ο Ιωάννης Βηλαράς, ο Διονύσιος Σολωμός κ.α., γενικά όμως έπικράτησαν οι άρχαιοτέρες κι έτσι έμποδίσαν τό έθνος νά έκφραστει μέ τή γλώσσα του και νά έγκαινιάσει μιά νέα περίοδο πολιτισμού.

Οι άρχαιοτέρες ξεκινοῦν από τήν άντιληψη ότι ή θμιλούμενη γλώσσα τῆς έποχης τους είναι χυδαία και βάρβαρη, ιδιωματική και γραμματικά άνομοιογενής, δηλαδή γλώσσα πού δέν είναι αέ θέση νά έκφρασει τήν τέχνη και τήν έπιστημη. Και ότι τό έλληνικό έθνος μέ τις διάφορες ιστορικές περιπέτειες έπεισε από τό άρχαιο μεγαλείο και έχασε τή γλώσσα του από άμαθεια. Γιά νά άναγεννηθεί λοιπόν ο άμφρωτος λαός και γιά νά άποκτήσει ξανά τήν προγονική δόξα και τόν άρχαιο πολιτισμό και γιά νά δημιουργήσει λογοτεχνία ισάξια μέ τήν παλιά, πρέπει νά μάθει νά μιλάει τήν άρχαια έλληνική γλώσσα. Αύτό τό σκοπό τόν έπιδιώκει τό έλευθερο κράτος μέ διόλκηρο τόν άργανισμό του:

διοίκηση καὶ δικαιοσύνη, ἐκκλησία καὶ στρατός, τύπος καὶ ἐκπαιδευση, ὅλα
βοηθοῦν στήν καλλιέργεια καὶ διάδοση τῆς νέας γραπτῆς γλώσσας.

β. Μορφή

Ἐτοι ἡ καθαρεύουσα παρουσιάζεται νά ἀπομακρύνεται σέ διαφορετικό¹
βαθμό ἀπό τὴν ὄμιλούμενη γλώσσα. Ἀλλοτε πλησιάζει πιό κοντά στήν ἀρχαία
ἐλληνική, καὶ τότε ὄνομάζεται ἀρχαῖζουσα ἢ ἄκρατος ἢ αὐστηρή καθαρεύουσα.
ἄλλοτε χρησιμοποιεῖ καὶ στοιχεῖα τῆς ὄμιλούμενης γλώσσας, καὶ τότε ὄνομά-
ζεται ἀπλοποιημένη ἢ ἀπλή καθαρεύουσα.

γ. Χαρακτηριστικά

Είναι δύσκολο νά διστοῦν τά χαρακτηριστικά τῆς καθαρεύουσας, γιατί²
ύπτηρξε γλώσσα γραπτή, δχι ὄμιλούμενη, δηλαδή δέ χρησιμοποιήθηκε σέ λόγο
φυσικό καὶ ἀβίαστο. Ἀπό τούς διάφορους συγγραφεῖς χρησιμοποιεῖται ἡ κα-
θαρεύουσα σέ μεγάλη ποικιλία. Γενικά μπορεῖ κανείς νά παρατηρήσει ὅτι τό³
ιδανικό της τείνει πρός τὴν ἀρχαία ἐλληνική. Ἐτοι εἰσάγονται ἀπό τά ἀρχαῖα
ἐλληνικά, ἡ πλάθονται κατά τά ἀρχαῖα πρότυπα, λέξεις γιά νά ἀντικαταστή-
σουν πολύ κοινές ξένες λέξεις, δπως πīλος γιά τό ίταλ. καπέλο, τύλη γιά τό λατ.
μαξιλάρι, περιθωράκιον γιά τό τουρκ. γελέκο, ἔωλος γιά τό τουρκ. μπαγιάτικος
κ.ά., ἄλλα καὶ κοινότατες ἐλληνικές, δπως ἄρτος γιά τό ψωμί, μειδῶ γιά τό⁴
χαμογελῶ, ὑμεῖς γιά τό ἐσεῖς, ἀλιεύς γιά τό ψαράς, ἰχθύς γιά τό ψάρι, δφθαλμός γιά
τό μάτι κ.ά.

Πάντως δόφειλουμε σήμερα νά παραδεχτοῦμε ὅτι ἡ προσπάθεια γιά τόν
ἐξελληνισμό τοῦ λεξιογίου πέτυχε σέ μεγάλο βαθμό κι ἔτοι ἀρκετές ξένες
λέξεις ἀντικαταστάθηκαν ἀπό ἐλληνικές. Π.χ.

ἡ λόγια λέξη ἀντικατάστησε τήν ξένη λέξη

ἔφημερίδα	γαζέα	(ιταλ.)
φαρμακοποίος	σπετσέρης	(ιταλ.)
φαρμακεῖο	σπετσαρία	(ιταλ.)
συνταγή	ρετσέτα	(ιταλ.)
κουρέας	μπαρμπέρης	(ιταλ.)
ἐνέχυρο	ἀμανάτι	(τουρκ.)
ἀγορά	μεϊντάνι	(τουρκ.)
λατομεῖο	νταμάρι	(τουρκ.)
παλαιστής	πεχλιβάνης	(τουρκ.)
κιμωλία	τεμπεσίρι	(τουρκ.)
ζωέμπορος	τσαμπάζης	(τουρκ.)
ὑπουργός -εῖο	μινίστρος, -έριο	(λατ.)
κ.ά.		

Δέ συνέβη τό τιδιού δήμου με τήν προσπάθεια ἐξαρχαίσμοῦ τῆς φωνητικῆς και τῆς μορφολογίας, όπου δέν μπόρεσαν νά ἐπικρατήσουν μορφές δημοσίες νύκτα, νυκτέρι, ζενυκτίζω, γαμβρός, θαμβώνω, κανδήλι, χανδάκι, κλέπτης, πταίω κτλ. Ἡ γραμματικοί τύποι καθώς τοῦ σπουργίτου, τῆς μελίσσης, τάς τρέλας, ἐσιώπων (= σιωπούσα), παρετήρουν, περιέμενον, νά χαθῶμεν, θά ὑπάγωμεν κτλ.

δ. Ἀξιολόγηση

Ἀξιολογώντας τήν προσφορά τῆς καθαρεύουσας μποροῦμε νά θεωρήσουμε ώς θετικό στοιχείο τό μερικό ἔξελληνισμό τοῦ λεξιλογίου, ιδίως ἀπό τουρκικές λέξεις πού κληροδότησε στή γλώσσα μας ἡ τουρκοκρατία, και τό γεγονός δτι χρησιμοποιήθηκε ώς γλωσσικό δργανο ἀπό τό νεοσύστατο ἐλληνικό κράτος, δταν ἡ δημοτική βρέθηκε ἀκαλλιέργητη. Ἀπό τήν ἄλλη μεριά δήμους ἡ καθαρεύουσα, μέ τή διαφορά πού είχε σέ δλες τίς μορφές της ἀπό τήν ὅμιλούμενη γλώσσα, ὑπῆρξε ἡ αιτία τῆς ἐλληνικῆς διγλωσσίας, πού ἦταν τεχνητή. Γιατί ρυθμίστηκε τεχνητά ἡ νέα γραπτή γλώσσα μας σύμφωνα μέ τούς κανόνες τῆς ἀρχαίας γραμματικῆς και ἀνεξάρτητα ἀπό τήν ὅμιλούμενη γλώσσα, κι ἔτσι δ ἐλληνικός λαός ὑποχρεώνόταν ώς πρίν ἀπό λίγα χρόνια νά ἔχει ώς ἐπίσημη γλώσσα του, γλώσσα τῆς ἐκπαίδευσης, τῆς ἐπιστήμης, τῆς διοίκησης, τῆς νομοθεσίας κτλ. μιά γλώσσα (ἢ μιά μορφή γλώσσας) διαφορετική ἀπό τή δική του, μιά γλώσσα μέ γραμματικό και συντακτικό σύστημα διαφορετικό ἀπό ἔκεινο πού χρησιμοποιοῦσε καθημερινά. Ἡ γλωσσική αὐτή κατάσταση, πού παρόμοια τῆς δέν ὑπάρχει σήμερα σέ καμιά εύρωπαϊκή χώρα, είχε δυομενεῖς ἐπιδράσεις στήν ἐκπαίδευση και τή γενικότερη μόρφωση τοῦ Νεοέλληνα, δ ὅποιος δέν ἀποκτοῦσε τελικά γλωσσική κατάρτιση. (Βλ. και στό Ἐπίμετρο «Τό γλωσσικό ζήτημα» και τό Συγκριτικό πίνακα καθαρεύουσας και δημοτικῆς).

ΚΕΙΜΕΝΑ ΑΡΧΑΪΖΟΥΣΑΣ ΚΑΙ ΑΠΛΗΣ ΚΑΘΑΡΕΥΟΥΣΑΣ

1. Πρός τούς "Ελληνας τής Μακεδονίας"

"Ατελής έρευνα τῆς ἀρχαίας ιστορίας · Υμῶν καὶ πολιτικοὶ σκοποὶ ἔξεκόλαιψαν τὴν διδασκαλίαν, διτὶ ἡ Μακεδονία οὐδέποτε ἦν 'Ελληνικὴ χώρα οὔδ' οἱ Μακεδόνες γνήσιοι 'Ελληνες. Διά τῆς διδασκαλίας ταύτης ἀπεστέρουν μὲν τὴν 'Ελληνικὴν ιστορίαν εὐκλεεστάτων καὶ σπουδαιοτάτων διά πᾶσαν σχεδόν τὴν ἀνθρωπότητα πράξεων, ἀφοῦ αὗται οὐχὶ ὑπὸ 'Ελλήνων, ἀλλ' ὑπὸ ἄλλοφύλων ἐλέγοντο διτὶ ἐπράχθησαν, ἀπεστέρουν δέ καὶ 'Υμᾶς τοῦ θάρρους, διπος πάσῃ δυνάμει ἔξακολουθήτε ν' ἀγωνίζησθε ὑπέρ τῆς ἐνδόξου 'Υμῶν χώρας. 'Ηπισταντο δηλαδὴ διτὶ εὐθύς ὡς ἥθελε γεννηθῆ ἐν ταῖς ψυχαῖς 'Υμῶν ἀμφιβολίᾳ περὶ τοῦ δικαίου τῶν ἀγώνων οὓς διεξάγετε, ἐμέλλετε νά ἀποστῆτε αὐτῶν ἀπαξιοῦντες νά λάβητε διτὶ κατά τό ἀκριβές δίκαιον δέν θά ἀνῆκεν 'Υμῖν. 'Η τις 'Ελλην θά ἐτόλμα σῆμερον νά ἀπαιτήσῃ την κατάκτησιν τῆς 'Αλεξανδρείας διά τὸν λόγον διτὶ ἐπί 1000 σχεδόν ἐπη διετέλεσεν 'Ελληνική πόλις; 'Η ἐκκολαφθείσα ἐκείνη διδασκαλία ἔξελέγχεται ἐν τοῖς ἐπομένοις παντάπαισιν ἀσύστατος, ἀποδείκνυται διτὶ ἡλίου φαεινότερον διά της γλώσσης καὶ πολλῶν ιστορικῶν μαρτυριῶν, διτὶ ἡ πατρίς τοῦ 'Αλεξάνδρου καὶ τοσούτων ἄλλων ἥρωών ἡν μέρος, ἀληθῶς εἰπεῖν, προπύργιον τῆς 'Ελλάδος, καὶ διτὶ οἱ Μακεδόνες ἔξι ἀρχῆς ἥσαν τῶν γνησιωτάτων 'Ελλήνων. Τῆς πλάνης διτὶ οὕτω διαλυθείσης δύνασθε νά ἔξακολουθήσῃ τὸν ιερόν ὑπέρ πίστεως καὶ πατρίδος ἀγῶνα ἀδαμαντίνως πεπεισμένοι διτὶ οὐχὶ ὑπέρ ἀρπαγῆς ἀλλοτρίων ἀλλ' ὑπέρ διασώσεως τοῦ τιμαλφεστάτου τοῖς ἀνθρώποις διτὶ ἀγών 'Υμῶν ἔστι.

Θαρρεῖτε καὶ ἀνδρίζεσθε, Μακεδόνες, καὶ πεποίθετε διτὶ, ἀν οἱ ισχυροὶ τοῦ αἰῶνος μή εύνοῶσι τῷ 'Υμετέρῳ δικαιοτάῳ ἀγῶνι, ἀλλ' διτὶ Ισχυρός τῶν αἰώνων εύνοει τε καὶ εὐλογεῖ αὐτόν. Εἴθε!

(Γ.Ν. Χατζιδάκη, Περί τοῦ ἐλληνισμοῦ τῶν ἀρχαίων Μακεδόνων)

Λεξιλόγιο

ἀτελής ἀτελείωτη, ἀσυμπλήρωτη ἔξεκόλαιψαν ἔβγαλαν ἦν ἡταν εὐκλεεστάτων ἐνδοξότατων οὐχὶ διχὶ ἡπίσταντο γνωρίζαν οὓς τούς διοίους ἐμέλλετε νά ἀποστῆτε αὐτῶν εἶχατε σκοπό νά ἀποτραβηχτεῖτε ἀπό αὐτούς, νά τούς ἐγκαταλείψετε ἔξελέγχεται... παντάπαισιν ἀσύστατος ἀποδεικνύεται... ὀλότελα ἀσπήρικτη φαεινότερον φανερότερα ἀληθῶς εἰπεῖν γιά νά ποῦμε τὴν ἀλήθεια ἥσαν τῶν γνησιωτάτων 'Ελλήνων ἡταν ἀπό τοὺς γνησιότερους 'Ελληνες ἀδαμαντίνως σταθερά ἀλλοτρίων ξένων τιμαλφεστάτου πολυτιμότατου θαρρεῖτε ἔχετε θάρρος ἀνδρίζεσθε γίνεστε παλικάρια πεποίθετε πιστέψετε εύνοῶσι συμπαθοῦν διτὶ Ισχυρός τῶν αἰώνων διτὶ Θεός

Γεώργιος Χατζίδακης
(1848 - 1941)

2. Η καθαρεύουσα ἀπεδείχθη πολύ εύαρμοστοτέρα τῆς δημόσου

Η ποίησις, καίπερ πολλαχῶς ὑπό τῆς καθαρευούσης ἐπηρεαζομένη, προτιμᾶ ἀληθῶς τά δημόδη γλωσσικά στοιχεῖα, ἀλλ᾽ ὅμως οὐδαμῶς εἰνε ἀληθές τό ὑπό πολλῶν συχνάκις ἐπαναλαμβανόμενον ὅτι ἡ καθαρεύουσα ἀπεδείχθη ἥδη ἀνεπιπτεία εἰς ποιητικήν δημιουργίαν. Τό ἔπι ἔμοι φρονῶ ὅτι ὑπάρχουσιν ἐν τῇ καθαρευούσῃ συντεταγμένα ὅχι ὀλίγα ποιήματα τούλαχιστον ὅχι κατώτερα πολλῶν ἐκ τῶν ἀρεσκόντων εἰς τὸν κ. Κρουμβάχερ, ἀλλά νομίζων ἄκαιρον πρός τὸ παρόν τὴν περὶ τούτου συζήτησιν δὲν ἐπιχειρῶ νά ἀποδείξω τοῦτο. Ὁμολογούμενον ὅμως καὶ δυσκόλως δυνάμενον νά ἀμφισβητήθῃ εἰνε ὅτι διὰ τό σπουδαιότατον ἐν τῇ σημερινῇ κοινωνίᾳ εἰδος τῆς ποιήσεως, ἥτοι τὴν τραγῳδίαν, ἡ καθαρεύουσα ἀπεδείχθη ἥδη πολὺ εύαρμοστοτέρα καὶ ποιητικωτέρα τῆς δημόσου, διό καὶ προτιμᾶται ὑπό τε τῶν γραφόντων τραγῳδίας καὶ ὑπό τῶν θεωμένων τραγῳδικάς παραστάσεις. Ἐπειτα καὶ αὐτοὶ οἱ χλευάζοντες τά ἐν τῇ καθαρευούσῃ συντεταγμένα ποιήματα τῶν Σούτσων, τοῦ Ραγκαβῆ καὶ ἄλλων ὁμολογοῦσιν ὅτι ἡ στιχουργία αὐτῶν δὲν στερεῖται οὔτε πλούτου οὔτε εύκαμψίας οὔτε ἀρμονίας, ἐλλείπει δέ μόνον ἡ ἔμπνευσις. Αἱ ἀρεταὶ ὅμως τῆς στιχουργίας οίωνδήποτε ποιημάτων ἀποδεικνύουσι, νομί-

ζω, άναντιρρήτως ότι τό γλωσσικόν αύτῶν ύλικόν είνε εὑχρηστον και εὕπλαστον, ἄν δέ ο ποιητής στερεῖται ἐμπνεύσεως, τοῦτο είνε ἔλλειψις αὐτοῦ τοῦ ποιητοῦ, ἀλλ' ὅχι τῆς γλώσσης, ἢν μεταχειρίζεται· ποιήματα δέ ἐστερημένα ἐμπνεύσεως ὑπάρχουσι και ἐν τῇ δημώδει γλώσσῃ ἀναρίθμητα. Ἀφοῦ δέ είνε δημολογούμενον ότι ἐν πεζῷ λόγῳ ἡ καθαρεύουσα ἐκφράζει περίπου δσα και ἡ δημώδης, ἐν μέρει δέ και πολύ περισσότερα, θά ἤτο λιαν παράδοξος και ἀνεξήγητος ἡ ὑπόθεσις ότι ἡ γλώσσα αὕτη δέν δύναται νά ἐκφράσῃ τά αὐτά πράγματα ἐμμέτρως.

(Α.Ν. Σκιά, 'Ο ἀληθής χαρακτήρ τοῦ λεγομένου γλωσσικοῦ ζητήματος)

Λεξιλόγιο

καίπερ ἄν και, μολονότι πολλάχας μέ πολλούς τρόπους οὐδαμῶς καθόλου ἀνεπιτηδεία ἀκατάλληλη τό ἐπ' ἔμοι δσο γάλ μένον *Κρουμβάχερ* δ γνωστός Βυζαντινολόγος (1856-1909), πού ἔγραψε μιά σημαντική μελέτη γά τό γλωσσικό μας πρόβλημα ὑποστηρίζοντας τό δημοτικόν εναρμοστοτέρα πιό ταιριαστή διό γι· αὐτό τε και ὑπό τῶν θεωμένων ἀ· αύτούς πού παρακολουθοῦν *τραγωδικάς παραστάσεις παραστάσεις τραγωδιῶν χλευάζοντες* αύτοί πού περιπαιζουν αύτοῦ τοῦ ποιητοῦ τοῦ ίδιου τοῦ ποιητή ἐλλείπει ἀπουσιάζει ἦν μεταχειρίζεται τήν δποία μεταχειρίζεται.

3. Ο γραπτός μας λόγος ἔξαρχαστηκε

Διά τούς τοιούτους δ' ἐλέγχους και τάς τοιαύτας μομφάς ὁ γραπτός ἡμῶν λόγος προέβη κατά μικρόν είς μέγαν βαθμόν ἀρχαῖσμοῦ, και καταντᾶ νά μή καταλαμβάνηται οὕτως εύκόλως ὑπό τῶν πολλῶν δ.τι γράφομεν, ὅπως κατελαμβάνοντο τά τοῦ ἀοιδίμου Κοραῆ. Τοῦτο βεβαίως είναι ἐπιβλαβές, ἀλλ' ἥρχισεν εύτυχῶς νά γίνηται πολλοῖς αἰσθητόν, ὥστε ὑπάρχει ἐλπίς νά σταθῇ τό κακόν.

Πλὴν τῆς ἐπί τό ἀρχαϊκώτερον και δή ἀγνωστότερον τροπῆς ταύτης τῆς γενομένης πρό πάντων μετά τήν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἐλλάδος συνέβησαν και ἄλλα κακά. Πρώτον δηλονότι ἐπειδή, μετά τήν ἐλευθέρωσιν τῆς Ἐλλάδος μάλιστα, ἐτράπησαν ἐπί τό συγγράφειν και συντάττειν ἐφημερίδας ἀνθρωποι πολύ ὑποδεέστεροι τῶν παλαιοτέρων κατά τήν τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων πεῖραν και ἐπειδή μάλιστα ἡ πολλάκις τῆς ἐβδομάδος ἡ και καθ' ἐκάστην ἡμέραν ἕκδοσις τῶν ἐφημερίδων δέν ἐπιτρέπει τοῖς συντάκταις αύτῶν νά πολυ-πραγμονῶσι και, δσον πρέπει, ἀσχολῶνται περί τήν ὄρθην χρῆσιν τῆς γλώσσης, διά ταῦτα πολλά γλωσσικά στοιχεῖα παρελήφθησαν ἐκ τῆς ἀρχαίας διάστροφα κατά πολλούς τρόπους, τ.ε. ἡ κατά τόν τονισμόν ἡ κατά τήν ὄρθογραφίαν ἡ κατά τήν σύνταξιν ἡ κατά τήν σημασίαν κτλ., και οὕτως ἐγένοντο γνωστά τῶ Κοινῶ. Ὡς πρός τοῦτο ἐπῆλθε διά τῆς προφορικῆς και γραπτῆς διδασκαλίας τοῦ φιλτάτου μοι διδασκάλου κ. Κ. Κόντου ἀπό τινων ἐτῶν μεγάλη βελτίω-

σις. Διότι παμπόλλας τοιαύτας έσφαλμένας χρήσεις άρχαιών λέξεων περιφρά-
νώς καταδείξας και τάλθης έκαστοτε πειστικῶς διδάξας ήνάγκασε πάντας,
φίλους και ἀντιπάλους, ν' ἀκολουθήσωα τοῖς ὄρθως προτεινομένοις. Οὕτω
σήμερον ως πρός τὴν ὄρθοτέραν χρήσιν πολλῶν ἐκ τῆς ἀρχαίας παρειλημμέ-
νων στοιχείων ἀκριβέστερον ὅμολογουμένως γράφεται σήμερον ἡ γλῶσσα ἡ
πρὸ τῆς ἔμφανίσεως τοῦ κ. Κόντου.

"Επειτα διά τὸν αὐτὸν λόγον, δι' ὃν ἐγένοντο τὰ προμνημονευθέντα ἀμαρ-
τήματα ἦτοι δι'" ἄγνοιαν τῆς ἀρχαίας και νέας γλώσσης, εἰσήλασαν και πολλοὶ
πεζεῖοι εἰς τὴν γραφομένην ἡμῶν γλῶσσαν. (Γ.Ν. Χατζιδάκη, Περὶ τοῦ γλω-
σικοῦ ζητήματος ἐν Ἑλλάδι)

Λεξιλόγιο

διά τοὺς τοιούτους ἐλέγχους ἔξαιτιας τέτοιων καπηγοριῶν προέβη κατά μικρόν προχώρησε
σιγά σιγά οὕτως εὔκόλως τόσο εύκολα ἀσιδίμους ἀειμνηστου πολλοῖς σὲ πολλούς και δή
μάλιστα ἀγνωστότερον πιο ἀκατάληπτο δηλονότι δηλαδὴ ἐτράπησαν ἐπί τὸ συγγράφειν
και συντάττειν στράφηκαν σπὴ συγγραφὴ και σύνταξη ὑποδεέστεροι κατώτεροι πειραν
πείρα, γνωσθεὶς συντάκταις στοὺς συντάκτεις νά πολυνηραμονᾶσι νά πολυεξετάζουν
νά δσχολῶνται νά ἀσχολοῦνται διάστροφα διαστρεβλωμάνται τῷ Κοινῷ στὸ κοινὸν παμπόλ-
(νά) δσχολῶνται νά πολλές περιφανῶς δολοφένεα καταδεῖξας ἐπειδή ἀπέδειξε τάληθες τὴν ἀλή-
λας πάρα πολλές περιφανῶς δολοφένεα καταδεῖξας ἐπειδή ἀπέδειξε τάληθες τὴν ἀλή-
λας πάρα πολλές περιφανῶς δολοφένεα καταδεῖξας ἐπειδή ἀπέδειξε τάληθες τὴν ἀλή-
λας πάρα πολλές περιφανῶς δολοφένεα καταδεῖξας ἐπειδή ἀπέδειξε τάληθες τὴν ἀλή-
λας πάρα πολλές περιφανῶς δολοφένεα καταδεῖξας ἐπειδή ἀπέδειξε τάληθες τὴν ἀλή-
λας πάρα πολλές περιφανῶς δολοφένεα καταδεῖξας ἐπειδή ἀπέδειξε τάληθες τὴν ἀλή-

4. «Κατά τὴν γενικήν πεποίθησιν ἔσκασεν...»

Τὴν ἐπιοῦσαν ἥρχισεν ἡ ἀνοικοδόμησις και μετ' ὀλίγον καιρόν μικρά λευκή
έκκλησια εἶχεν ύψωθη διπλα εἰς τὸ σπίτι τοῦ Φεζομουσταφᾶ, ὁ δοποῖς ἀπό¹
τὴν λύσαν του εἶχε γεράσει κατά δέκα ἔτη.

Τὴν ἡμέραν δέ, καθ' ἣν ὁ ἐπίσκοπος ἐτέλεσε τὰ ἔγκαινια, ἔφθασε και
ἡ δι' ἔξδων τοῦ Παπαδογιάννη παραγγελθεῖσα καμπάνα και ὁ ἥχος τῆς ἐτά-
ραξε τὴν καπηφῆ σιγήν τῆς τουρκικῆς ουνοικίας.

Αλλ' ὁ Παπαδογιάννης ἐπεφύλαττεν εἰς τοὺς χωριανούς και ἄλλην ἐκ-
πληξιν. Εἰς τὸ κωδωνοστάσιον ύψωθη ἔξαφνα και ἐκυμάτισε χαρμοσύνως μία
ἐλληνική σημαία. Και ὁ λαός τὴν ἔχαιρέτισε μέ φρενιτιώδεις ἀλαλαγμούς,
μέ δάκρυα ἐνθουσιασμοῦ και πυροβολισμούς.

Ἐπί τρεῖς ἡμέρας ὁ ἐπίτροπος τῆς νέας ἔκκλησίας Παπαδογιάννης δέν
ἀφῆκε τὴν καμπάναν τῆς Πλαναγίας νά σιγήσῃ. Τὴν δέ τετάρτην ἡμέραν ἐκπο-
δεύετο ὁ Φεζομουσταφᾶς. Κατά τὴν γενικήν πεποίθησιν ἔσκασεν ἀπό τὸ κακό
του. (Ι. Κονδυλάκη, 'Η καμπάνα)

ΕΠΙΜΕΤΡΟ

1. Τό γλωσσικό ζήτημα

Στό κεφάλαιο γιά τήν καθαρεύουσα είδαμε ότι μέ τήν έμφρανιση τοῦ ἀπτικισμοῦ κατά τή ρωμαϊκή ἐποχή ἀρχίζει γιά τή γλώσσα μας ἡ διγλωσσία, ἡ χροσιμοποίηση δηλαδή δύο πολύ διαφορετικῶν γλωσσικῶν μορφῶν, τῆς μιᾶς (ἀρχαῖος ζουσας) στό γραπτό λόγο καὶ τῆς ἄλλης (λαϊκῆς) στόν προφορικό. Ἡ διγλωσσία τῶν Βυζαντινῶν συνεχίζεται στά χρόνια τῆς τουρκοκρατίας, ὅταν πρωτεμφανίζεται, ὥπως εἴπαμε, ἡ καθαρεύουσα, πού ἄλλοτε κατοχυρωμένη συνταγματικά ἄλλοτε δχι, ἀλλά πάντοτε ύπό τήν προστασία καὶ τή φροντίδα τοῦ νεοελληνικοῦ κράτους, κυριάρχησε στό γραπτό λόγο γιά δύο περίπου αἰώνες.

Ἡ καθαρεύουσα ξεκινάει βέβαια ἀπό τό ρομαντικό ἰδανικό τῆς ἀναβίωσης τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς γλώσσας. Αὐτό θά ἐπιτυγχανόταν μέ τή σχολική διδασκαλία πού θά μποροῦσε νά δώσει ζωή σέ μιά γλώσσα μέ ἀσήμαντες, ὥπως πίστευαν, διαφορές ἀπό τή νέα ἐλληνική. Ἔτσι δημιουργεῖται ἡ ἀντίθεση ἀνάμεσα στούς δημοτικούς, ὥπως ὁ Κωνσταντάς, ὁ Ψαλλίδας κ.ἄ., καὶ στούς ἀρχαῖοτές, ὥπως ὁ Εὔγ. Βούλγαρης, ὁ Νεόφ. Δούκας κ.ἄ. Ἀνάμεσα στίς δύο αὐτές διαμετρικά ἀντίθετες θέσεις στάθηκε ὁ Ἀδαμ. Κοραής πού διακήρυξε δτί κανείς δέν ἔχει τό δικαίωμα νά ἐπιβάλει στό λαό γλώσσα ἄλλη ἀπό τή δική του καὶ ύποστηριξε συμβιβαστικά δτί βάση τοῦ γραπτοῦ μας λόγου πρέπει νά είναι ἡ ὁμιλούμενη γλώσσα, ἀφοῦ τήν «καλλωπίσουμε» πρώτα: «νά καλλύνωμεν καὶ νά διορθώνωμεν ὅσον είναι δυνατόν τήν γλώσσαν, τήν ὅποιαν ἐθηλάσαμεν μέ τό γάλα, καὶ εἰς μόνην τήν ὅποιαν ἐσυνηθίσαμεν νά ἔξηγῶμεν δτί συλλογιζόμεθα».

Ὁ Κοραής στάθηκε στή μέση τοῦ καθαρισμοῦ (τῆς προσπάθειας ἐξαρχαῖομοῦ τῆς γλώσσας). Ἔτσι ἡ γλωσσική κατάσταση παρουσιάζεται μέ τό κήρυγμα τοῦ Κοραῆ οὓς ἐξῆς:

ἡ λαϊκή λέξη	γίνεται στόν Κοραή	ἐνῶ στούς ἀρχαῖοτές
ψάρι	δψάριον	ἰχθύς
λάδι	ἔλαδιον	ἔλαιον
σαπούνι	σαπώνιον	σάπων
γουρούνι	γουρούνιον	χοῖρος
νοικοκύρης	οἰκοκύριος	οἰκοδεσπότης
μεσημέρι	μεσημέριον	μεσημβρία
βγῆκαν	ἐκβῆκαν	ἐξέβησαν

μπορεῖς
γλιστρᾶ
κτλ.

έμπορεῖς
έκλιστρᾶ

δύνασαι
δλισθαίνει

“Αν καὶ ὅλοι σχεδόν οἱ παραπάνω τύποι πού προτείνει ὁ Κοραής εἶναι ἀνύπαρκτοι στὴ δημοτικὴ γλώσσα, καὶ τὸ γλωσσικὸ του κήρυγμα ἀποτελοῦσε καὶ αὐτὸ ἔνα μετριασμένο καθαρισμό, ἐντούτοις ἡ «κοραϊκὴ αἰρεσίς» πολεμήθηκε ἀπό τοὺς συγχρόνους του ἀρχαίστες (ὅπως ὁ Παναγ. Κοδρικάς καὶ ὁ Δούκας) καθὼς καὶ ἀπό τοὺς δημοτικιστές (ὅπως ὁ Φιλιππίδης, ὁ Κωνσταντάς, ὁ Χριστόπουλος, ὁ Βηλαράς).

Μετά τὸν Κοραή, σχεδόν δλόκληρος ὁ 19. αἰώνας κυριαρχεῖται ἐντὸν διτερὰ ἀπό τὴν καθαρεύουσα, ἡ ὥποια μάλιστα ἔξαρχαιζεται ὅλο καὶ πιό πολὺ. Ο Σκ. Βυζάντιος στά 1835 καὶ ὁ Παν. Σοῦτος στά 1853 κηρύπτουν τὴν «ἀναζωοποίησιν» τῆς ἀρχαίας γλώσσας ὁ πρῶτος καὶ τὴν «ἀνάστασίν» της ὁ δεύτερος, ὁ ὥποιος μάλιστα τονίζει χαρακτηριστικά ὅτι «ἡ γλώσσα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ ἡμῶν τῶν νεωτέρων ἔσται μία καὶ ἡ αὐτή». Τό ἀποκορύφωμα τοῦ ἀρχαϊσμοῦ σημειώνεται μέ τὸν ἐλληνιστὴ Κων. Κόντο, πού ἀπό τὸ 1862 κι ἐπειτα, ιδίως μὲ τίς γλωσσικές του παρατηρήσεις, ἀφοῦ σημειώσει ὅτι καὶ τοιούτα φιλόλογοι ὥπως ὁ Κοραής, ὁ Δούκας, ὁ Αλ. Ραγκαβής, ὁ Σκ. Βυζάντιος κ.ἄ. κάνουν πολλὰ λάθη γράφοντας τὴν καθαρεύουσα, ζητεῖ αὐστηρότερη καὶ συνεπέστερη συμμόρφωση στούς κανόνες τῆς ἀρχαίας γραμματικῆς. Ο Κόντος θυμίζει τοὺς ἀπτικιστές γραμματικούς, πού κι ἐκεῖνοι συμβούλευαν τοὺς συγχρόνους τους νά χρησιμοποιοῦν γνήσιους ἀπτικούς τύπους.

Μετά τὸν ἔξαλλο ἀρχαϊσμὸ τοῦ Κόντου ἐμφανίζεται ἡ προσπάθεια τοῦ Δημ. Βερναρδάκη καὶ ἄλλων νά προσγειώσουν τοὺς ἀπτικιστές τοῦ καιροῦ τους στὴ γλωσσικὴ πραγματικότητα τῆς ἐποχῆς τους: Τό χάσμα ἀνάμεσα στὴ γραπτὴ καὶ στὴν προφορικὴ γλώσσα πρέπει νά γεφυρωθεῖ μέ τὴν ἀπλούλογια γραπτῆ καὶ στὴν προφορικὴ γλώσσα πρέπει νά γεφυρωθεῖ μέ τὴν ὀδιλούμεστευση τῆς γραπτῆς, πού μέ τὸν καιρὸ θά συμπέσει κάποτε μέ τὴν ὀδιλούμεστευση τῆς γραφῆς. Αντίθετα ὁ μεγάλος γλωσσολόγος Γεώργιος Χατζιδάκης παραπερεῖ ὅτι ἡ θεωρία γιὰ τὴν ἀνωτερότητα τῶν ἀρχαίων γραμματικῶν τύπων καὶ γιὰ τὴν κατωτερότητα τῶν νέων εἶναι «ἀξιολύπητος πλάνη» καὶ ὅτι ἡ ἐπιδιώξη τῶν συγχρόνων του νά ταυτιστεῖ ἡ νέα ἐλληνικὴ μέ τὴν ἀρχαίᾳ ἀποτελεῖ «έθνιτῶν συμφοράν». Γιά τὴ λύση τοῦ γλωσσικοῦ προβλήματος πίστευε ὅτι δέν κήν συμφοράν». Γιά τὴ λύση τοῦ γλωσσικοῦ προβλήματος πίστευε ὅτι δέν κατατίθεται τὸ γλωσσικό κήρυγμα τοῦ Γιάννη Ψυχάρη ἀλλὰ ἡ δημοτικὴ γλώσσα νά γραφεῖ «ἄδολος» καὶ «άμιγής», ἀφοῦ μελετηθεῖ πρῶτα καλά καὶ λείψουν οἱ προλήψεις γι᾽ αὐτήν.

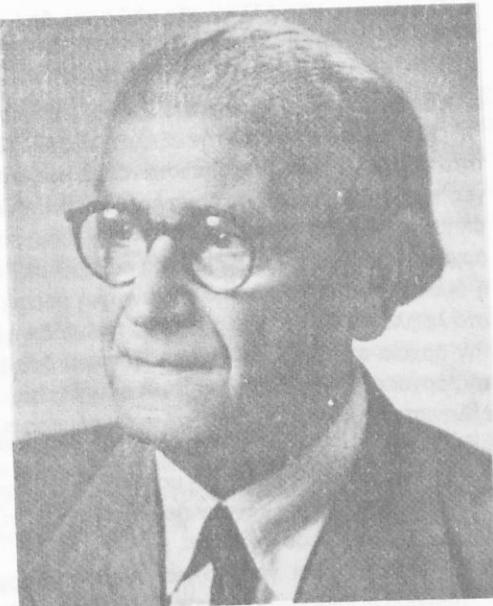
Στὸ σημεῖο αὐτό ἐμφανίζεται τὸ γλωσσικὸ κήρυγμα τοῦ Γιάννη Ψυχάρη μέ τὸ ιστορικῆς σημασίας ἔργο του «Τὸ ταξίδι μου» (1888). Ο Ψυχάρης ξε-

Γιάννης Ψυχάρης
(1854 - 1929)

κινάει άπό την άρχη ότι ή γλώσσα είναι ύποθεση τοῦ ἔθνους καὶ ὅχι μόνο τῶν λίγων γραμματισμένων. «'Ο ἀπόλος ἄνθρωπος πού στὸν πόλεμο θά σκοτωθεῖ γιά τὴν πατρίδα [...] ἔχει τὸ δικαίωμα νά καταλαβαίνει τῆς πατρίδας του τή γλώσσα». Σκοπός τοῦ γλωσσικοῦ προγράμματός του είναι «νά προκόψει, νά μεγαλώσει τό ἔθνος». Γι' αὐτό πρέπει νά καθιερωθεῖ ἀμέσως ἡ δημοτική ὡς γραπτή γλώσσα τοῦ ἔθνους καὶ νά γραφεῖ μέ απόλυτη γραμματική ὁμοιομορφία. Γιά νά πλουτιστεῖ τό λεξιλόγιο τῆς δημοτικῆς, θά δανειστεῖ λέξεις καὶ ἀπό τὴν ἀρχαία καὶ ἀπό τὴν καθαρεύουσα, ἀλλά δλες θά προσαρμοστοῦν, καὶ στὴ φωνητική μορφή καὶ στὴν κλίση τους, στὴ γραμματική τῆς δημοτικῆς. Ἔτοι δ Ψυχάρης ἔγραψε πλεροφορῶ, ὑποφτος, διεύτυση, ἔμπνεψη, ἀφιθέατρο, βνωμοσύνη, συγραφιάδες, ἀκροατάδες, τῶ γραμμάτωνε καὶ τῶν τεχνῶνε, μικροσκόπι, πεζοδρόμι, βιβλιοποντεῖο, νεκροθαφεῖο κ.ἄ.

Τό γλωσσικό κήρυγμα τοῦ Ψυχάρη ἀποτελεῖ ὁρόσημο γιά τὴν πορεία τοῦ γλωσσικοῦ μας ζητήματος. Γιατὶ ἀπό τότε γίνεται συνείδηση ότι μόνο μέ τή νεοελληνική γλώσσα είναι δυνατή ἡ δημιουργία ἐνός νεοελληνικοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ λογοτεχνία γράφεται ἀποκλειστικά στή δημοτική γλώσσα καὶ ἀρχίζουν οἱ πρώτες κινήσεις γιά τὴν εισαγωγή της στὴν ἐκπαίδευση καὶ στούς ἄλλους τομεῖς τῆς ζωῆς μας.

Μανόλης Τριανταφυλλίδης
(1883 - 1959)

“Ομως τό γλωσσικό κήρυγμα τοῦ Ψυχάρη, καθώς ζητοῦσε άπολυτη συμμόρφωση τῶν λόγιων λέξεων στὴ φωνητική καὶ στὸ τυπικό τῆς δημοτικῆς, δημόρφυργησε ἀρκετές ἐπιφυλάξεις καὶ ἀντιρρήσεις. Αὐτές ὀδήγησαν, στὶς ἀρχές του αἰώνα μας, σ' ἔνα λιγότερο δομούμορφο σύστημα δημοτικῆς, ἢ ὅποια διατηρεῖ τὴ γραμματικὴ ἐνότητα καὶ ὁμοιογένειά της ὅσο εἶναι δυνατό: ἀναδιαρίσε τῇ λόγια ἐπίδραση στὴ φωνητική καὶ δέχηται μερικούς λόγιους γραμματικούς τύπους. Σπήν περιγραφή καὶ διάδοση αὔτῆς τῆς δημοτικῆς, πού χρηματικούς τύπους. Σπήν περιγραφή καὶ διάδοση αὔτῆς τῆς δημοτικῆς, πού χρηματικούς τύπους.

Ο Τριανταφυλλίδης εἶναι ἐκεῖνος πού μετά τὸν Ψυχάρη πρωτοστάτησε στὸ κίνημα τοῦ δημοτικισμοῦ. Κατάρτισε ἔνα σχολικό γλωσσικό πρόγραμμα καὶ παρακολούθησε ἀπό κοντά τὴν ἐφαρμογή του στὸ δημοτικό σχολεῖο, ὅπου μπῆκε ἡ δημοτικὴ ὡς γλώσσα τῶν ἀναγνωστικῶν καὶ ὡς δρυγανοῦ διδασκαλίας γιὰ πρώτη φορά τὸ 1917. Περιέγραψε τὴ νεοελληνικὴ κοινὴ στὴ «Νεοελληνική Γραμματική» (τῆς δημοτικῆς) πού ἐκδόθηκε ἀπό τὸ κράτος τὸ 1941. Σπήν περιγραφή ἐκείνη, ὅπως εἶναι γνωστό, στηρίζεται ἡ «Νεοελληνικὴ Γραμματική» πού χρησιμοποιοῦμε σήμερα, μὲ τὶς ἀναγκαῖες προσαρμογές πού ἐπέβαλε ἡ ὡς τώρα γλωσσική ἔξελιξη.

2. Η ένότητα τής έλληνικής γλώσσας από τούς άρχαιότερους χρόνους ως τίς ήμέρες μας.

a. Κοινά στοιχεία άναμεσα στά άρχαια και τά νέα έλληνικά

Έξετάζοντας γενικά τήν έξέλιξη τής έλληνικής γλώσσας από τήν άρχαιότητα ως τίς ήμέρες μας διαπιστώνουμε πώς στάθηκε συντηρητική στίς άλλαγές της (άντιθετα από τίς ρομανικές και τευτονικές γλώσσες όπου οι άλλαγές ύπηρξαν βαθιές). Διατηρεῖ στή σημειωνή της μορφή πάρα πολλά στοιχεία τής άρχαιας έλληνικής, άκομα και τής πανάρχαιης ινδοευρωπαϊκής, άπαράλλαχτα ή δυοια μέ τά άρχαια, και στή φωνητική μορφή (λιγότερα) και στήν κλίση και στό λεξιλόγιο. Γενικά μποροῦμε νά ποῦμε ότι ή νέα έλληνική δέ διαφέρει από τήν άρχαια στή δημιουργία νέου τυπικού όσο στήν άπλοποίηση τοῦ τυπικού τής άρχαιας. Η άπλοποίηση αύτή συντελείται, όπως ειδαμε, στά χρόνια τής έλληνιστικής κοινής, ένω ύπο τότε ως σήμερα οι άλλαγές ύπηρξαν έλαχιστες. Ειδικότερα

- Η προφορά και ή φωνητική μορφή τῶν λέξεων από τούς πρώτους μεταχριστιανικούς αιῶνες μένουν περίπου οι ίδιες, π.χ. ἄρχ. λόγος - νεοελλ. λόγος, ἄρχ. ἡμέρα - νεοελλ. ἡμέρα.
- Οι περισσότεροι γραμματικοί τύποι τής άρχαιας γλώσσας διατηροῦνται περίπου οι ίδιοι και σήμερα, π.χ. ὁ οὐρανός, τοῦ οὐρανοῦ, τόν οὐρανό(ν), οὐρανέ, οί οὐρανοί, τῶν οὐρανῶν, τούς οὐρανούς - τρέχω, τρέχεις, τρέχει, τρέχομε(ν), τρέχετε - ἔτρεχα (στήν έλληνιστική κοινή), ἔτρεχες, ἔτρεχε, ἔτρέχαμεν (στήν έλληνιστική κοινή) - πλέκομαι, πλέκεσαι (ἀπό τό 2. αι. π.Χ.), πλέκεται, πλέκεστε, πλέκουνται - πηδῶ, πηδᾶς, πηδᾶ - (ἐ)πήδησα - πήδα κ.ἄ. Αντωνυμίες: ἔγώ, (ἐ)σύ, (ἐ)μεῖς, (ἐ)μᾶς, αὐτός, ἀλλος κτλ., ἐπιρρήματα: ποῦ, πότε, ἄλλοτε, χτές, αὔριο(ν), πέρυσι κτλ., ἀριθμητικά: δύο, τρία, τέσσερα (ἔτσι στήν 'Αγ. Γραφή), πέντε, ἔξι, ἔφτα, δχτώ, ἐννέα, δέκα, ἑνδεκα, δώδεκα, εἴκοσι, ἑκατό(ν), χίλια κτλ.
- Στήν παραγωγή και στή σύνθεση έξακολουθοῦν νά σχηματίζονται λέξεις μέ τά ίδια στοιχεία όπως και στά άρχαια έλληνικά (π.χ. γράφω - γραφή - γραφέας - γραφείο - γράμμα - γραμμή - γραμματική - γραμματικός - γραμματέας - γραμματεία - γραμματολογία - γραμμάτιο - δγράμματος - ἐγγράμματος - μεγαλογράμματος - κολλυβογράμματα κτλ.) ή άναπτύχθηκαν νέες δυνατότητες (π.χ. ξενοδούλεων, κατάντικρυ κτλ.).
- Παρατηροῦμε ἐπίσης σήμερα νά λειτουργοῦν στή γλώσσα μας νόμοι πανάρχαιοι, όπως ἐκεῖνος πού όριζε τή μετακίνηση τοῦ τόνου στή σύνθεση όσο τό δυνατόν ψηλότερα από τή λήγουσα, ἐστω κι ἀν τά μακρόχρονα φωνήεντα έξισώθηκαν μέ τά βραχύχρονα στήν προφορά, π.χ. κακόμοιρος άλλα

κακομοίρης, ἀχεροκάλυβο ἄλλα ἀχεροκαλύβα κτλ., σύμφωνα μὲ τὸ παλιὰ πρότυπα ἀξιόπιστος ἄλλα τρωγλοδύτης κτλ.

- Στὸ λεξιλόγιο, ὅπου γενικά παρατηροῦνται πολλές καὶ μεγάλες ἄλλαγές (ἐπιδράσεις ἀπὸ ξένες γλώσσες κτλ.), ἡ νέα Ἑλληνικὴ διατήρηση μεγάλο μέρος τῆς παλιᾶς κληρονομιᾶς, καὶ μποροῦμε νά σχηματίζουμε πάρα πολλές φράσεις μὲ λέξεις ἀποκλειστικά ἀρχαῖες, π.χ. τὰ κύματα τῆς θάλασσας δρθῶνται σήμερα πελώρια, ὁ πατέρας ἔγραψε χτές στήν ἀδερφή του ἕνα θλιβερό γράμμα, καθαρός οὐρανός ἀστραπές δέ φοβᾶται κτλ.
- Στὴ σύνταξη είναι χαρακτηριστική – ἀν καὶ ὑπερβολική – ἡ παρατήρηση ὅτι είναι τόσες οἱ δημοιότητες τῆς νεοελληνικῆς μὲ τὴν ἀρχαίᾳ ὥστε «ἄν ἀπαξ γνωσθῇ καλῶς η σύνταξις τῆς νέας γλώσσης, είναι πλέον γνωστή κατὰ τὸ μέγιστον αὐτῆς μέρος καὶ η σύνταξις τῆς ἀρχαίας» (‘Αχ. Τζάρτζανος).

8. Βασικές διαφορές τῆς νέας ἀπὸ τὴν ἀρχαίᾳ Ἑλληνική

“Ομως η νεοελληνική γλώσσα, φυσική καὶ ἀναγκαία ἐξέλιξη τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς, μιλημένη ἀδιάκοπα γιά χιλιάδες χρόνια, παρουσιάζει καὶ ποικίλες ἄλλαγές ἀπὸ τὴν ἀρχαίᾳ γλώσσα. Μερικές ἀπ’ αὐτές είναι οἱ ἀκόλουθες:

Στὴ φωνητικὴ

- ή ἀπλοποίηση πολλῶν συμφωνικῶν συμπλεγμάτων, π.χ. σπλάγχνα - σπλάχνα
- ή ἀποβολὴ σὲ πολλές διαλέκτους (βλ. σελ. 41) καὶ στήν κοινὴ τοῦ τελικοῦ ν: ξύλο, χέρι, τό μαθητή, ἔχομε κ.ἄ.
- ή ἐμφάνιση τῶν νεότερων διφθόγγων ἀντί τῶν ἀρχαίων πού ἐξαφανίστηκαν: κελαηδῶ, κορόιδο.

Στὴ μορφολογία

- Παρατηρεῖται η τάση νά διατηρεῖται τὸ ἴδιο φωνήν σὲ δλους τούς τύπους μιᾶς κλιτῆς λέξης, π.χ. ὁ νοικοκύρης - τοῦ νοικοκύρη - οἱ νοικοκύρηδες - τῶν νοικοκύρηδων - τοὺς νοικοκύρηδες· ὁ σφουγγαράς - τοῦ σφουγγαρᾶ - τὸ σφουγγαρά - οἱ σφουγγαράδες κτλ. ὁ ναύτης - τοῦ ναύτη (ἀρχ. ναύτου) - τὸ ναύτῃ - ναύτη· ἡ Σαπφώ - τῆς Σαπφῶς, κλητ. Σαπφώ (ἀρχ. ἡ Σαπφώ - τῆς Σαπφοῦς - κλητ. Σαπφοῖ). Και στὰ ρήματα ἐμφανίζεται η τάση νά μένει ἀμετάβλητο τὸ σῶμα τῆς λέξης, π.χ. θά βάλ-ω, βάλ-αμε, βαλ-θήκαμε, βαλ-μένος, πρό-βαλ-α, ξανά-βαλ-α κτλ.
- στὰ ούσιαστικά παρατηρεῖται η τάση νά τονίζονται ὅλες οἱ πτώσεις ὅπου τονίζεται η ὀνομαστική ἐνικοῦ, π.χ. ὁ ἀνήφορος - τοῦ ἀνήφορου - τοὺς ἀνήφορους, τό σίδερο - τοῦ σίδερου - τῶν σίδερων, ἐνῶ στὰ ἐπίθετα η τάση αύπῃ ἔχει ἐπικρατήσει καθολικά, π.χ. ὁ ὅμορφος - τοῦ ὅμορφου - τῶν ὅμορφων - τοὺς ὅμορφους - τῆς ὅμορφης - τίς ὅμορφες κτλ., ἔτοιμος - ἔτοιμου - ἔτοιμης - ἔτοιμων - ἔτοιμους κτλ.

- στά ούσιαστικά βασική θέση παίρνει ή αίτιατική και αύτή ρυθμίζει πιά και τήν όνομαστική, π.χ. τόν άγώνα - ό άγώνας, τή δύναμη - ή δύναμη, ένω στά ρήματα άπο τά δύο ένεργητικά θέματα πού άπομειναν βασική θέση παίρνει τό άστριστικό θέμα, πού έπτρεάζει και τροποποιεῖ και τό ένεστωτικό, π.χ. κατάλαβ-α - κατα-λαβ-άινω (άρχ. καταλαμβάνω) κ.α.

3. Η σημασία τής έπικράτησης τής νεοελληνικής κοινής σήμερα

Ο Γεωργίος Χατζιδάκης, ένας από τούς πρώτους γλωσσολόγους μας πού μελέτησε έπιστημονικά τή νεοελληνική κοινή και τά περιφρονημένα ώς τότε ιδιώματά της, έγραψε, πρός τό τέλος τοῦ περασμένου αιώνα, δτι τό γλωσσικό μας ζήτημα δέν είναι μονάχα γλωσσικό άλλα και κοινωνικό και ιστορικό. "Οτι αύτό είναι όρθι είμαστε σέ θέση νά τό έκτιμησουμε τώρα πού μελετήσαμε τήν ιστορία τής γλώσσας μας. Γιατί ειδαμε τίς ρίζες τής νεοελληνικής διγλωσσίας νά άπλωνται ώς τήν έποχή τοῦ άπτικισμοῦ τόν 1. ai. μ.Χ., ό όποιος περνώντας μέ τή μορφή τής λόγιας γραπτῆς γλώσσας άπο τό Βυζάντιο φτάνει ίσαμε τά νεότερα χρόνια μέ τή μορφή τής καθαρεύουσας. Η γλώσσα αύτή φιλοδόξησε νά άναστησει τήν άρχαια έλληνική και νά τήν άναβιώσει στά χείλη τῶν Νεοελλήνων. "Ομως ή φιλοδοξία αύτή, παρ" δλη τήν έπιμονη και συστηματική γλωσσική διδασκαλία στό έλληνικό σχολείο και τήν έπίσημη χρησιμοποίηση τής καθαρεύουσας άπο τήν έποχή πού συστάθηκε τό νεοελληνικό κράτος, δέν μπόρεσε ούτε τήν άρχαια έλληνική νά άναβιώσει ούτε νά κάνει τήν καθαρεύουσα γλώσσα όμιλούμενη.

Τίς βαριές κοινωνικές συνέπειες τοῦ άρχαισμοῦ τίς έπισήμανε ήδη ο Γ. Χατζιδάκης. Προσπαθώντας μέ κάθε τρόπο, είπε, νά κάνουμε εύγενέστερη τή γραπτή γλώσσα μας, άφηνουμε τόν έλληνικό λαό στήν άμαθεια. Αύτό τό καταλαβαίνουμε καλύτερα, άν θυμηθοῦμε δτι ή βασική λειτουργία τής έπικοινωνίας δέν είναι δυνατόν νά έπιτελεστεῖ μέ ένα γλωσσικό δργανο πού ό Νεοέλληνας άγνοει ή μισοκαταλαβαίνει είτε ώς όμιλητής είτε ώς άκροατής. Γιατί ή καθαρεύουσα, μέ τήν τεχνητή μορφολογία και σύνταξη, πνίγει τή λογοτεχνική συγκίνηση και τήν πνευματική δημιουργία και περιορίζει τήν έπιδρασή τους στό εύρυτερο κοινό, έμποδίζει τήν έκλατικευση τής έπιστημης και τή διάδοση τοῦ θρησκευτικοῦ κηρύγματος, δυσκολεύει κάθε κρατική λειτουργία, έκπαιδευση, δικαιοσύνη, διοίκηση, στρατό. Άλλα και γενικότερα, όπως σημειώνει ό άλλος μεγάλος γλωσσολόγος μας, ο Μανόλης Τριανταφυλλίδης, ή καθαρεύουσα «καλλιεργώντας τή ρητορεία και τήν κενολογία σέ βάρος τής ούσιας, άπομακρύνει άπο τήν πραγματικότητα, δυσκολεύει τήν άκριβολογήμένη σκέψη, κρίση και έκφραση, και μέ τή γλωσσική άσάφεια και άνειλικρίνεια και μέ τόν ψυχικό διχασμό πού άπλωνει σέ δλόκληρο τό έθνος ύποθάλπει τή

νεοελληνική άστριστία, τό απελπιστικό «περίου», και έπιδρα έπιζημια και στούς χαρακτήρες».

Η γλωσσική διδασκαλία στά νεότερα χρόνια πέρασε άπό διάφορες φάσεις, δταν άλλοτε έπιβαλλόταν στό σχολείο ή καθαρεύουσα και άλλοτε έπικρατούσε ή δημοτική. Αξιοσημείωτη ύπηρξε ή έκπαιδευτική μεταρρύθμιση τοῦ 1964, δταν ή δημοτική καθιερώνεται ως γλώσσα τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, ένω στό γυμνάσιο διδασκόταν και ή γραμματική και τό συντακτικό τῆς καθαρεύουσας. Η μεταρρύθμιση έκεινή άνοιξε τό δρόμο γιά τήν άστριστή λύση τοῦ γλωσσικοῦ μας ζητήματος.

Ο τερματισμός τῆς τεχνητῆς διγλωσσίας μέ τήν καθιέρωση άπό τό κράτος τῆς δημοτικῆς ως άποκλειστικής γλώσσας, πρῶτα (τό 1976) στήν έκπαιδευση και έπειτα (τό 1977) στή διοίκηση, έδωσε άνωτερη ποιότητα στή ζωή μας και συνέβαλε στή γενικότερη πολιτιστική μας άνάπτυξη. Αύτό τό είχε παρατηρήσει έπιγραμματικά τό 1976 ό τότε πρωθυπουργός Κ. Καραμανλής, δταν έλαβε τήν ιστορική άπόφαση γιά τήν καθιέρωση τῆς δημοτικῆς: «'Η λύση τοῦ γλωσσικοῦ θά διευκολύνει τήν άρτιότερη μόρφωση τῶν έλληνοπαίδων και θά άνεβάσει τό έπιπεδο τῆς πνευματικῆς μας ζωῆς».

Μέ τήν καθιέρωση τῆς δημοτικῆς τό έθνος άποκτά ένιαία γραπτή γλώσσα πού θεμελιώνεται πάνω στήν προφορική. Η ένέργεια αύτή συμβολίζει τήν άπόφαση τοῦ νέου έλληνισμού νά διεκδίκησε τή θέση του μέσα στό σύγχρονο κόσμο βασισμένος στής έθνικές του δυνάμεις, άφομοιώνοντας άπό τό ιστορικό παρελθόν δλα τά ώφελιμα γιά τήν προκοπή του στοιχεία. Η γλώσσα μας, καλλιεργημένη σέ έθνικό έπιπεδο, θά μας ένωσε ολους πνευματικά και κοινωνικά και θά γίνει τό δργανο γιά νά έκφραστε ο νεοελληνικός πολιτισμός και ή νεοελληνική ιδιοφυΐα μας.

4. Συγκριτικός πίνακας χαρακτηριστικῶν γνωρισμάτων καθαρεύουσας και δημοτικῆς

Καθαρεύουσα

Δημοτική

A) Φωνητική

- Παρουσία τελικοῦ ν τόν μαθητήν τήν έπιστήμην τό πρόσωπον παιζομεν κτλ.

- Απουσία τελικοῦ ν τό μαθητή τήν έπιστήμη τό πρόσωπο παιζομε (ή παιζουμε)

- Συμφωνικά συμπλέγματα:
κτ (νυκτέρι), πτ (πταίω),
χθ (ταράχθηκα), φθ (άνήφθη),
σθ (έκλεισθη)
- Μετακίνηση τόνου στά έπιθετα:
ἀκεραιά
- Συμφωνικά συμπλέγματα:
χτ (νυχτέρι), φτ (φταίω),
χτ (ταράχτηκα), φτ (άνάφτηκε),
στ (κλείστηκε)
- Αμετακίνητος τόνος στά έπιθετα:
ἀκέραιη

B) Μορφολογία

- Ἐμπρόθετα: εἰς τόν καιρόν
εἰς τήν χώραν
εἰς τούς μαθητάς
- Γεν. πληθ. ἀδύνατων τύπων προσ. ἀντων.: των τους
- Ρηματικές καταλήξεις:
λεγ-όμεθα
ἐπλύ-θην
-θης
κτλ.
- Ἐδεν-όμην
ἐδέν-εσο
ἐδέν-ετο
ἐδεν-όμεθα
ἐδέν-εσθε
ἐδέν-οντο
(διατήρηση ἄτονης αὐξησης)
ἐτίμ-ων
ἐτίμ-ας
ἐτίμ-α
ἐτιμ-ῶμεν
ἐτίμ-ων
- Κλιτές μετοχές ἐνεργ. ἐνεστ.
καὶ ἐνεργ. καὶ παθ. ἀօρίστου:
ὁ παιζων - ἡ παιζούσα - τό παιζον
ὁ παιξας - ἡ παιξασα - τό παιξαν
δ παιχθείς - ἡ παιχθεῖσα - τό παιχθέν
- Ἐμπρόθετα: στόν καιρό
στή χώρα
στούς μαθητές
- λεγ-όμαστε
πλύ-θηκα
-θηκες
κτλ.
δεν-όμουν
δεν-όσουν
δεν-όταν
δεν-όμαστε
δεν-όσαστε
δέν-ονταν
(ἀποβολή ἄτονης αὐξησης)
τιμ-οῦσα
τιμ-οῦσες
τιμ-οῦσε
τιμ-ούσαμε
τιμ-οῦσαν

Ἄκλιτη μετοχή ἐνεργ. ἐνεστ.:
παιζοντας

Γ) Παραγωγή

-σιμο (*στρώσιμο*)
-άκι (*ψαράκι*)
-ούλης (*παππούλης*)
-ούτσικος (*μικρούτσικος*)
-άδικο (*γαλατάδικο*)
-ίδικο (*παλιατζίδικο*)
-άδα (*άγριάδα*)
-ένιος (*μαρμαρένιος*)
-ίστικος (*άγορίστικος*)
κτλ.

-δην (*διαφρήδην* = ρητά)
-άδην (*προτροπάδην* = τρέχοντας
μέ τό κεφάλι κάτω)
-δόν (*άγεληδόν* = κοπαδιαστά)
-αδόν (*δμοθυμαδόν* = δμόφωνα)

Δ) Λεξιλόγιο

Παρατακτικά σύνθετα:

γυναικόπαιδα
στενόμακρος
άναβοσβήνω
ζερβόδεξα

ούσιαστικά	
Ιχθύς	ψάρι
κύων	σκύλος, σκυλί
δστοῦν	κόκαλο
δφθαλμός	μάτι
ρίς	μύτη
ήπαρ	συκέωτι
ϋδωρ	νερό
πῦρ	φωτιά
κ.ἄ.	
ἐπιθετα	
έρυθρός	κόκκινος
κνανοῦς	γαλάζιος, γαλανός

● ρήματα

ἴσταμαι	στέκομαι
ράπτω	ράβω
ώθω	σπρώχνω
ρίπτω	ρίχνω
δισφραίνομαι	μυρίζομαι

● ακλίτα

πλησίον	κοντά
διότι	γιατί

ΕΠΙΛΟΓΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

- Γ.Ν. Χατζιδάκη, Σύντομος ιστορία τῆς έλληνικής γλώσσης, Αθήναι 1915
- Μ. Τριανταφυλλίδη, Νεοελληνική γραμματική, τ. Α' Ιστορική εισαγωγή, Αθήνα 1938.
- G. Thomson, Η έλληνική γλώσσα, ἀρχαία καὶ νέα, Αθήνα 1964
- R. Browning, Η έλληνική γλώσσα, μεσαιωνική καὶ νέα, Αθήναι 1972
- N.Π. Ανδριώπη, Η [ἀρχαία] έλληνική γλώσσα, στήν Ιστορία τοῦ Έλληνικοῦ Εθνους, τ. 3ος, σελ. 566-570
- N.Π. Ανδριώπη, Η έλληνική γλώσσα στούς μετακλασικούς χρόνους, στήν Ιστορία τοῦ Έλληνικοῦ Εθνους, τ. 5ος, σελ. 258-267

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Σελ.

Εισαγωγή

5

1. Λειτουργίες της γλώσσας
2. Εξέλιξη των γλωσσικών στοιχείων
3. Γραφή και άλφαριθμητικός λόγος

I. Οι άρχες της γλωσσικής μας ιστορίας

11

1. Η έλληνική, γλώσσα ινδοευρωπαϊκή
2. Προέλληνες
3. Μυκηναϊκή γλώσσα
4. Η γλώσσα των όμηρικων έπων

II. Αρχαίες ελληνικές διάλεκτοι. Η άττική διάλεκτος

17

1. Διαίρεση μιᾶς γλώσσας σε διαλέκτους
2. Οι αρχαίες ελληνικές διάλεκτοι
3. Λογοτεχνικές γλώσσες
4. Ιωνικός και άττικός λόγος

Κείμενα: Αττικοί πεζογράφοι (ιστοριογραφία - ρητορική - φιλοσοφία) και ποιητές

23

1. Ο ἔπαινος τῶν προγόνων
2. Η πολιτική τοῦ Δημοσθένη
3. Η γένεση τῶν ἀντίθετων πραγμάτων
4. Ο καλός κυβερνήτης ἄγαπα πρώτα ἀπ' ὅλα τὴν πατρίδα του

III. Η ελληνιστική κοινή

27

1. Έννοια τῆς κοινῆς
2. Πηγές
3. Χαρακτηριστικά

Παπυρικά κείμενα - Π. Διαθήκη - Κ. Διαθήκη

32

1. Ο ναύτης Ἀπίων γράφει στὸν πατέρα του Ἐπίμαχο
2. Δύο λίθινες πλάκες
3. Παραγγελίες στούς μαθητές του

IV. Ἡ δημώδης βυζαντινή γλώσσα. Νεοελληνικές διάλεκτοι. Νεοελληνική κοινή	36
A. Ἡ δημώδης βυζαντινή γλώσσα	
B. Νεοελληνικές διάλεκτοι	
1. Ὁρισμός	
2. Χρονολόγηση	
3. Σχέση τῶν νεοελληνικῶν μὲ τίς ἀρχαῖες διάλεκτους	
4. Κατάταξη	
Γ. Νεοελληνική κοινή	
1. Διαμόρφωση μιᾶς κοινῆς γλώσσας	
2. Ἡ νεοελληνική κοινή	
Κείμενα δημώδη βυζαντινά - Κείμενα τουρκοκρατίας	45
1. Ἡ ἀπονομή τῆς δικαιοσύνης	
2. Τά βάσανα τοῦ νέου καλόγερου	
3. Ἡ κατάληψη τῆς Πάτρας	
4. Οι ὑπερήφανοι ἔχθρεύονται παρά Θεοῦ	
5. «Δίδε ἐκεῖ ὅπού πρέπει»	
V. Ἡ καθαρεύουσα	50
1. Αττικισμός	
2. Βυζαντινή γραπτή γλώσσα	
3. Ἡ καθαρεύουσα	
α. Ἰστορική ἐρμηνεία	
β. Μορφή	
γ. Χαρακτηριστικά	
δ. Ἀξιολόγηση	
Κείμενα ἀρχαιζουσας και ἀπλῆς καθαρεύουσας	54
1. Πρός τούς "Ελληνας τῆς Μακεδονίας	
2. Ἡ καθαρεύουσα ἀπεδείχθη πολύ εύαρμοστοτέρα τῆς δημώδους	
3. Ὁ γραπτός μας λόγος ἔξαρχατσηκε	
4. «Κατά τὴν γενικήν πεποίθησιν ἐσκασεν...»	

ΕΠΙΜΕΤΡΟ

1. Τό γλωσσικό ζήτημα	58
2. Η ένοτητα της έλληνικής γλώσσας από τους άρχαιότερους χρόνους	62
ώς τις ήμέρες μας	
α. Κοινά στοιχεῖα άναμεσα στά άρχαια και τά νέα έλληνικά	
β. Βασικές διαφορές της νέας από τήν άρχαια έλληνική	
3. Η σημασία της έπικράτησης της νεοελληνικής κοινῆς σήμερα	64
4. Συγκριτικός πίνακας χαρακτηριστικῶν γνωρισμάτων καθαρεύουσας	65
και δημοτικῆς	
· Επιλογή έλληνικής βιβλιογραφίας	68

Τά άντιτυπα τοῦ θιθλίου φέρουν τό κάτωθι θιθλιόσημο γιά ἀπόδειξη τῆς γνησιότητας αὐτῶν.

Άντιτυπο στερούμενο τοῦ θιθλιοσήμου τούτου θεωρεῖται κλεψίτυπο. Ὁ διαθέτων, πωλῶν ἢ χρησιμοποιῶν αὐτό διώκεται κατά τίς διατάξεις τοῦ ἄρθρου 7 τοῦ Νόμου 1129 τῆς 15/21 Μαρτίου 1946 (Ἐφ. Κυ8. 1946, Α' 108).

0020556957
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΒΟΥΛΗΣ

ΕΚΔΟΣΗ Γ' 1982 (II) – ANTIT. 170.000 ΣΥΜΒΑΣΗ: 3755/3/2/82

ΕΚΤΥΠΩΣΗ: ΑΦΟΙ ΚΑΨΙΛΗ ΟΕ – ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ: Δ. ΚΑΤΣΙΑΒΡΙΑΣ & ΣΙΑ ΟΕ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής